

Ааленський вік I ярус – ранній вік середньоюрської епохи юрського періоду.

Абак – 1) лічильна дошка у стародавніх греків і римлян;

2) плита, яка завершує капітель колони.

Абат – 1) почесне ім'я духовних осіб католицької церкви;

2) глава общини ченців у католицькій церкві.

Абатство – католицький монастир з маєтністю, яким керує абат.

Абвер – орган військової розвідки та контррозвідки Німеччини в 1919-1944 рр.

Аболіціонізм – 1) суспільний рух за скасування будь-якого закону;

2) суспільний рух у США наприкінці ХУІІІ – у ХІХ ст. за ліквідацію рабства негрів.

Абордаж – старовинний спосіб морського бою – зближення з ворожим кораблем і зчеплення з ним для рукопашного бою.

Абревіатура – 1) складноскорочені слова, утворені з перших літер слів (ООН);

2) у музиці – знаки скорочення нотного письма, які застосовуються замість повторного запису нот, текстів або відрізків музичного твору.

«**Абрскіл**» - стародавній абхазький героїчний епос про богатиря-богоборця Абрскіла, подібного до Прометея.

Абсентеїзм – неучасть у виборах, зборах тощо.

Абсида – виступ будівлі, здебільшого півкруглий в плані, перекритий пів куполом або зімкнутим півсклепінням.

Абсолют – в ідеалістичній філософії і релігії – вічна, незмінна нескінченна першооснова Всесвіту (бог, абсолютна ідея, всесвітній розум та ін.)

Абсолютизм – форма правління державою, при якій верховна влада належить повністю одній особі – монархові (царю, королю, імператору).

Абстракціонізм – один із напрямів образотворчого мистецтва ХХ ст., основою якого є свідомо відмова від зображення реального світу.

Абсолютизм – необмежена самодержавна влада, форма правління, за якої верховна влада необмежено належить одній особі - монарху.

Авангард – частина військ (або флоту), що рухається попереду головних сил.

Авангардизм – термін на означення так званих «лівих течій» у мистецтві. Комплекс явищ у мистецтві першої третини ХХ ст., якому притаманне прагнення до радикального оновлення змістових і формальних принципів творчості і відмова від канонів мистецтва епох, що передували йому.

Авансування – виділення грошових сум у рахунок майбутніх платежів за виконані роботи, надані послуги.

Авансцена – передня частина сцени, яка знаходиться між завісою і рампою.

Авантюра – ризиковане, сумнівне діяння, що не враховує реальних можливостей і здійснюється, як правило з корисливою, нечесною метою.

Авари – кочові тюркомовні племена, які в другій половині VI ст. розгромили слов'ян-антів, вдерлися до Центральної Європи й заснували на території сучасної Угорщини свою державу – Аварський каганат.

Авгієві стайні – Авгій – цар Еліди мав кілька тисяч голів худоби, але стайні, в яких вона знаходилася не чистили протягом 30 років. Геракл змінив течію річки Алфей, спрямувавши її на стайні, що були очищені у такий спосіб за один день.

Авгури – жерці у Стародавньому Римі, які вгадували майбутнє за польотом птахів у небі.

Августинці – жезуїтський орден Римо-католицької церкви, що виник в середині XII ст. в Італії.

Прийняв статут, написаний Августином Блаженным.

Авель – син Адама і Єви, убитий братом Каїном – невинна жертва.

Авентін – один з семи горбів, на яких був розташований стародавній Рим.

Аверроїзм – філософське вчення середньовічного арабського мислителя Аверроеса, яке утверджувало вічність і нествореність матерії і руху, заперечувало безсмертя душі та потойбічне життя.

Авіаносець – спеціальний корабель, що є аеродромом і базою для літаків.

“**Авіньйонський полон пап**” – перебування папи католицької церкви в Авіньйоні протягом 1309 - 1377 рр.

Авраам – за «Біблією» родоначальник євреїв.

Аврора – в римській міфології богиня світанку.

- Австралійський союз** – держава на австралійському материку і острові Тасманія. До складу входять також острови Норфолк і Лорд-Хау в Тихому океані, Кокосові острови в Індійському та ін.
- Австралопітеки** – найдавніші предки людини, їх появу датують 3 млрд років тому.
- Австро-італійська війна 1848-1849 рр.** – війна за визволення Італії від австрійського панування.
- Австро-пруська війна 1866 р.** – війна, що завершила боротьбу між Пруссією та Австрією за керівну роль в Німеччині. Ця війна була важливим етапом в об'єднанні Німеччини.
- Австрорусинство** – сукупність поглядів, які відображали позитивне ставлення української інтелігенції та селянства Галичини до Австрійської держави.
- Австро-Угорська імперія, Австро-Угорщина** – держава, що утворилася внаслідок компромісної угоди між двома частинами Австрійської імперії – Австрією та Угорщиною у 1867 р.
- Автаркія** – політика, спрямована на відокремлення економіки країни від економіки інших країн, що ставить своєю метою створення замкнутого господарського життя в рамках однієї держави.
- Автентичний текст** – офіційний текст міжнародного договору, підписаний уповноваженими на те представниками і скріплений печатями відповідних держав. В заключних статтях договору, звичайно вказується, який його текст автентичний.
- Автогенез** – вчення, яке пояснює еволюцію організмів дією лише внутрішніх факторів, один із різновидів трансформізму в біології.
- Автодафе** – страта через спалення на вогнищі.
- Автокефалія (автокефальна церква)** – повне самоврядування церкви, її незалежність.
- Автократія** – політичний лад, при якому вся повнота державної влади в країні зосереджена в руках однієї особи – не обмеженого законом правителя.
- Автономізація** – спроба перетворення формально незалежних радянських республік, які виникли після 1917 р., на автономні республіки Російської Федерації.
- Автономіст** – той, хто виступає за самоуправління певної частини держави, її право на самостійне вирішення внутрішніх питань у межах, передбачених загальнодержавними законами.
- Автономія** – самоврядування, самостійне вирішення питань внутрішнього життя певною частиною держави, закріплене конституцією країни.
- Авторитаризм** – політичний режим, установлений або нав'язаний такою формою влади, що сконцентрована в руках однієї людини або одного її органу.
- Автохтони** – тубільці, корінні жителі країни
- Агамемнон** – герой старогрецьких легенд, цар Аргосу, учасник Троянської війни. Після зруйнування Трої повернувся в Аргос, де був забитий своєю жінкою Клітемнестрою і її коханцем Егістом.
- Агасфер** – персонаж християнської легенди, який нібито штовхнув Ісуса, коли того вели на розп'яття за що був приречений на вічне блукання по світу.
- Агафірси** – фракійські племена, які в V ст. до н.е. жили на північ від Дунаю, на території сучасної Трансільванії.
- Агер публікус** – державний земельний фонд в Стародавньому Римі.
- Агіографія** – вид церковно-історичної літератури, що містить описи життя святих і церковних діячів.
- Агітація** – найважливіший засіб впливу на свідомість і настрої широких мас. Проводиться шляхом поширення певних ідей і лозунгів за допомогою різноманітних засобів: через пресу, усні виступи, радіо, телебачення, кіно, театр, інтернет.
- Агітколлективи** – колективи агітаторів, що створювалися в СРСР при первинних організаціях КПРС підприємств, колгоспів, установ і закладів для проведення агітаційної роботи.
- Агітпоїзд** – спеціально обладнаний поїзд, що використовувався в СРСР як пересувний агітпункт.
- Агітпункт** – спеціально обладнане приміщення для проведення масово-політичної роботи серед населення в СРСР.
- Агні** – бог вогню у стародавніх індіанців.
- Агностицизм** – різновид ідеалізму в теорії пізнання, яка заперечує пізнаванність об'єктивних речей, виходячи з того, що розум людини нічого поза відчуттями пізнати не може.
- Агоністики** – учасники масового революційного руху рабів і колонів у Північній Африці в IV-V ст. великих землевласників.

Агора – 1) народні збори в Стародавній Греції;

2) центральна площа міста в Стародавній Греції.

Аграрне питання – питання про суспільні відносини, класи на селі, пов'язане з володінням і користуванням землею як основним засобом виробництва в сільському господарстві.

Аграрна революція – перехід від натурального до товарного виробництва в сільському господарстві ліквідація дрібних господарств і зосередження землі в руках великих землевласників, орендарів, запровадження найманої праці.

Аграрне перенаселення – поява надлишку робочої сили у сільському господарстві.

Аграрне суспільство – перший вид створеної людьми цивілізації, характерними рисами якої були землеробство як основа господарства, переважна більшість людей жила в селах і вела натуральне господарство.

Аграрний переворот – перехід у сільському господарстві до капіталістичних форм господарювання.

Аграрні реформи – державні заходи по перетворенню сільського господарства, форм землекористування, характеру земельних відносин.

Агреман – згода глави іноземної держави прийняти іншою державою особу як дипломатичного представника.

Агресія – будь-яке незаконне застосування сили однією державою проти іншої держави чи народу.

Агропромисловий комплекс (АПК) - складова частина економіки, що поєднує в собі виробництво сільськогосподарської продукції, її промислово переробку.

Адам – перша людина на землі, створена Богом у шостий день творіння.

Адамово ребро – Бог створив першу жінку з ребра першого чоловіка Адама.

Адат – загальна назва звичаєвого права у деяких мусульманських народів.

Адвентисти – члени християнської протестантської секти, які надають особливого значення моральному оновленню як необхідній умові підготовки до другого пришествя Христа.

Адвокатура – об'єднання осіб, що подають юридичну допомогу населенню та організаціям порадами, складанням різних документів, участю у судових процесах.

Адепт – 1) той, кому відкрито таємниці якого-небудь вчення, секти;

2) ревний послідовник, прихильник якоїсь ідеї, вчення та ін..

Аджанта - комплекс 29 буддійських храмів і монастирів в Індії.

Адміністративно-територіальний устрій – система територіальної організації держави, на основі якої утворюються і діють органи державної влади і управління.

Адміністрація – органи управління установами, підприємствами, організаціями, що їх очолюють директор, наальник, завідувачий тощо.

Адмірал – військово звання вищого командного складу військово-морського флоту.

Адоніс – міфологічний персонаж, фінікійське божество.

Адріанопольський мирний договір – підписаний у 1829 р. за результатами російсько-турецької Війни 1828-1829 рр.

Аеди – в Стародавній Греції співці-професіонали, яких утримувала громада або царі.

Аета – племена, найстародавніше населення Філіппін.

Азбука-границя – віршована азбука, повчальна поезія у східних і південних слов'ян.

Азбуковники (алфавітними) – рукописні довідники, в яких давалось пояснення незрозумілих слів.

«Азбучна війна» - боротьба українців Галичини у 1830-50-х рр. проти намагання австро-угорських урядових кіл впровадити латинський шриффт для української абетки.

Азовське козацьке військо – створене у 1832 р. із числа козаків-задунайців, що перейшли на бік Росії.

Азовське сидіння – героїчна оборона Азова запорізькими і донськими козаками 1637-1642 рр. від турків і татар.

Азовські походи – два походи (1695, 1696 рр.) московського царя Петра I разом з козаками І.Мазепи на Азов. Перший похід завершився невдало. Результатом другого походу було взяття Азова.

Аїд – за грецькою міфологією бог підземного світу, брат Зевса й Посейдона.

Аймаки – войовничі племена, які живуть в Афганістані та Ірані.

Аймара – індіанська народність, що живе у високогірних районах Болівії і Перу.

Айни – народність, що населяє Північну Японію.

Академічна гімназія у Львові – найстаріша гімназія в Україні. Заснована розпорядженням

Йосифа II від 24.10.1784 р. Це була складова частина Львівського університету.

Академічне братство – товариство студентів-українців у Львівському університеті (1886 р.).

Академічний (науковий) етап – перший етап національного відродження в Україні, який охоплював період кінця ХУІІІ – середини ХІХ ст.

Акафіст – при богослужінні в церквах хвальна відправа з читанням і співами на честь Христа, Богородиці та святих.

Акведук – міст для переведення трубопроводів або каналів через балки, річки та дороги.

Акр – міра площі у Англії, США та інших країнах. Дорівнює 4047 м.кв.

Акредитація вузів – передбачена законом процедура визначення статусу вищого навчального закладу освіти та рівня підготовки фахівців, який він здійснює.

Акровірш (акростих) – вірш, у якому перші літери кожного рядка утворюють слово або речення.

Акрополь- 1) піднесена й укріплена частина давньогрецького міста, так зване верхнє місто;
2) фортеця (притулок на випадок війни).

Акт Злуки – урочисте оголошення 22 січня 1919 р. на Софійському майдані в Києві універсалу про об'єднання УНР і ЗУНР у соборну Україну. День соборності України.

Актеон – за грецькою міфологією мисливець, онук ліванського царя Кадма. Богиня Артеміда, розгнівавшись за те, що він підглядав, коли вона купалася, обернула його на оленя. Тоді пси розтерзали Актеона.

Активне виборче право – право громадян, що мають виборчі права, обирати депутатів до представницьких органів державної влади.

Акти земські – документи актових книг земських шляхетських судів ХУ-ХУІІ ст.

Акциз – один із головних видів непрямих податків на товари внутрішнього виробництва.

Акціонерне товариство – організаційна форма великих підприємств, капітал у якій формується за рахунок об'єднання індивідуальних капіталів членів товариства – акціонерів.

Акціонування – об'єднання капіталу кількох власників із подальшим отриманням прибутку та розподілом його залежно від внесеної частки.

Акція – цінний папір, що свідчить про участь його власника у капіталі акціонерного товариства і надає право на одержання певної частини щорічного прибутку.

Акція «пацифікації» (умиротворення) – репресивні дії польського уряду проти українського населення у Східній Галичині протягом 20 вересня – 30 листопада 1930 р.

Алазони – плем'я, яке жило в середині I тис. до н.е. в басейні річки Південний Буг на північ від Ольвії.

Алани – численні іраномовні племена сарматського походження, які жили з I ст. н.е. на території між нижнім Дніпром і Південним Уралом, а також на Північному Кавказі.

Алегорія – у мистецтві – вираження відстороненого поняття за допомогою конкретного образу.

Александрійська бібліотека – найбільше зібрання книг періоду еллінізму в Александрії (Єгипет).

Александрійська культура – культурна течія епохи еллінізму (III ст. до н.е. – V ст.), центром якої була столиця Єгипетської держави Птолемеїв – Александрія.

«**Александрія**» - легендарна повість про життя й ратні подвиги А.Македонського. Виникла в II-III ст.

Алемани - германські племена, які в III ст. з'явилися на кордонах Італії, а у V ст. осіли на території сучасного Ельзасу і часто нападали на Галлію.

Алібі – доказ невинуватості особи, суть якого полягає в тому, що в момент вчинення злочину ця особа перебувала в іншому місці.

Алод – повна спадкова власність на землю в епоху феодалізму в Західній Європі. Виникла у VI-VII ст. внаслідок розпаду общини.

«**Алпаміш**» - героїчний епос, поширений серед казахів, каракалпаків та узбеків. Виник у X-XI ст.

Алфавітне письмо – вид фонетичного письма, що виник на Близькому Сході з єгипетського і ієрогліфічного письма.

Алхімія – наука, що ставила за мету пошук філософського каменя.

Альбігойські війни – релігійні війни у Франції в 1209-1229 рр.

Альбігойці – члени єретичної секти в XI – XII ст. у Західній Європі, центром якої було південно-французьке місто Альбі.

Альбїон – стародавня назва Британських островів.

Альгамбра – палац біля Гранади (Іспанія), визначний пам'ятник мавританської архітектури XIII-XIV ст.

Альманах – 1) за старих часів – календарі-довідники;
2) збірки літературних творів.

Альменда – у германських племен земельні угіддя, які були у спільному користуванні общини.

Альтернатива – інше рішення якогось питання.

Альтернативні вибори – вибори, під час яких до виборчого бюлетеня внесено кілька кандидатур.

Альтинг – двопалатний парламент Ісландії.

Альтруїзм – безкорисливе прагнення до діяльності на благо інших; протилежність егоїзму.

Альфрейні роботи – оздоблення приміщень декоративними розписами; виконуються клейовими, олійними та емальовими фарбами.

Альянс – спілка, об'єднання держав або організацій на основі договору.

Амазонки – в перекладі з грецької «безгруда». Щоб зручніше було стріляти з лука, дівчаткам випалювали праві груди – жінки-воїни, що жили на берегах Меотиди (Азовське море) або в Малій Азії хоробро воювали з ворогами.

Аматера – в японській релігії синто одне з головних божеств – богиня сонця, дочка бога повітря Ізанагі та богині моря Ізанамі.

Аматор – любитель, непрофесіонал.

Аматорський театр – любительський театр.

Амброзія (нектар) – напій (їжа) богів, які давали безсмертя і вічну юність.

Амвон – в православних храмах підвищене місце для читання Євангелія, відправ і виголошення казань.

Амвросіївська стоянка – пізньопалеолітична стоянка, відкрита у 1935 р. (Донецька область)

«Америка» - перша українська газета в США. Виходила у 1886-1890 рр. (штат Пенсільванія).
Засновником і видавцем газети був греко-католицький священник І.Волянський.

Американська федерація праці – основне профспілкове об'єднання США

Амірані – герой грузинського епосу (подібний до Прометея).

Амністія – повне або часткове звільнення від покарання та його правових наслідків, пом'якшення покарання, а також зняття судимості з осіб, що відбули покарання.

Амон – в старогрегипетській міфології бог, покровитель м. Фів.

Аморалізм – заперечення моралі, відмовлення від принципів совісті, честі, справедливості; виправдання жорстокості, обману.

Амортизація – часткове перенесення вартості основних фондів через їхню зношеність на виготовлений за їх допомогою товар.

Аморфний – розпливчатий, такий, що не має чітких меж.

Ампір – термін, що його застосовують в мистецтвознавстві до західноєвропейського класицизму часів імперії Наполеона I.

Амрита – в староіндійській міфології напій безсмертя, який вживали боги.

Амулет (талісман) – предмет, якому люди приписують надприродну здатність відвертати від його власника хвороби, біду.

Амуніція – спорядження військовослужбовця, а також військово спорядження коня.

Амур – у римській міфології бог кохання, син Венери.

Амфіміксис – політичний і релігійний союз племен і міст Стародавньої Греції, який створювався для охорони спільних святилищ, храмів, організації релігійних свят і розв'язання міжплемінних питань.

«Анабасис» - назва двох старогрецьких літературно-історичних пам'яток:
1) «Анабасис Кіра» - описується повернення на батьківщину після битви при Кунаксі (401 р. до н.е.) 10тис.греків, що були найманими вояками Кіра Молодшого;
2) «Анабасис Александра» - опис походу А.Македонського.

Анархізм – суспільно-політична течія, що заперечує будь-яку політичну владу.

Анархія – 1) хаос, безпорядок, безвладдя;
2) стан суспільства, у якому відсутні організована влада, закони, немає обов'язкових норм поведінки.

Анархо-комунізм – суспільно-політична течія, яка виступає за повну ліквідацію держави. Основою суспільної організації мають становити самоврядні громади.

Анатолія – стара назва півострова Мала Азія.

Анатомічний театр – заклад для навчання та наукової роботи в галузі анатомії людини.

Анафема – церковне прокляття.

Ангели – 1) християнські особливі надприродні істоти, які служать посередниками між богом і людьми;

2) династія візантійських імператорів (1185-1204 рр.)

Англійська церква – державна церква в Англії, утворена в країні в XVI ст. під час Реформації.

Англо-бурська війна 1899-1902 рр. – війна Англії проти бурських республік Оранжевої і Трансваалю.

Англо-китайська війна 1839-1842 рр. – (перша опіумна війна), агресивна війна Англії проти Китаю.

Англо-радянський договір 1942 р. – договір між СРСР і Великобританією про союз у війні проти Німеччини.

Англо-радянські договори 1924 р. – два договори, загальний і торговельний, які мали на меті врегулювати відносини між Великобританією та СРСР.

Англосакси – загальна назва германських племен (англи, сакси, юти, фризи); перші два в У-УІ ст. вийшли з району рік Ельби та Везеру і завоювали Британію.

Англо-франко-ізраїльська агресія проти Єгипту – напад Англії, Франції та Ізраїлю на Єгипет в жовтні 1956 р. з метою захоплення Суецького каналу.

Англо-франко-китайські війни 1856-1860 рр. – (друга опіумна війна), агресивна війна Англії і Франції проти Китаю.

Ангорська битва – битва біля Ангори (Анкара) у 1402 р. між турецьким військом султана Баязеда I та монгольським військом хана Тимура.

Андижанське повстання 1898 р. – антиросійське повстання в Середній Азії з метою відторгнути Коканд від Росії.

Андріївська церква – в Києві визначний пам'ятник архітектури, збудований у 1747-1753 рр. за проектом архітектора Растреллі в стилі бароко.

Андрій Первозваний – один з дванадцяти апостолів Ісуса Христа, який проповідував християнство на території Русі.

Андромаха – дружина Гектора, знаменитого захисника Трої, який хоробро воював з ахейцями за рідне місто і віддав за нього життя.

Андромеда – в грецькій міфології дочка царя Ефіопії Кефея, принесена в жертву морському страховиську.

Андрусівський договір – підписаний у 1667 р. між Московською державою та Річчю Посполитою, згідно з яким Правобережна Україна відходила до Польщі, Лівобережна залишалася за Московською державою.

Анексія – насильницьке захоплення державою території іншої держави і включення до складу своєї.

Анікета повстання – виступ вільного населення та рабів у Понтійському царстві та Колхиді проти римських завойовників у 69-70 рр. н.е.

Анімізм – віра в існування душі та духів.

Аннали – записи подій за роками (літописи).

Анналисти – перші римські історики III-I ст. до н.е., які висвітлювали події в хронологічній послідовності.

Аннібалова клятва – клятва карфагенського полководця Аннібала (Ганнібала) в десятирічному віці бути непримирим до ворогів.

Ансамбль – узгодженість, струнке ціле.

Антагонізм – непримиренна суперечність.

Антанта – “сердечна угода”, військово-політичний блок Великої Британії, Франції і Російської імперії, що повністю сформувався в 1904 – 1907 рр.

Антанта Балканська – воєнно-політичний союз Греції, Румунії, Югославії та Туреччини, створений у 1934 р під впливом Франції з метою збереження територіального status quo на Балканах.

Антанта Мала – воєнно-політичний союз Чехословаччини, Румунії та Югославії, створений у 1920-1938 рр. зусиллями Франції для зміцнення свого впливу на Балканському півострові.

Антеї – син бога Посейдона, володар Лівії, який від своєї матері Геї, богині землі, дістав дар, щоразу торкаючись землі, отримувати нові сили і бути непереможним. Геракл, щоб його здолати і

вбити, підняв Антея у повітря.

Анти – об'єднання слів'янських племен, що згадується у візантійських джерелах VI ст. Заселяли територію між Дністром і Дніпром.

Антибільшовицький блок народів (АБН) – назва координаційного центру національно-визвольних організацій народів, поневолених комуністичною тоталітарною системою. Заснований за ініціативою ОУН 21-23.11.1943 р.

Антигітлерівська коаліція – військово-політичний союз держав і народів, які боролися в роки Другої світової війни проти Німеччини та її союзників.

Антигуманний – той, хто нехтує потребами людини, заперечує її цінність як особистості.

Антикомінтернівський пакт – договір, укладений в Берліні між Німеччиною та Японією, який оформив створення блоку цих держав з метою завоювання світового панування.

Антиномія – суперечність між двома твердженнями, що взаємно виключаються, але визнаються в однаковій мірі істинними.

Антипапа – папа, обраний противниками попереднього папи за його життя.

Антипапські повстання – народні повстання XII-XIV ст. проти влади пап в Папській області.

Антисемітизм – одна з форм національної та релігійної нетерпимості, що виражається у ворожому ставленні до євреїв.

Антифашистський комітет радянських жінок – громадська організація радянських жінок, створена у Москві у вересні 1941 р. для об'єднання їх зусиль у боротьбі проти фашизму.

Антифашистський комітет радянської молоді – громадська організація радянської молоді, створена у Москві у вересні 1941 р. для об'єднання їх зусиль у боротьбі проти фашизму.

Антифашистський рух – масовий демократичний рух проти фашизму у 30-40-х рр. XX ст.

Антихрист – посланець диявола, який прийде на Землю перед встановленням Царства Божого на Землі.

Антична культура – найвищий ступінь розвитку продуктивних сил, науки, літератури і мистецтва, досягнутий рабовласницьким суспільством Греції й Риму.

Античний – той, що стосується давньогрецької або давньоримської культури, мистецтва тощо.

Античні міста-держави Північного Причорномор'я – політичні утворення (поліси), що виникли в Північному Причорномор'ї у процесі грецької колонізації (УІІ-УІ ст. до н.е.)

Античність – назва греко-римського періоду стародавньої історії, який тривав від XI-УІІІ ст. н.е. до ІУ-У ст. н.е.

Антропогенез – процес виділення виділення людини з тваринного світу, олюднення мавпи під впливом суспільної практики.

Антропология – наука про походження і розвиток людини.

Антропоцентризм – сукупність філософських поглядів, за якими людина є центром і найвищою метою Всесвіту.

Анубіс – один з восьми головних богів стародавньої єгипетської міфології, син Озіріса, бог потойбічного світу.

Анхіз – дарданський цар, батько Енея – героя Троянської війни.

Аншлюс – 1) у широкому значенні політика “ненасильного” приєднання до Німеччини заселених німцями земель, що проводилася з 1918 р. німецькою державою після Версальського мирного договору;

2) включення Австрії до складу рейху 13 березня 1938 р.

Аорси – союз сарматських племен, які у II ст. до н.е. розташувалися у степах між північним берегом Каспійського моря та Доном.

Апартеїд – офіційна державна політика, спрямована на расову дискримінацію.

Апастамба закони – збірник заповідей, ритуалів і звичаїв Стародавньої Індії, складений у ІУ ст. до н.е. мислителем Апастамбою.

Апатрид – особа без громадянства.

Апеляція – оскарження якої-небудь постанови у вищій інстанції.

Апіс – в стародавній єгипетській релігії священний бик, якого обоготворили в Мемфісі близько 3600 р. до н.е.

Апографія – складова церковно-історичної літератури, зосереджена на описанні життя святих.

Апокаліпсис – остання книга Нового завіту, написана близько 69 р. н.е. і є найдавнішим твором християнської літератури.

«Апокрисис» – видатний анти уніатський полемічний твір ХУІ ст., виданий у 1597 р. польською і у 1598 р. староукраїнською мовою.

Апокриф – стародавній релігійно-легендарний твір, зміст якого не цілком відповідає офіційному віровченню і не визнавався священним.

Апокрифічний – вигаданий.

Аполліа Аполлогія – короткий опис православного собору, що відбувся в Києві у 1628 р. в зв'язку з антиправославною «Апологією» Мелетія Смотрицького.

Аполлон – бог сонця, молодості, мистецтва в античній міфології, син Зевса і Латони.

Аполог – повчальне алегоричне оповідання, притча.

Апологети – беззастережні захисники, прихильники чогось.

Апологія – промова або письмовий твір на захист якоїсь особи або думки, теорії.

Апостеріорне знання – знання, набуте з досвіду, з практики.

Апостол – 1) в ранньому християнстві мандрівний проповідник християнського вчення;
2) частина Біблії, що містить опис діянь святих апостолів та їхні послання.

Апостоліки – селянсько-плебейська еретична секта в Італії ХІІІ-ХІУ ст., яка ставила своєю метою здійснення соціальної рівності і знищення церковної ієрархії.

Апофеоз – 1) прославляння якоїсь особи або події;
2) святкове завершення події;
3) заключна урочиста масова сцена вистави або святкової концертної програми, в якій прославляється народ, герой або суспільна подія

«Апостол» - перша друкована книга в Україні, видана у 1574 р. І.Федоровим у Львові.

Аппійова дорога – споруда Стародавнього Риму, збудована з воєнною метою за наказом цензора Аппія Клавдія в 312 р. до н.е., яка з'єднувала Рим через Капую з Брундізієм.

Апріорне знання – знання, яке нібито з самого початку притаманне свідомості.

Апсида – напівкруглий виступ будівлі, який має власне перекриття.

Аптський вік і ярус – пізній вік ранньокрейдової епохи крейдового періоду.

Ар – метрична міра площі. 1 ар = 100 кв. м = 0,01 га.

«Ара» - урядова організація США, створена у 1919р. під керівництвом Г.Гувера, для надання допомоги європейським країнам, які потерпіли під час Першої світової війни.

Арабеска – геометричний або рослинний орнамент, створений на основі точного математичного розрахунку, який щільно заповнює поверхню.

Арабська ліга (Ліга арабських країн) – об'єднання Йорданії, Іраку, Йемену, ОАР, Саудівської Аравії Лівану, Лівії, Судану, Марокко і Тунісу з метою зміцнення співробітництва, захисту суверенітету і незалежності арабських країн.

Араваки – група (близько 100) індіанських племен Південної Америки.

Аракчєвщина – реакційний режим деспотизму і воячини в Росії ХІХ ст., пов'язаний з ім'ям О.Аракчєва.

Араукани – група індіанських племен Південної Америки.

Аргат – назва бідних козаків на Запорізькій Січі у ХУІІІ ст., які наймитували у Молдавії, Волощині, Криму.

Аргонавти – герої міфу про грецьких мореплавців, згідно з яким сміливці вирушили на кораблі «Арго» до Колхіди з золотим руном.

Аргумент – істинне судження, за допомогою якого в процесі логічного доведення встановлюється істинність тези.

Аргуст – в грецькій міфології стокий велетень, якому Гера наказала вартувати Іо, обернену на корову, але Гермес убив Аргуста.

Арденнська операція – контрнаступ німецьких військ в Арденнах проти англо-американської армії у 1944-1945 рр.

Ареал – зона поширення видів тварин, рослин, корисних копалин, мов, діалектів тощо.

Ареопаг – вищий судовий і урядовий контролюючий орган стародавніх Афін.

Арес – у грецькій міфології спочатку бог бур і гроз, а пізніше бог війни, що виїздив на бойовій колісниці в золотому озброєнні.

Ар'єргард – військовий підрозділ, частина або з'єднання, що охороняє військо при поході.

Аристократія – привілейований прошарок населення, котрий мав виняткові права, переваги та можливості порівняно з іншими верствами суспільства.

Аріадна – в грецькій міфології дочка критського царя Міноса, яка вивела Тезея, що врятував острів Крит від страховиська Мінотавра, з Лабіринта за допомогою клубка ниток.

Аріанство – одна з течій у християнстві в IV – VI ст., засновником якої був священник Арій з міста Олександрії; аріанці твердили, що Син Божий Ісус Христос – не Бог, а тільки найвище творіння Бога Отця.

Аридник – за давніми віруваннями гуцулів чорт, сатана, злий дух.

Арії – група індоєвропейських народів, що, на думку більшості вчених, в епоху бронзи мешкали в степах Євразії, а в II тис. до н. е. переселилася до Індії та Ірану.

Арійська раса – неіснуюча «раса людей першого сорту», яку вигадали расисти.

Арка – криволінійний брус плавного обрису, несуча будівельна конструкція.

Аркада – ряд однакових за формою і розмірами арок, що спираються на стовпи або колони.

Аркадія – щаслива країна – земля скотарів та хліборобів у Стародавній Греції. Це була багата країна, де життя людей проходило у розвагах на лоні прекрасної природи.

Арка тріумфальна – споруда на честь видатної особи чи події – брама з одним або трьома арочними отворами, прикрашена скульптурами і написами.

Армада – великий військовий флот.

Армія Крайова – підпільні загони в Польщі, сформовані в 1941-1942 рр. з воєнізованих організацій, що існували на польській території і перебували під контролем польського еміграційного уряду в Лондоні.

Армія Людова – підпільна армія в Польщі в роки Другої світової війни, офіційно створена з партизанських загонів Гвардії Людової та інших військових організацій в 1944 р.

«Армія спасіння» – релігійна організація, заснована у 1865 р. священником Бутсом у Лондоні. Пізніше поширила свою діяльність у США, Канаді, Німеччині та інших країнах.

Армія УНР – Збройні сили УНР у період українських національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

АРМУ – Асоціація революційного мистецтва України – організація українських радянських художників у 1925-1932 рр.

Артанія – державне утворення в VIII-IX ст. у східних слов'ян поряд з Куявією і Славією.

Артеміда – в грецькій міфології сестра Аполлона. Спочатку покровителька тварин і полювання, богиня Місяця, пізніше покровителька породіль.

Артемісія – цариця Галікарнасу, активна учасниця війни на боці персів проти Греції, розумна порадниця царя Ксеркса.

Артикули – стаття, розділ чи параграф закону, договору.

Артилерія – вогнепальна зброя, гармати різних конструкцій, що вражають противника з великої відстані.

Артіль – група осіб, що добровільно об'єднуються для спільної господарської мети на певних умовах.

Архаїка – ранній етап в розвитку мистецтва. Вживається щодо мистецтва Стародавнього Єгипту та Греції.

Архаїчний – дуже застарілий, такий, що вийшов із загального вжитку.

Архантроп – найдавніша людина або homo erectus (людина з прямою ходою). З'явилася 1,5 млн років тому в Африці. Близько 1 млн – 800 тис. років тому архантропи з півдня Європи потрапили на територію сучасної України.

Археантропи – стародавні люди, що жили в ранню (гоміценову) епоху антропогенного періоду в межах Великого Середземномор'я.

Археографія – спеціальна історична дисципліна, що вивчає архівні документальні інформаційні ресурси та писемні пам'ятки для залучення їх до наукового й культурологічного обігу.

Археозойська ера – в історії Землі друга ера (ера найдавнішого життя), що настала після архейської.

Археологічна культура – сукупність археологічних пам'яток певної території і часу, що мають своєрідні місцеві особливості. Археологічна культура отримує назву за місцем першої знахідки або за певними визначальними ознаками (обрядом поховання, формою кераміки тощо).

Археологічна пам'ятка – група виявлених в одному місці речей, які є матеріальними рештками

діяльності людини або змінені її працею.

Археологічні дослідження – дослідження історичного минулого людства за речовими джерелами матеріальної культури.

Археологічні карти – географічні карти, на яких схематично позначені місця відкриття археологічних пам'яток.

Археологія – наука, що вивчає первісні, стародавні та середньовічні матеріальні пам'ятки (стоянки, поселення, поховання, знаряддя праці, зброю, посуд тощо).

Архіви – самостійні установи або відділи в установах, організаціях і на підприємствах, що зберігають документальні матеріали.

Архів карт – заснований у Львові в 1824 р. для використання та збереження кадастру території Галичини та Буковини.

Архівна справа – галузь діяльності, яка охоплює політико-правові, культурологічні аспекти збирання, зберігання та використання архівних документів.

Архівознавство – галузь історичної науки про архівну справу.

Архідиякон – старший диякон, який служить при митрополитові.

Архієрей – в православній церкві повновладний глава духівництва церковно-адміністративного округу – єпархії.

Архімандрит – титул управителів великих монастирів, ректорів духовних семінарій, керівників духовних місій та монаших чинів у православній церкві

Архітектура – наука про мистецтво будувати, прикрашати споруди та їх комплекси.

Архітектурний ансамбль – цілісна група споруд, об'єднана спільністю форм і стилю.

Архонт – найважливіший урядовець в Афінах, який відав військовими справами, судами тощо.

Асесор – засідатель, помічник, лавник, певна службова посада.

Асесорський суд – королівський суд у Польщі (XV-XVII ст.), який розглядав апеляції від міст, справи привілеїв на маєтки, фінансові справи тощо.

Асигнації – російські паперові гроші, випущені вперше при Катерині II в 1769 р. з метою зменшення кількості мідних монет і полегшення обігу грошей.

Асиміляторська політика – шовіністична політика, спрямована на знищення національних особливостей пригнічених народів шляхом примусового нав'язування їм мови, культури, релігії пануючої нації.

Асиміляція – злиття одного народу з іншим шляхом перейняття його мови та культури.

Аскетизм – релігійно-етичне вчення, за яким придушення людиною своїх фізичних потреб наближує її до божества, до Царства Небесного.

Асклепій – в грецькій міфології бог лікування, син Аполлона.

Асмодей – демон, руйнівник сімейного життя і шлюбів.

Асоціація – добровільне об'єднання осіб або організацій для досягнення спільної мети.

Аспазія – відома грекня, в якій поєднувався рідкісний розум, освіченість і чарівність. Вела просвітницьку діяльність, поширювала знання, запроваджувала закони на захист жінок.

Астраханське ханство – татарська держава, що існувала в Нижньому Поволжі і перед кавказьких степах в XV-XVI ст.. Виникло після розпаду Золотої Орди.

Астрея – дочка богів, Зевса і Феміди, друге ім'я богині справедливості.

Астрологія – вчення, яке ґрунтується на визнанні безпосереднього зв'язку між розташуванням і рухом небесних тіл та явищами суспільного життя.

Астрономія – наука про будову та розвиток космічних тіл і Всесвіту загалом.

Атапаски – індіанські племена, розселені по всій території Північної Америки.

Аташе – нижчий дипломатичний ранг співробітників посольств, місій та апарату відомств закордонних справ.

Атеїзм – система поглядів, що відкидає релігійні уявлення про світ.

Атлант – 1) за грецькою міфологією – титан, велетень, який за наказом Зевса тримав на собі небосхил;

2) в архітектурі – колона у вигляді чоловічої постаті, що підтримує перекриття будівлі, портик, балкон тощо.

Атлантида – острів в Атлантичному океані, що потонув з невідомих причин.

Атлантична хартія – спільна декларація президента США Рузвельта і прем'єр-міністра Великобританії Черчілля від 14 серпня 1941 р.

Атлантия – давній материк, що виник у кам'яновугільний період і охоплював сучасні Північну

Америку, Гренландію і Європу, зник в антропогені.

Атлантроп – викопна людина з групи археоантропів, знайдена у 1954 р. в Алжирі.

Атлас – один з героїв Давньої Греції, титан, брат Прометея, який тримав на своїх плечах склепіння небес.

Атлетика – у стародавніх греків мистецтво розвивати силу, спритність та інші якості за допомогою фізичних вправ.

Атол – тип коралових островів кільцеподібної форми.

Атон – в староегипетській міфології бог сонця.

Атрибут – суттєва, невід’ємна властивість предмета або явища.

Атрій – частина староіталійського житла у вигляді прямокутного подвір’я, закритого з боків і зверху.

Аттіла – вождь племені гунів.

Аукціон – продаж товарів, майна з публічного торгу покупцеві, який запропонував найвищу ціну.

Аутодафе – оголошення і виконання вироків інквізиції, спрямованих на те, щоб викликати в народних масах жах і покору.

Афгані – грошова одиниця Афганістану.

Афект – короткочасна бурхлива емоційна реакція людини (гнів, лють, жах, відчай, велика радість) на сильно діючий вплив з боку навколишнього середовища.

Афіна – богиня війни у міфах Давньої Греції, покровителька наук, мистецтв, ремесел. Зображується у вигляді суворої і величної дівчини зі списом, щитом і в шоломі.

Афінська держава – одна з найбільших держав Стародавньої Греції, яка виникла у IX-VIII ст. до н.е.

Афон – частина Халкідонського півострова в Егейському морі, яку візантійський імператор Костянтин Погонат віддав у виключне володіння ченців.

Афоризм – вислів, що виражає в стислій відточеній формі яку-небудь думку.

Африкантроп – викопна людина з групи палеоантропів, рештки якої виявлено у 1935 р. в Кенії.

Афроамериканці – назва, що використовується щодо громадян США африканського походження.

Афродіта – в грецькій міфології богиня кохання та вроди.

Ахейський союз – об’єднання старогрецьких міст Пелопоннесу з центром в Ахайї в III ст. до н.е. для боротьби з агресією Македонії та рухом бідноти та рабів.

Ахейці – старогрецьке плем’я.

Ахерон – в грецькій міфології підземна «ріка вічних страждань», через яку Харон перевозить душі померлих на той світ.

Ахілл – у грецькій міфології наймогутніший і найхоробріший герой Троянської війни, головний персонаж «Іліади».

Ахіллесова п’ята – уразливе місце грецького героя, мати якого – морська богиня Феміда, батько – цар Пелей. Мати бажала зробити свого сина безсмертним, як і вона сама. Скупавши свого сина Ахіллеса у водах річки Стікс, зробила все його тіло невразливим для ворожих стріл, окрім п’ятки, за яку тримала.

Ацтеки – індіанська народність Мексики.

Ашшур – в ассірійській міфології спочатку місцевий бог-покровитель міста Ашшура, пізніше, коли це місто стає столицею Ассірії, головний державний бог і покровитель ассірійських царів.

Бабизна – майно (рухоме і нерухоме), успадковане в дореволюційній Україні від баби.

Баби кам’яні – стародавні кам’яні статуї, що ставились у кочових народів на могилах і були пов’язані з культом предків. Поширені в степовій зоні від Прикарпаття до Монголії.

Бабин Яр – урочище на околиці Києва, місце масової страти мирного населення німецько-фашистськими окупантами у вересні 1941 р.

Бабітські повстання – народний антифеодальний рух 1848-1852 рр. в Ірані.

Баганда – народність, що живе в Уганді (Східна Африка).

Багатомандатні виборчі округи – округи, де вибори були альтернативними, а в бюлетень для таємного голосування було включено кілька кандидатур

Багатопартійність – існування багатьох політичних партій, які виражають інтереси різних

прошарків суспільства і теоретично володіють рівними шансами на отримання більшості місць у парламенті країни.

«Багаття» - український літературно-художній альманах, вийшов у 1905 р. в Одесі.

Багдадський пакт – військово-політичний блок, створений у 1955 р. за ініціативою США і Англії в складі Іраку, Ірану, Туреччини, Пакистану та Англії.

Багдадський халіфат – арабська держава VIII-X ст., до якої входили країни Північної Африки, Близького і Середнього Сходу, частина Закавказзя і Середньої Азії.

Базавлуцька Січ – військово-адміністративний осередок запорозького козацтва в 1593 – 1638 рр. на острові Базавлук на Дніпрі.

Базар – форма організації торгівлі, яка задовольняла місцеві ринкові потреби (кількох сіл і містечок, окремого міста).

Базиліани – ченці римо-католицької та уніатської церков.

Базиліка – 1) витягнута прямокутна в плані споруда, розділена вздовж колонами на три-п'ять нефів;
2) у Стародавній Греції будівля, де засідав архонт.

Байрам – релігійне свято в мусульман. Є Великий Байрам і Малий Байрам. Великий Байрам (свято жертв) відзначають на 10-й день останнього місяця року. Після місячного посту відзначається свято Малеого Байрама, яке називають ще святом фітр (розговіння).

Бакалавр – перший учений ступінь.

Бакаляр – дяк, учитель-“установник”, здебільшого молода людина, як в подальшому могла стати священником.

Бакота – староруське місто на лівому березі Дністра (Хмельницька область), відоме з XIII ст.

Бакотське повстання – повстання селян Бакотської волості на Поділлі у 1431-1434 рр.

Бактеріологічна зброя – хвороботворні мікроби (бактерії, грибки, віруси) і виготовлені ними токсини, призначені для масового ураження людей, тварин, рослин і зараження продовольчих запасів та води.

Балагури – рух серед польської шляхти на Правобережній Україні в 30-40-х рр. XIX ст., яка свої симпатії до народу виявляла у зовнішньому наслідуванні селянських звичаїв.

Балада – 1) віршований твір про героїчну, легендарну або казкову тематику;
2) музичний твір епічного характеру для голосу або інструментів.

Балістика – наука про закони руху артилерійських снарядів, куль, мін тощо.

Балканська Антанта – оборонний союз Греції, Туреччини, Румунії, Югославію.

Балканський пакт – військово-політичний союз між Грецією, Туреччиною та Югославією, оформлений Анкарським договором 1953 р.

Балканські війни – війни проти Османської імперії балканських держав (Болгарії, Греції, Сербії та Чорногорії) у період жовтня 1912 р. – серпня 1913 р..

Бальдур – у скандинавській міфології бог добра й краси, син верховного бога Одіна.

Баналітет – обов'язок користуватися за монополією високу плату панським реманентом, млином, піччю для випічки хліба тощо.

Бандунгська конференція – конференція представників 29 країн Сходу, що відбувалась у місті Бандунгу (Індонезія) у 1955 р.

Банк – фінансовий заклад, що зберігає тимчасово вільні гроші і надає їх у борг під певний відсоток.

Банту – група народностей Африки.

Баптистерій – невелике приміщення у храмі, призначене для проведення обряду хрещення.

Баптисти – члени християнської протестантської секти, які визнають тільки особисте (а не опосередковане церквою) спілкування з Богом. Не визнають деяких догм і обрядів.

Баранець – форма українського гончарного декоративного посуду, оздобленого ліпними або розмальованими прикрасами та кольоровою поливою.

Барбареум - греко-католицька духовна семінарія в 1774-1784 рр. у Відні, заснована імператрицею Марією-Терезією.

«Барбаросса» план – назва директиви німецького командування від 18 грудня 1940 р., в якій було викладено план нападу на СРСР.

Бард – народний поет-співець у кельтів в середні віки, подібний до скальда у скандинавів.

Барель – міра об'єму і місткості в США і Англії. 1 барель нафтовий == 158,76 л.

Барельєф – скульптурний твір, в якому опукле зображення або орнамент виступає над площиною фону менше ніж половину свого об'єму.

Бар-кохби повстання – виступ рабів та вільного населення Іудеї (132-135 рр.) проти римського

панування.

Бароко – стилістичний напрям у європейському мистецтві кінця ХУІ – середини ХУІІІ ст., що характеризувався примхливістю форм і декоративною пишністю.

Барон – один із титулів феодальної аристократії в Європі.

Барселонська конвенція – відбулась у 1921 р. і визначила правовий режим водних судноплавних шляхів, які перетинають або відокремлюють територію різних держав і сполучаються з морем.

Барська конфедерація – військово-політичний союз частини польської шляхти, опозиційно налаштованої до офіційного курсу короля С.Понятовського та невдоволеної політичним втручанням Російської імперії у внутрішні справи Речі Посполитої. Союз був проголошений 29 лютого 1768 р. в місті Бар.

Барунді – африканська народність.

Бархатна книга – родовід старих російських дворянських родів (бархатна оправа книг).

Басилей – вождь родовой знаті в Стародавній Греції (ХІІ-УІІІ ст. до н.е.).

Баскаки – урядовці золотоординського хана, котрі вели облік населення, збирали податки на завойованих землях в ХІІІ – ХІУ ст.

Баски – народність, що населяє Північну Іспанію та прилеглі райони Франції.

Басків країна – область в Іспанії, на узбережжі Біскайської затоки. Головне місто Більбао.

Басмацтво – масовий національний рух в Середній Азії проти встановлення комуністичного режиму у 1917-1923 рр.

Бастіон – старовинне укріплення у вигляді бойової споруди на розі фортечного муру.

Басуто – група народностей, що населяють Південно-Африканську Республіку.

Басутоленд – протекторат Великобританії в Південній Африці.

Бат – грошова одиниця Таїланду.

Батавів повстання – повстання германського племені батавів проти римлян у 69-70 рр.

Батаки – народність Індонезії.

Баталія – сукупність боїв на суші, в повітрі або на морі, зв'язаних між собою метою і часом і розчленованих по фронту та в глибину.

Батальний жанр – жанр образотворчого мистецтва, що відображає воєнні події і життя армії.

Батозька битва – переможна битва українського війська, очолюваного Б.Хмельницьким, із польською армією під командуванням коронного гетьмана М.Калиновського 22-23 травня 1652 р. біля гори Батіг.

Батський вік і ярус – пізній вік середньоюрської епохи юрського періоду.

Батуринські статті – угода, яку підписав гетьман І.Брюховецький з Москвою в 1663 р.

«Батьківщина» - газета для селян, яку видавали галицькі народовці з 1879 р.

Батятицькі страйки – страйки селян на Львівщині у 1928-1929 рр.

Бахчисарайський мирний договір – договір між Туреччиною та Московією, підписаний у 1681 р., який урегулював московсько-турецькі суперечки щодо володіння українськими землями.

Баштанська республіка – район на Миколаївщині, який оборонявся партизанами від денікінців.

Бедуїни – кочові та напівкочові араби Аравійського півострова та Північної Африки.

«Безвірник» - антирелігійний журнал, що виходив в Україні у 1925-1935 рр.

Бездненське повстання – масовий виступ селянства проти аграрної реформи 1861 р.

Бейліса справа – судовий процес у Києві проти Бейліса, сфабрикований царською охранкою у 1911 р.

Белетристика – художня література; твори художньої прози, призначені для «легкого читання».

Белзьке князівство – давньоруське князівство в ХІІ-ХУ ст. на Волині.

Беллона – в римській міфології богиня війни, сестра або дружина бога війни Марса.

Бенефіція - 1) в Західній Європі УІІІ-ХІІ ст. форма земельного користування;

2) у римському праві – привілеї, що забезпечували певним особам можливість уникнення небажаних юридичних наслідків;

3) у католицькій церкві – посади й пов'язані з певним саном чи званням прибутки.

Бенедиктинці – найстаріший чернечий римсько-католицький чин, заснований близько 530 р. Бенедиктом Нурсійським у монастирі в Італії.

Бенілюкс – скорочена назва митно-економічного союзу Бельгії, Нідерландів та Люксембургу,

створеного у 1944 р.

Беотійський союз – воєнно-політичний союз полісів, створений у VI ст. до н.е. в Беотії з центром у місті Фівах.

Бербери – група народностей, що населяє окремі райони Марокко, Алжиру, Лівії, Єгипет, а також Нігер.

Берегова оборона – сукупність бойових сил та засобів, призначених для захисту ділянок морського узбережжя від нападу противника.

Берданка – однозарядна гвинтівка калібру 10, 67 мм з відкритим затвором.

«Березіль» - один з перших українських радянських театрів, заснований Л.Курбасом.

Працював з 1922 до 1926 р. у Києві, а з 1926 до 1933 р. в Харкові.

Березневе повстання в Кореї – масовий рух корейського народу проти японських колонізаторів у березні-квітні 1919 р.

Березневий референдум 1991 р. – акт всенародного голосування з метою виявлення громадської думки для прийняття остаточного рішення щодо формування юридичного підґрунтя для процесу реформування СРСР та визначення в ньому місця України.

Березневі статті 1654 р. – комплекс документів, укладених у березні 1654 р. у Москві, що регламентували політичне і правове становище Гетьманщини після Переяславської ради і прийняття нею протекції Московського царства.

Берендеї (берендичі, берендії) – кочові тюркські племена, які згадуються в староукраїнських літописах XII ст. разом з торками й печенігами.

Берестейська земля – древньоруська територія в середній течії Західного Бугу, що входила до Складу Київської Русі.

Берестейська церковна унія – церковна угода 1596 р., за якою більшість ієрархів Київської митрополії вийшли з підпорядкування Константинопольського патріархату й перейшли під зверхність римо-католицької церкви. Вони приймали католицьке вірування, але зберігали візантійську обрядовість.

Берестейський мирний договір – мирна угода між УНР з одного боку та Німеччиною, Австро-Угорщиною Туреччиною і Болгарією з іншого. Підписаний 9 лютого 1918 р. в Бересті (Бресті). Був результатом переговорів між представниками Центральних Держав, Росії та УНР.

Берестейщина (Берестейська земля, Брестщина) – українська етнічна територія між Бугом і Прип'яттю, Яселдою і Нарвою.

Берестецька битва 1651 р. – битва української армії на чолі з Б.Хмельницьким у період Національно-визвольної війни українського народу з польськими військами 28 червня-06 липня 1651 р. поблизу міста Берестечка.

Берестяні грамоти – вирізьблені на бересті староруські рукописні писемні пам'ятки.

Берландики – назва переселенців із земель Київської держави, насамперед із Галицького князівства, які у XII ст. оселилися у Нижньому Подунав'ї.

Берлінська операція – завершальна операція Радянської армії на території Німеччини у 1945 р.

Бернардинці (цистеріанці) – члени католицького ордену, заснованого у Франції бенедиктинцями у 1098 р.

«Бертелемі лінія» - умовна назва лінії, яку спеціальна комісія держав Антанти на чолі з генералом Бертелемі 24 лютого 1919 р. запропонувала вважати східним кордоном ЗО УНР.

Бессарабія – історична область між Прутом, Дністром і гирлом Дунаю.

Бетіли – вертикально поставлені камені, що були для язичників і втіленням бога, і його домом.

Белгородська лінія («Засічна смуга») – одна з ланок у системі оборонних укріплень на південному кордоні Московської держави з метою захисту від нападів татар у XVI-XVII ст.

Белградська операція – наступальна операція 3-го Українського фронту 29 вересня-20 жовтня 1944 р. по визволенню території Югославії від німецько-фашистських окупантів.

Белградський мирний договір – договір, підписаний у 1739 р., що завершив війну 1735-1739 рр. Росії і Австрії з Туреччиною.

Билини – героїчний епос Київської Русі, який виник у княжу добу.

- Биківня** – селище на околиці Києва, де у 1936-1941 рр. НКВД здійснювало масове поховання страчених репресивними органами осіб.
- Битва за Дніпро** – наступальні операції радянської армії у 1943 р. з метою розгрому німецько-фашистських загарбників на Лівобережній Україні і на Дніпрі.
- Бібліографія** – галузь знання про книгу.
- Бібліотека** – у перекладі означає «зібрання книг», «книгосховище».
- Біблія** – Святе Писаніє, священна книга усіх християн, у якій викладено історію створення Богом Всесвіту та людини. Біблія поділяється на дві частини: Старий і Новий Заповіт.
- Біженці** – люди, що залишають місце свого проживання під час війни або стихійного лиха.
- Бій під Крутами** – відбувся 29 січня 1918 р. між Червоною армією на чолі з М.Муравйовим та об'єднаним загоном українських добровольців на чолі із сотником В.Омельченком із курсантів військової школи та студентів (близько 500 чол.)
- Бій під Мотовилівкою** – відбувся 18 листопада 1918 р. між військами Директорії УНР та Української Держави П.Скоропадського. Після перемоги війська Директорії УНР пішли на Київ.
- Біла армія** – військове формування, створене під час громадянської війни в Росії на добровільній основі з офіцерів, юнкерів, студентів та ін.
- Біла Орда** – феодальна держава, що утворилася в XIV ст. на території Казахстану в процесі розпаду Золотої Орди.
- Білгородська Орда** – татарська орда (XV-XVIII ст.), що перебувала у васальній залежності від Кримського ханства і Туреччини.
- Білий вірш** – вірш, що не має рими.
- Білий рух** – головна і найбільш активна складова антибільшовицького руху в Росії у 1917-1921 рр.
- «Білий терор»** - масове насильство, здійснюване в роки революції антибільшовицькими силами, проти народу з метою придушити будь-які прояви спротиву.
- Білі хорвати** – слов'янське плем'я, що жило в VII-X ст. у районі Карпатських гір та верхів'ях Дністра.
- Білль** – у Великобританії та інших англосаксонських країнах законопроект, який вноситься в законодавчий орган.
- Білобог** – поганський міфологічний персонаж східних і західних слов'ян.
- Біловезька угода** – документ, підписаний 7-8 грудня 1991 р. керівниками Росії, України та Білорусії у Біловезькій Пущі про розпуск СРСР і створення СНД.
- Білогрудівська культура** – культура осілого населення пізнього бронзового віку (XI-IX ст. до н.е.), поширена на території між Дністром і Дніпром.
- Білозерське поселення** – поселення пізнього бронзового віку на березі Білозерського лиману в селищі Кам'янці-Дніпровській Запорізької області.
- Білоруська операція** – одна з найбільших наступальних операцій Радянської армії в роки Другої світової війни, проведена у червні-серпні 1944 р.
- Білоцерківське повстання** – повстання міщан проти київського воєводи і польської шляхти у 1589 р
- Білоцерківський мирний договір** – договір між Україною і Польщею, підписаний 18 вересня 1651 р за результатом битви під Берестечком.
- Білоцерківський полк** – адміністративно-територіальна і військова одиниця, створена у 1648 р.
- Більське городище** – найбільше з відомих укріплених поселень скіфського часу (VI-III ст. до н.е.) на березі річки Ворскла (Полтавська область).
- Більшовики** – представники політичної течії у РСДРП, а з 1917 р. самостійна політична партія, очолювана В.Леніним.
- Більшовицький переворот 1917 р.** – державний переворот, заколот у Росії, що відбувся 7 листопада 1917 р. Тимчасовий уряд заарештували, а владу перебрав Другий Всеросійський з'їзд рад та група більшовиків на чолі з Леніним.
- Біологічні потреби людини** – відпочинок, сон, здоров'я тощо.
- Біполярний світ** – протистояння двох протилежних світових суспільно-політичних систем: капіталістичної і соціалістичної.
- Біржа** – систематично функціонуючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами (фондова біржа), або оптова торгівля товарами за стандартними зразками (товарна біржа).
- «Біронівщина»** - реакційний режим в Росії, названий за іменем фаворита цариці Анни Іванівни – Е.Бірона, в руках якого фактично була зосереджена вся влада в країні.

- Бітники** – літературний і молодіжний рух у США середини 1950 – початку 1960-х рр. Його учасники проголошували добровільну відмову від облаштованого й забезпеченого життя, обирали бідність і жебракування, заперечували існуючу соціальну мораль.
- Благо** – те, що здатне задовольняти будь-які потреби людини (дари природи, послуги тощо).
- Благовіщення** – християнське свято, в той день архангел Гавриїл провістив діві Марії, що вона непорочно зачне від святого духа і народить сина божого – Ісуса.
- Близький Схід** – група країн, розташованих на стику європейського, азатського і африканського континентів. Належать країни: Туреччина, ОАР, Ірак, Йорданія, Ліван, Ізраїль, Саудівська Аравія, Іємен, Судан, Кувейт, Катар, Оман, Бахрейн.
- Бліцкриг («блискавична війна»)** – теорія ведення агресивної війни, розрахована на капітуляцію противника в найкоротші строки внаслідок раптового нападу на нього й швидкого просування вглиб країни
- Блокада** – військова, політична чи економічна ізоляція або оточення держави (її частини), групи держав, їхніх збройних сил, насильницьке порушення їхніх зовнішніх зв'язків із метою примусити виконати вимоги організаторів блокади.
- Блок виборчий** – угода між кількома політичними партіями про спільне висунення кандидатів на виборах у законодавчі та виконавчі органи влади.
- Блюз** – вид пісні афроамериканців.
- Бобилі** – категорія безземельних селян в Російській державі в XVI-XVII ст.
- Бобровники** – категорія феодално залежних селян в Україні в XIV-XVII ст., які полювали на бобрів
- Богдана Хмельницького орден** – радянський орден, затверджений 10 жовтня 1943 р.
- Богдихан** – імператор Китаю за часів династії Цин.
- Богослов'я** – вчення про Бога й церковні догмати.
- Богуна повстання** – повстання на Правобережній Україні проти І.Виговського, очолюване І.Богунтом
- Богуславський полк** – адміністративно-територіальна одиниця селянсько-козацьких військ, утворена у 1685 р. на Правобережній Україні.
- Бодричі** – одне з великих племен полабських слов'ян, що жило між річками Травою і Варною.
- Бож** – вождь антів.
- Божич** – у міфології південних слов'ян – син верховного бога, творця блискавки.
- Бойї** – кельтські племена, що з IV ст. до н.е. заселяли територію сучасної Австрії, Чехії, частину Німеччини та Італії.
- Бойки** – етнічна група українців, які населяють гірські райони Львівської, Івано-Франківської областей між річками Саном і Ломницею, а також Закарпатської області між річками Ужем і Торцем.
- Бойківщина** – історико-етнографічна область України, що охоплює гірські райони сучасної Львівської та Івано-Франківської областей між верхів'ями річок Сяну і Лімниці та Закарпатської області між річками Ужем і Торцем.
- Бойкот** – назва походить від прізвища капітана Ч.Бойтота, до якого вперше було застосовано таку форму боротьби; означає повну відмову від спілкування.
- Бойова управа УСС** – організаційно-координаційний центр Легіону УСС, створений у серпні 1914 р.
- Бой-скаутизм** – одна з форм дитячого і юнацького спортивного руху.
- Болгари** – тюркський народ, який у VI ст. у Приазов'ї створив власну державу – Велику Болгарію; під ударами Хозарського каганату держава розпалася, частина болгар відкочувала у Поволжя, частина – на Дунай, де в VII ст. створила Болгарське царство, а згодом асимілювалася з місцевим слов'янським населенням; решта болгар залишилася в Північному Причорномор'ї, Криму.
- Болохівська земля** – історична область XII-XIII ст., розташована між річками Буг і Тетерів.
- Бомбейський страйк** – перший страйк індійських робітників у 1908 р. проти англійських колонізаторів.
- Бонапартизм** – диктатура, за якої демократичні установи існують формально, проте спирається вона на армію та силові структури. Класичним прикладом є династія Бонапартів у Франції – Наполеон I та Наполеон III.
- Бонза** – буддійський чернець в Японії.
- Бони** – документи, які видає особа або установа на право одержання пред'явником певної суми грошей або інших цінностей.

Боніфікація - обумовлена договором доплата до ціни товару, якщо фактична якість його вища, ніж зазначено в договорі.

Борей – в грецькій міфології бог вітру, якого зображали у вигляді людини з величезними крилами, що завжди гнала по небу темні хмари.

Бориславський страйк – робітничий страйк у Бориславі у 1904 р. через жорстоку експлуатацію робітників на нафтових розробках.

Борисфен – давньогрецька назва міста Ольвії, що існувало з VI ст. до н.е. до V ст. н.е. на березі Бузького лиману.

«Борітеся – поборете!» - орган Закордонної делегації Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР). Виходив у Відні у 1920-1922 рр.

Бородинська битва – вирішальна битва в ході російсько-французької війни 1812 р. Відбулася 26 серпня 1812 р.

«Боротьба» - щотижнева газета, видання Української партії соціалістів-революціонерів. Виходила в 1917-1920 рр. у Києві.

Боротьбисти – члени Української комуністичної партії (боротьбистів), що утворилась у травні 1918 року після розколу Української партії соціалістів-революціонерів.

Бортники – категорія феодально залежного селянства на Русі, які займалися збиранням в лісах меду диких бджіл і сплачували феодалам медову данину.

«Босоногі» - учасники народного повстання 1636 р. в Нормандії (Франція) через важке становище населення.

Боспор Кімерійський – давня назва Керченської протоки.

Босфор Фракійський – давня назва протоки Босфор.

Боспорське царство – засноване близько 480 р. до н.е. у результаті об'єднання держав-полісів Керченського півострова. До нього входили також Приазов'я та землі Кубані.

Бояри – 1) вищий прошарок феодального суспільства в Давньоруській державі, який формувався з родоплемінної знаті та дружинників; отримували від князя землю за службу; поділялися на великих (воєводи, тисяцькі) та малих (соцькі, десяцькі);
2) після переходу українських земель під владу Великого князівства Литовського і королівства Польського основна частина бояр перейшла на службу до великих князів литовських та польських королів і була включена до шляхетського стану;
3) протягом XV-XVII ст. бояри були представниками правлячої верхівки у Московській державі;
4) у Румунії, Молдові, а також на українських землях, що знаходилися в їхньому складі (Буковина), боярами називали великих землевласників.

Боярська дума – 1) у часи Київської держави – вища рада при князеві, що складалася з представників земського боярства (старців, градських – потомків місцевої родоплемінної знаті), княжої дружини (княжих мужів, думців), а згодом духовенства (митрополита, єпископів);
2) у Московській державі з кінця XV ст. боярська дума перетворилася на постійний дорадчий орган при царі.

Боярська рада – найвища рада при князеві, яка складалася з представників боярства, княжої дружини а згодом також із духовенства.

Боярська смута – період боротьби за владу у Галицько-Волинській державі після смерті Романа Мстиславича.

Бранденбург – одне з великих середньовічних князівств Німеччини, засноване німецькими феодалами у XII ст.

Братиків рух – селянський рух у Словаччині (XV ст.) проти угорських феодалів.

Братства – релігійно-громадські організації міського населення при православних (згодом і греко-католицьких) парафіях в Україні та Білорусі XVI – XIX ст.

Братство тарасівців – таємна студентська організація (1892-93 рр.), створена у результаті присяги братчиків на могилі Т.Шевченка в Каневі, учасниками якої були І.Липа, В.Шемет, М.Міхновський, Б.Грінченко, М.Коцюбинський, М.Вороний, Є.Тимченко.

Братські школи – навчальні заклади в Україні та Білорусі наприкінці XVI – XVII ст., які організовувалися й утримувалися православними братствами.

Брахма – вищий бог у брахмаїзмі, який вважається першопричиною всього існуючого, творцем всіх

інших богів і людей.

Брахмаїзм – панівна релігія в Індії.

Брахмани – жерці, створені з уст Брахми; їхній обов'язок – вивчати священні книги, повідомляти волю богів людям.

Брацлавське і Вінницьке повстання – повстання населення міст Брацлава і Вінниці у 1541 р. проти утисків литовської адміністрації.

Брацлавське намісництво – адміністративно-територіальна одиниця, утворена у 1793 р. на Правобережній Україні.

Брацлавське повстання – повстання українського населення в Брацлаві проти магнатсько-шляхетського панування у 1594-1595 рр.

Брацлавський полк – адміністративно-територіальна і військова одиниця, створена у 1648 р. після визволення Брацлавщини.

Брацлавщина – східна частина Поділля з центром у м. Брацлаві. Співпадає з межами Брацлавського воєводства. Нині Вінницька область.

«**Брексіт**» - процес виходу Великої Британії з ЄС, заснований на результатах референдуму 23 червня 2016 р.

Брестський мир – мирний договір, підписаний 3 березня 1918 р., між країнами Четверного союзу та Росією

Британія – давня назва Англії і Шотландії.

Британська Співдружність – офіційний термін для групи зв'язаних з Великобританією країн, які мають статус домініонів або утворилися з колишніх англійських колоній.

Британський конгрес тред-юніонів - об'єднання англійських профспілок – тред-юніонів, засноване у 1868р.

Бритти – кельтські племена, які з I тис. до н.е. населяли Англію і від яких походить одна з її назв – Британія.

Броварництво – виробництво пива, пивоварна промисловість.

Бродники – мандрівні войовничі групи людей переважно східнослов'янського походження, що жило в XII-XIII ст. в південноруських степах по сусідству з половцями.

Брокери – маклери, посередники між сторонами при укладанні угод на купівлю-продаж різних товарів, майна, цінних паперів і валюти.

Бронзовий вік – історичний період, котрий прийшов на заміну енеоліту – перехідному періоду після кам'яної доби. Характеризується поширенням бронзових знарядь праці

«**Брудна війна**» - війна Франції проти В'єтнаму у 1946-1954 рр.

Брусиловський прорив – найбільш успішна військова операція російських військ у ході Першої світової війни. Проходила весною-літом 1916 р.

Бруствер – земляний насип або кам'яне підвищення на зовнішній стороні окопу чи траншеї для прикриття бійців від ворожого вогню.

Брут – ім'я одного з видатних політичних діячів Давнього Риму. Люцій Брут – засновник Римської республіки. Марк Юній Брут – один з ініціаторів змови проти Юлія Цезаря і учасник його вбивства.

Брюссельський пакт – договір про військовий союз, підписаний у Брюсселі 17 березня 1948 р. Бельгією, Голландією, Люксембургом, Англією і Францією.

Бувальщина – народне прозове або поетичне оповідання переважно історичного змісту, розповідь про те, що було в дійсності.

Будда – в буддистській релігії той, хто досяг нірвани.

Буддизм – релігійне вчення, що виникло в Індії у VI – V ст. до н. е. Його засновником вважається царевич Гаутама, який згодом здобув ім'я Будди – “просвітлений істиною”.

Будини – один з народів Скіфії.

Буджак – історична назва південної частини Бессарабії.

«**Будителі**» - 1) назва, що використовувалася щодо діячів національного відродження в слов'янських країнах Східної і Південної Європи XIX ст.;

2) літературно-громадські діячі Закарпаття середини і другої половини XIX ст. (О.Духнович, О.Павлович, А.Добрянський та ін.)

- Будишинський мир** – мирний договір, укладений 1018 р. між польським князем Болеславом I Хоробрим і імператором Священної Римської імперії Генріхом II, який завершив війни Польщі проти німецьких загарбників.
- Будництво** – виробництво поташу (соди).
- Бужани** – одне з літописних племен, яке впродовж VIII-X ст. проживало на території західноукраїнських земель у басейні річки Західний Буг, від якої і походить його назва.
- Бузьке козацьке військо** – українське козацьке військо в другій половині ХУІІІ-поч. ХІХ ст. У 1775 р. козаків було переселено на прикордонних землях по річці Південний Буг.
- Бузьких козаків повстання 1817 р.** - повстання козаків проти спроб перетворення їх на військових поселенців.
- Буковина** – територія між середньою течією Дністра та головним Карпатським хребтом у долинах верхньої течії р. Пруту і р. Серету. Нині Південна Буковина – територія Румунії, Північна Буковина – територія Чернівецької області.
- «Буковина»** - українська газета, яка видавалася у Чернівцях (1885-1910 рр.), пізніше – у Відні.
- Буковина Південна** – історична назва території, що входить до складу Румунії. В минулому частково входила до складу римської провінції Дакія.
- Буковина Північна** – історична назва території сучасної Чернівецької області
- «Буковина»** - українська газета, що видавалася в Чернівцях в 1885-1915 та 1918 рр. Орган буковинських народовців.
- «Буковинська трійця»** - Юрій Федькович та брати Сидір і Григорій Воробкевичі.
- Буковинська Українська Самооборонна Армія (БУСА)** – українське збройне формування, яке утворилося восени 1943 р. на Буковині та Бессарабії для боротьби проти гітлерівських окупантів.
- Буковинське народне віче** – народні збори, що відбулися 3 листопада 1918 р. у Чернівцях і проголосили про приєднання до ЗУНР.
- Буковинський курінь** – українська добровольча військова частина, утворена в 1919 р. Сформована з біженців із Буковини, які рятувалися від терору румунських військ. Курінь воював проти більшовиків у складі Армії УНР.
- Булава** – 1) вид холодної зброї, що виникла у найдавніші часи;
2) відзнака гетьманської влади та кошового отамана на січі.
- Булавінське повстання** – антифеодальне селянсько-козацьке повстання на півдні Росії у 1707-1708 рр. під керівництвом К. Булавина на півдні Росії.
- Булат** – у перекладі з перської означає сталь. Батьківщиною сталі є Індія. О.Македонський захопив індійського царя Пора, в якого вилучив меч, що рубав каміння і розсікав мечі ворогів.
- Булгари** – тюркські племена, які кочували в степах Приазов'я та Волзько-Донського межиріччя.
- Булигінська дума** – дорадча Державна дума, скликання якої передбачалось царським маніфестом (серпень 1905 р.), підготовлений міністром внутрішніх справ О.Булигіним, з метою відвернути народ від революційної боротьби.
- Булла** – важливий документ, виданий римським папою.
- Бунд** – єврейська політична партія, яка виникла у 1897 р. у Вільнюсі. Вела соціалістичну пропаганду.
- Бундесвер** – офіційна назва збройних сил ФРН.
- Бундесрат** – 1) Верхня палата парламенту Німецької імперії (1971-1918 рр.);
2) орган представництва земель за конституцією ФРН 1949 р.;
3) Верхня палата парламенту Австрії;
- Бундестаг** – федеральний парламент у ФРН.
- Бунчук** – 1) відзнака гетьмана й кошового, що знаходилася на зберіганні в бунчужного;
2) у деяких військових оркестрах – особливий музичний інструмент (з дзвіночками), прикрашений волоссям з кінських хвостів.
- Бунчуковий товариш (бунчужний)** – в українському козацькому війську в ХУІІ-ХУІІІ ст. – помічник генерального бунчужного. У військових походах виконував обов'язки ад'ютанта при гетьмані, а на урочистих церемоніях носив за ним малий бунчук.
- Бургграф** – управитель міст середньовічної Німеччини, який призначався імператором або сеньйором з числа великих землевласників.

Бургомістр – виборний голова міського управління середньовічних німецьких міст, що мали магдебурзьке право.

Бургундія – історична область на сході Франції. Назва походить від германського племені бургундів, що заснували тут у V ст. королівство Бургундія.

Буржуа – повноправні городяни Франції.

Буржуазія – соціальна верства, яка володіє засобами виробництва, використовуючи найману робочу силу

Буржуазна революція – соціальна революція, основним завданням якої є знищення феодального ладу або його залишків.

Буржуазні націоналісти – політичний ярлик часів соціалізму щодо тих, хто виступав за збереження національної мови, культури, звичаїв, історичних традицій рідного народу.

Бури (африканери) – самоназва голландських, французьких і німецьких колоністів у Південній Африці.

Бурлаки – 1) робітники, які пересували судна за допомогою линви або весел;

2) у XVI-XIX ст. в Україні заробітчани, переважно з селян-кріпаків.

Бурлекс – комічна поезія.

Бурмистр – за Магдебурзьким правом обирався почергово з «радників» на квартал для керівництва діяльністю Ради.

Бурса – гуртожиток для бідних студентів при середньовічних університетах, який утримувався частково за кошти університету, частково за пожертвування, зібрані студентами.

Бусідо – кодекс, що визначав норми поведінки і обов'язки військового дворянства (самураїв) середньовічної Японії.

Бусурман – людина іншої віри – нехристиянин.

Буття – 1) загальне поняття для позначення всього того, що є, що реально існує;

2) в гносеології – буття протиставляється свідомості, як об'єктивна реальність, що існує поза свідомістю і визначає її;

3) буття суспільне – категорія історичного матеріалізму для визначення того в суспільному житті, що перебуває поза і незалежно від суспільної свідомості, визначає її.

Бухарестський мирний договір – підписаний у 1812 р. за наслідками російсько-турецької війни 1806-1812 рр.

Бухарестський мирний договір – підписаний у 1913 р. після другої Балканської війни між Грецією, Румунією, Сербією і Чорногорією, з одного боку, і Болгарією з другого.

Бухарестський мирний договір – підписаний у 1918 р. між Румунією, з одного боку, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною, з другого боку, який передбачав продовження на необмежений час окупації Румунії айстро-німецькими військами.

Буцефал – ім'я коня О.Македонського.

Бушмени – група племен, що живе в Південно-Західній Африці.

Бучацький мирний договір - підписаний 5 жовтня 1672 р. між Польщею та Туреччиною, за яким Польща відмовлялася від зазіхань на Правобережну Україну.

Бхакті – реформаторсько-релігійний рух що охопив у XVI ст. Індію.

Бюджет державний – виражений у грошових сумах план майбутніх доходів і видатків держави, який складається і затверджується щороку.

Бюджетний дефіцит – перевищення видатків бюджету над прибутками.

Бюргери – повноправні городяни Німеччини.

Бюрократизація – посилення ролі чиновників у всіх сферах життя.

Бюрократичний апарат – апарат управління суспільством, що складається із чиновників, які мають певні зв'язки.

Бюрократія – система управління, за якої перевага віддається формальностям, а не змісту діяльності.

Ваал – у семітських племен Стародавньої Сирії (фінікійців, філістимлян) бог неба, сонця, родючості.

Вавилон – назва стародавнього міста у Месопотамії.

Вавилонська вежа – міф про те, як люди намагалися побудувати у Вавилоні вежу, що досягала б неба. Бог, який був розгніваний таким зухвальством, змішав мови будівничих, вони перестали розуміти один одного і припинили будівництво.

Вагант – мандрівний студент.

Вагри – слов'янське плем'я в Помор'ї

Вада – стінобитна зброя.

Вадовиці – місто у Польщі(Краківське воєводство), де у 1919-1920 рр. знаходився концтабір для українців з Галичини.

Вазопис – розпис керамічних виробів у Стародавній Греції

Вайшії – селяни, ремісники, купці, створені зі стегон Брахми; їхній обов'язок – праця.

Вайю – в староіндійській міфології один з восьми богів – охоронців світу: бог вітру, цар північного заходу.

Вакх – цим іменем у Стародавньому Римі називали Діоніса – бога родючості, виноградарства і виноробства.

Вакханалії – релігійне свято в Стародавній Греції і Римі на честь Вакха, що мало розпусний характер.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – сукупна вартість товарів і послуг, вироблених у певній країні.

Валуєвський циркуляр – указ міністра внутрішніх справ Російської імперії П.Валуєва від 1863 р. про призупинення видання всіх книг «малоросійською» мовою.

Вальденси – послідовники еретичного вчення ліонського купця П.Вальдо, які проповідували відмову служителів церкви від власності, проведення служби в церкві не латиною, а рідною мовою.

Вандали – плем'я східних германців, жили в другій половині II ст., які у 455 р. оволоділи Римом і знищили твори мистецтва.

Вандейські війни – воєнні дії, які вели французькі уряди – Директорія і Наполеон проти заколотів у провінціях Франції.

ВАПЛТЕ – вільна академія пролетарської літератури. Літературне об'єднання в Україні, яке виникло в Харкові і існувало з 1926 по 1928 рр.

Варвари – 1) назва племен і народів, які вдерлися на територію Римської імперії й заснували на її землях свої держави;

2) у переносному значенні – неосвічена, груба людина, яка знищує культурні цінності.

Варвари святої церкви – українська греко-католицька церква у Відні, осередок української громади в Австрії.

Варварське королівство – держава, створена варварськими племенами, здебільшого на території Західної Римської імперії у другій половині I тисячоліття.

Варна – замкнена група людей, місце якої в суспільстві визначається звичаями та релігійними нормами. Кожна варна має свої права та обов'язки, право на певні заняття.

Варшавська угода 1922 р. – угода про створення Балтійського союзу.

Варшавський договір 1705 р. – договір, укладений 28 листопада 1705 р. під час Північної війни між Швецією та конфедерацією Речі Посполитої, вірною С.Лещинському.

Варшавський договір 1745 р. – угоди, підписані 8 січня 1745 р. учасниками Четверного союзу: Великою Британією, Австрією, Голландською республікою і Саксонією, під час війни за австрійський спадок.

Варшавський договір 1768 р. – угоди, підписані 24 лютого 1768 р. між Росією та Польщею, в яких було встановлено громадянську рівність православних та протестантів з католиками.

Варшавський договір 1849 р. – угода між імператорами Францем Йосипом I і Миколою I.

Варшавський договір 1920 р. – угода між УНР і Польщею, укладена у квітні 1920 р. у Варшаві для війни проти більшовицької Росії.

Варшавський договір 1955 р. – договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу підписано 14 травня 1955 р. у Варшаві країнами Албанія, Болгарія, Угорщина, НДР, Польща, Румунія, СРСР. 1 липня 1991 р. втратив чинність.

Варшавський договір 1970 р. – договір між ФРН та Польщею про добросусідство.

Варшавський договір 1990 р. – договір між ФРН та Польщею про визнання кордону по Одеру-Нейсе.

Варшавський процес 1935-1936 рр. – один із найбільших політичних судових процесів проти ОУН у Західній Україні в період її окупації Польщею. Відбувся наприкінці 1935 – на початку 1936 р. у Варшаві.

Варяги – так східні слов'яни називали норманів.

Васал – той, хто отримував феода від сеньйора і був залежний від нього.

Васалітет – система відносин між феодалами у середні віки, за якою одні (васали) визнавали над собою зверхність сильніших (сюзеренів, сеньйорів) на основі особистого договору.

Василевс – так називали імператора у Візантії.

Василіяни – чернечий орден, створений у IV ст. у Візантії. Прийняв за основу своєї діяльності статут, складений богословом Васи́лієм Кесарійським.

Ваучер – приватизаційний чек, документ, який обмінюється на акції підприємства, що приватизується.

Вашингтонська конференція 1921-1922 рр. – конференція, на якій вирішували питання обмеження озброєнь і співвідношення сил між державами на Далекому Сході та в басейні Тихого океану.

Веди – релігійні збірки священних гімнів, наспівувань, жертвних молитов, що також містять факти тогочасної історії.

Веймарська республіка – німецька держава в 1919-1933 рр., яка відповідно до конституції Німеччини, прийнятої 31 липня 1919 р. у Веймарі Національними зборами, була конституційована у формі демократичної парламентської федеративної республіки.

Вектор – величина, що характеризується розміром і напрямом.

Векша (вевериця) – найдрібніша розмінна грошова одиниця Київської держави.

Велеградські з'їзди – міжнародні з'їзди представників слов'янських народів католицького православного віросповідання в м. Велеграді (Моравія). Це була спроба примирення і об'єднання православної та католицької церков.

Велес (волос) – бог – покровитель достатку, скотарства й торгівлі в Київській Русі до прийняття християнства.

“Велика блокада” – назва операції органів влади і військових сил щодо блокування повстанців у Західній Україні зимою 1946-1947 рр.

Велика Вітчизняна війна – події Другої світової війни, що мали місце на радянсько-німецькому фронті з 22 червня 1941 р. по 9 травня 1945 р.

Велика грецька колонізація – процес розселення греків за межами Балканського півострова у УІІ – УІ ст. до н. е. і заснування поселень – колоній – на берегах Чорного і Середземного морів.

“Велика депресія” – це найбільш тривала економічна криза в історії промислово розвинених країн наприкінці 1920 – на початку 1930-х років.

Велика Злука – урочисте оголошення 22 січня 1919 р. на Софійському майдані в Києві універсалу про об'єднання УНР і ЗУНР у соборну Україну. День соборності України.

«Велика трійка» - Велика Британія, СРСР, США.

Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське – назва, яка використовується стосовно литовської держави ХІУ-ХУ ст.

Велике переселення народів – переселення германських, слов'янських та інших племен у ІУ – УІІ ст. на територію Римської імперії.

Великий князь – 1) вищий князівський титул у Київській Русі;

2) у ХІУ-ХУІ ст. цей титул носили володарі Великого князівства Литовського

3) у Московії з ХІУ ст. цей титул почали присвоювати собі московські князі.

Великий Луг – заплава Дніпра, що простягається з обох його боків від о. Хортиця приблизно на 100 км при ширині від 3 до 25 км. Загальна площа – понад мільйон десятин землі. Нині майже вся територія Великого Лугу затоплена штучним Каховським морем.

Великий київський князь – головний носій влади в Давньоруській державі, гарант функціонування всіх органів управління, представник країни на міжнародній арені.

«Великий стрибок» - назва політичного курсу Китаю, проголошеного у 1958 р. за часів правління Мао Цзедуна, який передбачав будівництво соціалізму за 7-10 років.

Великий шовковий шлях – це найвідоміший торговельний караванний маршрут давнини, що виник у перші століття нашої ери. Ним товари з Китаю потрапляли до Європи,

Близького Сходу, північної Африки.

Великі географічні відкриття – географічні відкриття європейських мандрівників від другої половини XV до середини XVII ст., що призвели до виникнення колоніальних імперій та значних зрушень у розвитку світової економіки, торгівлі та культури.

Великі Моголи – династія правителів Могольської держави (Індія), заснованої в 1526 р. полководцем Бабуром.

Великий шовковий шлях – найвідоміший торгівельний маршрут, що виник у перші століття до н.е. Ним товари з Китаю потрапляли до Європи, Близького Сходу, Північної Африки.

Великодержавний шовінізм – одна з агресивних форм націоналізму, що проповідує національну винятковість, зверхність однієї нації над усіма іншими, розпалює національну ворожнечу й нетерпимість.

Великодержавність – авторитарно-диктаторські методи правління, коли здійснювалися казарменні, феодално-деспотичні способи державного управління, при якому панівна нація вирішувала свої завдання коштом інших націй, що живуть у цій державі.

Вельзевул – божество давніх фінікійців. У християн ім'я сатани.

Венеди – слов'янські племена, які на межі нашої ери заселяли землі між річками Одрою і Дніпром та поблизу Карпат.

Вервь – слов'янська община.

«Верденська м'ясорубка» - назва однієї з найбільш кровопролитних битв Першої світової війни на Західному фронті, що тривала у лютому-грудні 1916 р. під Верденом.

Вердикт – рішення з приводу винності чи безневинності підсудного.

Версальсько-Вашингтонська система – система договорів між державами – переможцями у Першій світовій війні та державами Четвертого союзу.

Вертеп – старовинний пересувний ляльковий театр, де ставилися релігійні та світські п'єси.

«Веселка» - літературно-артистичне товариство, яке діяло у 1922-1923 рр. у таборі для інтернованих вояків Армії УНР у Каліші (Польща).

«Весна народів» - термін, який використовується стосовно революційних подій, які розпочалися у лютому 1848 р. у Франції і швидко поширилися на Австрійську імперію, німецькі та італійські землі.

Вето – спротив, заперечення; привілей глави держави, який дозволяє йому відкинути ухвалений парламентом закон чи призупинити його чинність до внесення парламентом у законному порядку поправок.

«Вечерниці» («вечорниці») – перший літературний тижневик народовського напрямку, який видавався в 1862-1863 рр. у Львові.

Виборні козаки – заможні козаки, що особисто несли службу.

Викупні платежі – сума грошей, яку за реформою 1861 р. селянин мав сплатити поміщику для того, щоб отримати у власність присадибну ділянку землі й польовий наділ.

«Вимоги українців Галичини» - угода між українцями та поляками, підписана у червні 1848 р.

Винищувальні батальйони (ВБ) – військові формування перших повоєнних років на території Західної України, які створювались для боротьби з українським збройним підпіллям.

Випищики (виписні козаки) – козаки, виключені, виписані з реєстру.

Вира – грошовий штраф за вбивство вільної людини в Київській державі.

Виробничі відносини – суспільні відносини між людьми в процесі матеріального виробництва.

Високе Відродження – період в історії мистецтва Італії кінця XV – першої третини XVI ст., позначений небувалим злетом живопису, архітектури, літератури. Найяскравіші представники – Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рафаель Санті, Буонаротті.

Виступ самостійників (полуботківців) - збройний виступ вояків Другого українського полку ім. П.Полуботка та членів Українського військового клубу ім. Полуботка з метою проголошення самостійності України, що відбулася у ніч з 17 на 18 липня 1917 р.

Висячі сади Семіраміди – штучні оази, споруджені в роки правління царя Навуходоносора II (кінець УП-поч. УІ ст. до н.е.) для своєї коханої дружини – індійської царівни. Зруйновані перським царем Ксерксом у V ст. до н.е.

Витичівський з'їзд 1100 р. – другий з'їзд князів Київської держави, скликаний у м. Витичеві з ініціативи Володимира Мономаха в серпні 1100 р., на якому розглядалося питання про припинення князівських міжусобиць і об'єднання сил для боротьби проти половців.

Виховання – це цілеспрямований та систематичний процес впливу вихователя на вихованців (батьків – дітей, учителів – учнів) з метою прищепити їм цінності, які поважаються людьми й суспільством у цілому.

Вівтар – 1) східна підвищена частина у християнському храмі, призначена для відправлення служби; 2) в античному світі – місце для жертвопринесення, яке споруджували в храмах і просто неба.

Відбудова – 1) відновлення зруйнованого під час бойових дій; 2) період в історії країн, що зазнали значних матеріальних втрат у результаті Другої світової війни.

Віденські арбітражі 1938 і 1940 рр. – назва двох підписаних у Відні представниками Німеччини та Італії рішень про передачу Угорщині значних територій Чехо-Словаччини та Румунії.

“Відлига” – період в радянській історії, коли партію і державу очолював М.Хрущов. Введений за назвою роману І.Еренбурга “Відлига”.

Відлучення від церкви – недопущення людини до церковних таїнств і обрядів.

Відрізки – землі, які за реформою 1861 р. забирали в селян, якщо до цього вони користувалися більшим наділом, ніж тепер мали отримати у власність.

Відробітки – виконання селянином різних робіт поміщикові за орендування землі, позичені гроші, продукти тощо.

Відробіткова рента - форма феодалних повинностей селян, закріплених законом.

«Відродження» - щоденна безпартійна демократична газета, що виходила в Києві у 1918 р.

Відродження, або Ренесанс – етап у розвитку культури країн Європи, що характеризується зростанням інтересу до античних творів мистецтва та поширення ідей гуманізму.

Відруб – назва ділянки общинної землі, яку виділяли селянинові в особисту власність, коли він виходив з общини у період реалізації Столипінської аграрної реформи 1906-1916 рр.

Відтворювальне господарство – тип господарства, при якому необхідні для життя засоби людина виробляла самостійно.

Війни в Югославії – низка збройних конфліктів, що відбувалися на території колишньої Югославії в 1991 – 2001 рр.

Військовий довбиш – на Запорозькій Січі військовий службовець, що відав військовими литаврами, з допомогою яких скликав запорожців на загальні козацькі ради.

Військовий кантаржій – на Запорозькій Січі службова особа, яка була охоронцем військових мір і ваг, що служили еталоном для всіх торгових операцій.

Військовий осавул – відповідав за оборону січі й організував воєнну службу.

Військовий писар – очолював січову канцелярію, вів усю документацію та дипломатичні листування.

Військовий пушкар – військова службова особа, яка відала усією артилерією на Січі.

Військовий суддя – чинив суд на Січі, стежив за дотриманням норм закону й права, за відсутності гетьмана виконував його обов'язки.

Військовий товариш – почесний титул, який у ХУІІІ ст. гетьман України присвоював козакам за військові заслуги.

Військовий товмач – на Січі службова особа, яка виконувала обов'язки військового перекладача.

Військовий шарафі – на Січі службова особа, яка збирала податок (перевізне) з купців на користь військової скарбниці на переправах через Дніпро.

Військовий шкільний отаман – на Запорізькій Січі виборна службова особа, яка піклувалася діяльністю січової школи.

Військові поселення – особлива організація частин російських військ у 1810 – 1857 рр., яка поєднувала військову службу з веденням сільського господарства.

Військово-політичний союз – форма контролю більшовиків над національними радянськими республіками і використання їх ресурсів.

Військово-промисловий комплекс – об'єднання військових підприємств, керівництва збройних сил, мілітаризованих наукових установ, що розробляють і виготовляють військову продукцію.

Військово-промислові комітети (ВПК) – у Росії об'єднання промисловців для налагодження постачання фронту. Очолював октябрист Г.Гучков.

Військо Запорозьке – 1) Військо Запорозьке низове, реєстрове – офіційна назва реєстрового козацького війська, утвореного у 1572 р.;
2) офіційна назва відновленої внаслідок Національно-визвольної війни 1648-1657 рр. української національної держави – Гетьманщини;
3) офіційна назва Запорозької Січі та її війська, що вживалися впродовж ХУІ-ХУІІІ ст.

Війт – за Магдебурзьким правом очолював Лаву, обирався тільки із шляхтичів, часом передавав посаду у спадок.

«Вік» - українське видавництво, засноване в 1895 р. у Києві. Існувало до 1918 р.

Вікінги – так називали морських піратів староскандинавських племен.

«Вікторіанська епоха» - період в історії Англії (друга пол. ХІХ ст.), коли вона досягла найбільшої могутності й стабільного внутрішнього становища. Припала на правління королеви Вікторії.

Вікторія – з грецької – «перемога». Зображали цю богиню у вигляді жінки з крилами, що рушить уперед.

Віленське перемир'я – угода між Польщею і Росією, підписана у вересні 1656 р. без участі української сторони.

Віллани – залежні селяни в Англії.

Вільна академія пролетарської літератури - літературне об'єднання в Україні, яке виникло в Харкові і існувало з 1926 по 1928 рр.

Вільна економічна зона – певна територія, де діють особливі пільгові економічні умови для іноземних і національних підприємств.

«Вільна Україна» - літературний, політичний та науковий щомісячний журнал, що виходив у Санкт-Петербурзі в 1906 р. українською мовою.

«Вільне козацтво» - українські добровільні військово-міліційні формування, створені для захисту інтересів народу й охорони правопорядку в Україні в 1917 – 1918 рр.

Вільшанська угода 1617 р. – угода, укладена у жовтні 1617 р. в урочищі Стара Вільшанка (Київська область) між гетьманом П.Сагайдачним і командуючим польськими військами С.Жолкевським.

«Вінок русинам на обжинки» - упорядкований братами Головацькими літературний альманах (1845-1847 рр.).

«Вінницька трагедія» - знищення у 1937-1938 рр. Вінницьким облуправлінням НКВД в'язнів тюрми, один із злочинів комуністичного режиму.

Віра – грошовий внесок на користь князя за вбивство вільної людини.

«Вісла» операція – злочинний захід польського комуністичного режиму проти українського населення на окупованих Польщею українських етнічних землях у 1947 р. Полягало в примусовій депортації українців з Лемківщини, Посяння, Підляшшя та Холмщини у західні та північні частини Польської держави, що до 1945 р. належали Німеччині.

«Вісті з Української Центральної Ради» - газета, офіційний друкований орган УЦР.

Вісь “Берлін-Рим_Токіо” – це агресивний блок, створений ініціаторами гонки озброєнь і насильницького поділу світу Німеччиною, Італією та Японією.

Вітраж – декоративна композиція із скла.

Віче – народні збори у давніх слов'ян, на яких приймалися важливі рішення.

Вічний мир – мирний договір між Польщею і Московією, який узаконив поділ України по Дніпру між цими державами. Підписаний у Москві в 1686 р.

Влада – 1) здатність і можливість того, хто нею володіє, за допомогою авторитету, заохочення або примусу впливати на дії інших;
2) політичне панування, керування суспільством;
3) система державних органів;
4) військова міць (військова влада).

Внутрішній (національний) ринок – обмін товарів у масштабі країни.

«Вовки» - назва відділу УПА, який у післявоєнні роки діяв на Холмщині та Підляшші в 1948 р.

Вовчухівська операція УГА 1919 р. – наступальна воєнна операція УГА в лютому-березні 1919 р. під час українсько-польської війни 1918-1919 рр.

Воєводи – 1) у Київській Русі з X ст. – командуючі князівською дружиною або народним ополченням
2) у Московській державі XVI-XVII ст. існували полкові воєводи;
3) у Польщі та Литві – королівський намісник у мирний час і воєначальник у воєнний;
4) у 1921-1939 рр. у Західній Україні, яку окупувала Польща воєводами називались керівники адміністративно-територіальних округів – воєводств.

Воєводство – 1) адміністративно-територіальна одиниця на українських землях у складі Великого князівства Литовського й Корони Польської у XV – XVIII ст., очолювана воєводою;
2) адміністративно-територіальна одиниця в Польщі в 1921-1939 рр.

Воєнний злочин – поняття в міжнародному праві, яке об'єднує групу серйозних порушень правил ведення бойових дій та норм і принципів міжнародного гуманітарного права, що вчиняють умисно або через грубу необережність.

“Воєнний комунізм” – це соціально-економічна політика більшовиків у 1919-1920 рр.; модель державного регулювання економіки, яка була реакцією більшовиків на критичні обставини в умовах громадянської війни і являли собою набір вимушених, тимчасових заходів.

Воєнно-господарський союз – форма контролю більшовиків над національними радянськими республіками і використання їх ресурсів.

Воєнно-політичний союз радянських республік – об'єднання військового командування та економічних ресурсів національних радянських республік із метою організації спільної боротьби в роки громадянської війни.

Вождь – ватажок племені, який очолював раду старійшин, керував військом під час конфліктів.

Возний – судовий урядовець у Польщі, Литві, Україні до XIX ст.

Волинь – територія в басейні приток р. Прип'яті і верхів'їв Західного Бугу. Нині Волинська область з центром у м. Луцьку.

“Волинська трагедія” – українсько-польський збройний конфлікт на Волині у 1943 р.

Волинське українське об'єднання (ВУО) – політична партія, яка діяла у 20-30-х рр. у Західній Україні за сприяння урядових кіл для послаблення українського національного руху і виступала за співробітництво з польськими окупаційними органами влади.

Волиняни – одне з літописних племен, яке упродовж VIII-X ст. проживало на західноукраїнських землях, заселяючи Волинь.

Володимиро-Волинське князівство – давньоруське князівство, що займало територію по Бугу та правих притоках Прип'яті. Утворилося на землях волинян. З X ст. у складі Київської Русі, з першої половини XII ст. – самостійне князівство.

Волюнтаризм – соціально-політична практика, що характеризується нехтуванням об'єктивними законами історичного процесу, суб'єктивними бажаннями й довільними рішеннями осіб, які здійснюють її.

Волхви – служителі язичницького релігійного культу. Вважалося, що вони мали вплив на сили природи та вмели пророкувати майбутнє.

Волюнтаризм – термін радянського політичного життя, пов'язаний з обставинами вимушеної відставки М.Хрущова з посади першого секретаря ЦК КПРС і голови Ради Міністрів СРСР у жовтні 1964 р.

Вольності Війська Запорозького – назва території останньої Запорозької Січі (Нової або Підпільненської), що охоплювала землі Степової України на південь від річок Тясмин та Оріль. Нині охоплює Запорізьку, Дніпропетровську, Кропивницьку, Миколаївську, Херсонську, Луганську і Донецьку області.

Восьме чудо світу – вважають Велику Китайську стіну, будівництво якої почалося у I тис. до н.е. Довжина стіни приблизно 4-5 тис. км від Жовтого моря до пісків пустелі Гобі.

«Вотергейтська справа» - політичний скандал у США 1972 – 1974 рр., пов'язаний з установленням прослуховуючої апаратури в штабі кандидата у президенти від

демократів і закінчився відставкою президента Р.Ніксона.

Вотум довір'я чи недовір'я – рішення, виражене голосуванням. В політичному житті - рішення парламенту, що схвалює чи не схвалює політику уряду, а також окремих членів уряду.

Вотчина – 1) одна з форм феодалної земельної власності в часи Київської держави;
2) після переходу більшої частини українських земель під владу Литви та Польщі тут не тільки збереглося, а й суттєво зросло вотчинне землеволодіння;
3) у XIV-XV ст. вотчини були основною формою землеволодіння і в Північно-Східній Русі.

Вотчинне землеволодіння – феодална земельна власність та пов'язані з нею права на залежних селян.

Вотчинний суд – право судочинства власника вотчини, маєтку над селянами, що у них проживали.

Вселенський собор – з'їзд вищого духовенства християнської церкви.

Всеросійський земський союз (ВЗС) – громадська організація, котра об'єднувала представників губернських земств європейської частини Росії, у тому числі всіх дев'яти губерній України. Створений в роки війни і займався питаннями допомоги фронту. Очолював кадет Г.Львов.

Всеросійський союз міст (ВСМ) – громадська організація, що об'єднувала представників крупних міст. Створений у роки війни і займався питаннями допомоги фронту, як і ВЗС.

Всесвітня історія – розділ історичної науки, який вивчає минуле народів світу від найдавніших часів до теперішнього часу.

Всеукраїнський з'їзд рад - відбувся 24-25 грудня 1917 р. за ініціативи більшовиків у Харкові, що був захоплений ними на початку Першої російсько-української війни. З'їзд закінчився проголошенням Української Народної Республіки Рад зі столицею у Харкові. Обрано новий уряд – Народний Секретаріат.

Всеукраїнський з'їзд робітничих, солдатських і селянських депутатів 1917 р. – відбувся 17-19 грудня 1917 р. у Києві. Скликаний за ініціативою більшовицьких організацій, які прагнули протиставити його УЦР й добитися її переобрання або передачі влади радам.

Всеукраїнський національний конгрес – відбувся 19-21 квітня 1917 р. Це найважливіша подія початкового періоду Української революції, перший представницький форум українського руху на теренах України, який перетворив УЦР з київської на Загальноукраїнську організацію.

Всеукраїнський хліборобський конгрес – відбувся в Києві 29 квітня 1918 р. 6432 делегати від семи українських губерній відновили гетьманат і проголосили П.Скоропадського гетьманом України.

Всеукраїнські військові з'їзди – 1-й військовий з'їзд був скликаний у Києві для координації дій українського військового руху у травні 1917 р.;

2-й військовий з'їзд відбувся в Києві у червні 1917 р.;

3-й військовий з'їзд відбувся у листопаді 1917 р. в Києві.

Всеукраїнські робітничі з'їзди – 1-й з'їзд відбувся у липні 1917 р. в Києві;

2-й з'їзд проходив у Києві в травні 1918 р.

Всеукраїнські селянські з'їзди – 1-й з'їзд відбувся у липні 1917 р. в Києві;

2-й з'їзд відбувся у травні 1918 р.

Всеукраїнські установчі збори – представницька установа, яка мала бути створена в Україні у травні 1918 р. на основі загального виборчого права для встановлення форми державного правління і вироблення конституції країни.

Всеукраїнський революційний комітет (Всеукраїревком) - тимчасовий надзвичайний вищий орган радянської влади в Україні, який діяв з 11 грудня 1919 до 16 лютого 1920 р.

Вулкан – бог вогню і ковальської майстерності у давньоримській міфології.

Вульгаризація – умисний чи випадковий неточний виклад вчення, поняття, факту чи процесу, внаслідок якого спотворюється його суть.

- ВУЧК** – Всеукраїнська надзвичайна комісія, Всеукраїнська надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем та службовими злочинами – орган комуністичного терору і утвердження більшовицької диктатури в Україні, створена 3 грудня 1918 р.
- ВЧК** – Всеросійська надзвичайна комісія, Всеросійська надзвичайна комісія. Створена у Петрограді при РНК РРФСР для боротьби із контрреволюцією та саботажем за постановою від 20 грудня 1917 р.
- В'язень сумління** – особа, ув'язнена або іншим чином обмежена у правах за політичні, релігійні або інші переконання.

Гадес – у Давній Греції – володар підземного світу і царства мертвих.
«Гадесові поля» - царство мертвих, що знаходиться на краю світу або під землею.

- Гадяцький договір 1658 р.** – угода, укладена між гетьманом І.Виговським і польським урядом 16 вересня 1658 р. у місті Гадячі.
- Гайдамаки** – 1) учасники національно-визвольної боротьби українського народу проти польського гніту у ХУІІІ ст. у Правобережній Україні;
2) учасники українських військових формувань 1917-1921 рр., що входили до армії УНР.
- Гайдамацький кінний полк ім. кошового К.Гордієнка** – перша регулярна кінна частина Армії УНР, сформована С.Петлюрою наприкінці 1917 р.
- Гайдамацький кіш Слобідської України** – військова частина у складі Армії УНР, сформована у грудні 1917 р. С.Петлюрою, який став його отаманом.
- Гайдамацький рух** – український національно-визвольний рух проти польського гніту на Правобережній Україні у ХУІІІ ст.
- Гайдуки** – 1) партизани;
2) народні месники, які діяли на території Балканського півострова в ХУ – ХІХ ст., що боролися проти османського панування.
- Галичина (Східна і Західна)** – територія на північ від Карпатських гір у басейні річок Дністра (верхня і середня течії), Західного Бугу (верхня течія), Сяну (верхня течія); територія сучасних Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської областей, а також Перемишльського, Жешівського, Замойського, Холмського та інших воєводств Польщі.
- Галицька армія** – назва Збройних сил ЗУНР до 6 листопада 1919 р.
- Галицька битва** – наступ російської армії з 23 серпня до кінця вересня 1914 р., в результаті якого російська армія окупувала Галичину і Буковину.
- Галицька митрополія** – церковна провінція, утворена на землях Галицько-Волинської держави старанням князів Лева Даниловича та Юрія І у 1303 р.
- Галицька Соціалістична Радянська Республіка** – маріонеткове територіальне утворення, проголошене 15 липня 1920 р. Галицьким революційним комітетом, на частині західноукраїнських земель під час польсько-радянської війни 1920 р.
- Галицьке намісництво** – вищий орган австрійської державної влади в Галичині в 1849-1918 рр.
- Галицьке повстання 1144 р.** – повстання городян міста Галича проти князя Володимирка у 1144 р.
- Галицьке повстання 1189 р.** – повстання у Галицькій землі проти угорських загарбників у 1189 р.
- Галицьке повстання 1219-1221 рр.** – народне повстання у Галицько-Волинській державі проти угорських загарбників у 1219-1221 рр.
- Галицький крайовий сейм** – представницько-законодавчий орган австрійської провінції «Королівство Галичини та Лодомерії з Великим князівством

Краківським» у 1861-1918 рр.

Галицький революційний комітет – орган радянської влади у Галичині, захопленій Червоною армією під час польсько-радянської війни 1920 р.

Галицько-Буковинське генерал-губернаторство – тимчасова адміністративно-територіальна одиниця, створена царським урядом наприкінці 1914 р. на окупованих російськими військами землях Галичини, Буковини і Посяння з центром у Чернівцях.

Галицько-Буковинський комітет – організація, заснована влітку 1917 р. у Києві, для допомоги українцям із Галичини й Буковини, що потрапили у полон під час Першої світової війни або були депортовані російською окупаційною владою в глибоку Російську імперію.

Галицько-Буковинський курінь січових стрільців – українська військова частина, сформована наприкінці 1917 р. в Києві.

Галицько-Волинська держава – назва князівства, утвореного Романом Мстиславичем у 1199 р. внаслідок об'єднання Галицького та Волинського князівств.

Галицько-руська матиця – товариство, засноване у 1848 р., що займалося виданням дешевих книжок для народу українською мовою.

Галичина – історична назва українських етнічних земель, розташованих на північ від Карпатських гір, у басейні річок Дністра, Західного Бугу, Сяну; територія сучасних Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей.

Галіон – старовинне трищоглове вітрильне судно, добре озброєне.

Галлія – історична область, яка охоплювала більшу частину території Західної та Південної Європи.

Галузева система управління народним господарством – організація та координація роботи заводів і фабрик в межах сукупності підприємств, що виробляють однорідну продукцію або виконують однорідні роботи.

Гандізм – це соціально-політичне і релігійно-філософське учення, розроблене М.Ганді, що стало ідеологією індійського національно-визвольного руху.

Гармата – артилерійська довгоствольна вогнепальна зброя.

Гармати – загальновійськові клейноди, які перебували у віданні генерального чи полкового обозного, а на Січі – у гармаша.

Гарпії – крилаті потвори-птахи з дівочими головами. Згідно з міфом, вони примушували голодувати сліпого Фінея, забираючи або забруднюючи його їжу.

«Гарт» - союз українських пролетарських письменників, організований у 1923 р. в Харкові.

Гаруспики – жерці у Стародавньому Римі, які ворожили на нутрошах жертвних тварин.

Гегемонізм – прагнення до світового панування. Виявляється у політиці втручання у внутрішні справи інших країн і народів, прямій інтервенції проти них.

Гегемонія – керівна, домінуюча роль певної партії, соціальної групи чи особи по відношенню до решти партій, груп чи осіб.

Геєна вогненна – первісна назва долини Енном поблизу Єрусалима, де іудеї приносили в жертву Ваалу та Астарті своїх дітей, спалюючи їх.

Гези – “злидняки”, повстанці в Нідерландах часів буржуазної революції.

Гелієя – у Стародавніх Афінах один з найвищих органів влади, народний суд, створений Солонном. До його складу могли входити громадяни, які досягли віку 30 років.

Гендер – сформована суспільством і соціальними інститутами модель мислення, поведінки та характеристик «чоловічої» і «жіночої» поведінки, стилю мислення, ролей у стосунках, побуті.

Гендерна роль – набір очікуваних зразків поведінки, діяльності, що їх приписують чоловікам і жінкам.

Генеалогічне дослідження – це пошук інформації для складання історії родини (родинного дерева, хроніки, таблиці тощо).

Генеалогія – це спеціальна історична дисципліна, яка вивчає походження окремих осіб або родів і встановлює споріднені зв'язки між ними.

Генезис – походження, виникнення, процес утворення.

Генерал-губернатор – у Російській імперії з 1775 р. – вища урядова особа в губернській адміністрації, яка очолювала генерал-губернаторство.

- Генерал-губернаторство** – адміністративно-територіальна одиниця в Російській імперії в 1775 – 1917 рр., до складу якої входила одна або кілька губерній.
- Генеральна булава** – у період українських національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. одна з назв Генерального штабу Армії УНР.
- Генеральна військова канцелярія** – найвища адміністративна установа Гетьманщини ХУІІ -ХУІІІ ст., створена Б.Хмельницьким під час Національно-визвольної війни 1648-1657 рр.
- Генеральна військова рада** – найвищий законодавчий орган, загальна рада всього Війська Запорозького.
- Генеральна губернія** – тимчасова адміністративно-територіальна одиниця, утворена у 1939 р. гітлерівським урядом у частині польської держави.
- Генеральна скарбова канцелярія** – найвища фінансова установа гетьманського уряду 1723-1781 рр. в Україні.
- Генеральна старшина** – 1) уряд, який допомагав гетьману керувати всіма справами; до його складу входили генеральний писар, генеральний обозний, два генеральні осавули, два генеральні судді, генеральний підскарбій, генеральний хорунжий та генеральний бунчужний;
2) у період Гетьманату 1918 р. – вищий старшинський командний склад Збройних сил Української Держави.
- Генеральне зібрання** – збирання старшинських з'їздів як прототипу шляхетського парламенту (за польським взірцем) при гетьмані К. Розумовському.
- Генеральний бунчужний** – 1) виборна службова особа, що обіймала одну з найвищих урядових посад у Гетьманщині ХУІІ-ХУІІІ ст.;
2) у період Гетьманату 1918 р. – військове звання особи вищого командного складу в Збройних силах Української Держави.
- Генеральний військовий суд** – суд при гетьманові, який розглядав апеляційні справи полкових і сотенних судів.
- Генеральний обозний** – 1) вища службова особа державної адміністрації у Гетьманщині ХУІІ-ХУІІІ ст.;
2) У період Гетьманату 1918 р. – найвище військове звання у Збройних силах Української Держави.
- Генеральний осавул** – член генеральної старшини, вища службова особа державної адміністрації у Гетьманщині ХУІІ-ХУІІІ ст.
- Генеральний опис Малоросії** – у 1765-1769 рр. проведено перепис населення, зібрано дані про повинності й податки. Став основою для поширення на Українху загальноросійського законодавства.
- Генеральний писар** – 1) член генеральної старшини, вища службова особа, яка вела справи гетьманського уряду в Україні у ХУІІ-ХУІІІ ст.;
2) у 1917-1918 рр. – член Генерального Секретаріату УЦР УНР.
- Генеральний підскарбій** – вища службова особа державної адміністрації в Україні у ХУІІ-ХУІІІ ст., член генеральної старшини – відав державною скарбницею, прибутками і витратами державних коштів.
- “Генеральний погром”** – друга хвиля арештів української інтелігенції на початку 70-х рр.
- Генеральний секретаріат** – виконавчий орган, уряд, сформований Українською Центральною Радою 15 червня 1917 р.
- Генеральний суд** – найвищий судовий орган УНР і Української Держави в 1917-1918 рр.
- Генеральний суддя** – 1) вища службова особа державної адміністрації в Україні ХУІ-ХУІІІ ст., який розглядав справи, які поступали на ім'я гетьмана;
2) в УНР і Українській Державі 1917-1918 рр. – вища судова посада.
- Генеральний хорунжий** – 1) член генеральної старшини, вища посадова особа гетьманської адміністрації в Україні у ХУІІ-ХУІІІ ст., обов'язком якого була охорона головної хоругви козацького війська;
2) у період Гетьманату 1918 р. – військове звання особи вищого командного складу у Збройних силах Української Держави.
- Генеральні штати** – зібрання представників трьох станів у Франції.
- Геноцид** – злочин, який полягає у вчиненні дій, спрямованих на цілковите або часткове винищення

певної національності, етнічної, релігійної чи расової спільноти.
спільноти.

Геополітика – поняття, що характеризує місце та форми впливу держави або групи держав на локальні, регіональні, континентальні та глобальні міжнародні процеси.

Геополітична позиція – позиція держави щодо інших держав, яка враховує своє власне та їхнє географічне розташування.

Геральдика – допоміжна історична наука, що вивчає герби.

Герб – емблема, особливий спадковий знак. Існують державні, земельні, міські, корпоративні і родові герби.

Геркулес (Геракл) – герой грецької міфології, наділений надзвичайною фізичною силою, який здійснив дванадцять подвигів.

Герменевтика – учення про способи тлумачення текстів, переважно давніх.

Герольди – розпорядники і судді на лицарських турнірах; до їхніх обов'язків входило також вміння складати і читати герби.

Герострат – прагнучи обезсмертити своє ім'я, спалив у 356 р. до н.е. храм Артеміди в Ефесі (одне з семи чудес світу). За цей злочин він був страчений. Геростратами називають людей, які домагаються слави навіть шляхом злочину.

Герусія - у Давній Греції стара людина, старійшина, рада старійшин.

Герцог – найвищий дворянський титул у Західній Європі.

Гестапо – таємна державна поліція – репресивний орган у гітлерівській Німеччині в 1933-1945 рр., який здійснював масовий терор і каральні операції в Німеччині й на окупованих територіях.

Гети – племена фракійського походження, які у VI-IV ст. до н.е. жили на півночі Балканського півострова та пониззі Дунаю.

Гетто – спеціальна частина міста, яку виділяли для примусового поселення певної групи населення за расовими, національними або релігійними ознаками.

Гетьман – 1) у Польщі та Великому князівстві Литовському з другої половини XV ст. – командир збройними силами;
2) після утворення у 1572 р. українського реєстрового козацького війська гетьманом стали називати його керівників;
3) внаслідок відновлення після Національно-визвольної війни українського народу 1648-1657 рр. української держави гетьман став її главою.

Гетьманат – форма політичної влади – різновид воєнної диктатури. У руках гетьмана була зосереджена вся повнота влади.

Гетьман польний – у Великому князівстві Литовському та у Польщі - заступник гетьмана великого коронного.

Гетьманський переворот – переворот 29 квітня 1918 р., здійснений прихильниками генерала П.Скоропадського, який був проголошений гетьманом Української держави.

Гетьманські універсали – маніфести або законодавчі акти в Речі Посполитій та Гетьманщині в XVI-XVIII ст.

Гетьманщина – 1) назва української держави, відновленої внаслідок Національно-визвольної війни українського народу 1648-1657 рр., що існувала з 1648 по 1782 рр.;

2) Гетьманщиною називають також державу, на чолі якої стояв гетьман П.Скоропадський і яка існувала на Україні з 29 квітня до 14 грудня 1918 р.

Гібридна війна – війна, основним інструментом якої є створення державою-агресором у державі, обраній для агресії, внутрішніх суперечностей і конфліктів із подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії (як правило, за допомогою звичайної війни).

Гігієна – розділ медицини, який вивчає вплив життя і праці на здоров'я людини й розробляє заходи, спрямовані на профілактику, упередження хвороб.

Гідра – багатоголова потвора з тулубом змії, у якій замість однієї відрубаної голови виростили дві нові, але була знищена Геркулесом.

Гільдія – об'єднання, корпорація, у Російській імперії об'єднання купців за певним рівнем багатства.

Гімн – величава пісня, виконання якої пов'язане зі святковими урочистостями, офіційними

заходами, парадами тощо. Існують державні, військові, патріотичні, релігійні, національні гімни.

Гіперінфляція – надзвичайно стрімке зростання цін та грошової маси в обігу, що веде до різкого знецінення грошової одиниці.

Гіперреалізм – мистецтво, що прагне фотографічної ілюзорності зображення.

Гіпотеза – обґрунтоване припущення, висунуте для пояснення певного явища або закономірного зв'язку між сукупністю явищ.

Гіппократа клятва – клятва, яку вимовляють майбутні медики, приступаючи до праці лікаря.

Названа на честь знаменитого Гіппократа, одного з фундаторів медицини.

Глаголиця – перша слов'янська азбука.

Гладіатори – у Стародавньому Римі раби та військовополонені, яких змушували битися з хижими звірами або між собою на арені цирку.

Гласність – засіб демократизації у роки перебудови, спрямований на введення обмеженої, контрольованої свободи слова в країні.

Глобалізація – 1) розвиток заснованої на конкуренції і максималізації прибутків капіталістичної системи, за якої вплив великих концернів набуває наддержавного характеру; 2) перетворення певного явища на світове – таке, що стосується всієї Землі та людства.

Глобальний – той, що стосується території всієї земної кулі, всесвітній, всеохоплюючий тощо.

Глобальні проблеми людства – комплекс проблем, що зачіпають життєві інтереси всіх народів світу і вимагають для свого розв'язання колективних зусиль світової громадськості (екологічні, гонка озброєнь, хвороби тощо).

Глухівська рада – рада козацької старшини у місті Глухові (1750 р.), на якій гетьманом Лівобережної України було обрано К.Розумовського.

Глухівські статті – угода, підписана гетьманом Д.Многогрішним з Московською державою у 1669 р.

“Гнилі містечка” – збезлюднені виборчі округи в сільській місцевості, де депутатів фактично призначав лендлорд.

Голгофа – горб в околицях Єрусалима, де було розп'ято Ісуса Христа.

Голіаф – у Старому Завіті філістимлянський велет.

Головна руська рада – орган громадського самоуправління українців, утворений 2 травня 1848 р. у Львові на хвилі піднесення революційного руху в Східній Галичині.

Головна Українська Рада – організація, утворена 1 серпня 1914 р. у Львові. Основні завдання: вироблення загального напрямку української політики, вирішення національно-політичних справ у зв'язку з війною, виступ у ролі єдиного політичного представника галицьких українців на міжнародному рівні, формування національного війська. Головна політична вимога – державна самостійність України.

Головний отаман Армії УНР – титул верховного головнокомандувача Збройними Силами УНР, встановлений Директорією УНР у листопаді 1921 р.

Головний повстанський штаб – військова частина, яка керувала 2-м Зимовим походом Армії УНР у листопаді 1921 р.

Голодомор 1921 – 1922 рр. – масовий штучний голод, організований радянським комуністичним режимом на території України.

Голодомор 1932 – 1933 рр. – масовий штучний голод, організований радянським комуністичним режимом на території України.

Голодомор 1946 – 1947 рр. – масовий штучний голод, організований радянським комуністичним режимом на території України.

Голодомор – масовий, навмисно зорганізований радянською владою голод 1932-1933 рр., що призвів до багатомільйонних людських втрат у сільській місцевості на території Української СРР. Був розрахований на придушення українського національно-визвольного руху й опору українських селян колективізації.

Голокост – кампанія систематичного расового геноциду євреїв, яку проводила гітлерівська Німеччина протягом Другої світової війни, спроба знищення всіх євреїв Європи.

Гомеричний сміх – вислів, який описаний у поемах Гомера «Іліада» та «Одіссея». Саме цей, нестримний для людського вуха сміх позбавляв людей розуму.

Гоміндан – політична партія в Китаї, цілі якої були сформульовані у трьох принципах: націоналізм,

демократія, процвітання.

Гомініди – людиноподібні істоти.

Гомруль (самоуправління) – одна з головних вимог ірландського національного руху кінця XIX ст.

Гомстед – ділянка землі на Заході США, що видавалася фермерам майже безкоштовно.

Гопліти – піші воїни з важким озброєнням у давньогрецькому війську.

Гордіїв вузол – простий хлібороб Гордій, який випадково став царем фрігійців, в пам'ять про своє несподіване звеличення поставив у храмі Зевса віз, на якому він їхав, а ярмо зав'язав таким заплутаним вузлом, який ніхто не міг розв'язати. О.Македонський, не змігши розв'язати Гордіїв вузол, розрубав його мечем.

Горлицький прорив – прорив російського фронту німецькими та австро-угорськими військами у травні 1915 р.

Городельська унія – угода між польським королем Владиславом II Ягайло та великим князем литовським Вітовтом, укладена у жовтні 1413 р. у місті Городлі.

Городове козацтво – 1) частина українського козацтва, яка на відміну від низового запорізького козацтва проживало не на Січі, а на волостях, або на городах, тобто на землях, що були під владою місцевої адміністрації;
2) офіційна назва козацького стану, яка вживалась на Україні у XVII–XVIII ст.

Госпітальєри – члени чернечого духовно-рицарського ордену, заснованого під час хрестових походів на початку XII ст.

Господар – титул правителів Волощини і Молдавії у XIV-XIX ст.

Господарська розруха – розвал господарського життя в результаті тривалих бойових дій, революцій або невдалих економічних експериментів.

Госпрозрахунок – метод господарювання, що поєднує централізоване керівництво з певною господарською самостійністю підприємств.

Готи – назва групи північно-германських племен, які у III ст. до н.е. переселилися з берегів Балтійського моря до Північного Причорномор'я.

Готичний стиль – стиль середньовічного мистецтва в країнах Західної і Центральної Європи, який найяскравіше виявився в архітектурі й характеризувався будівлями, стрімко спрямованими вгору, та численним оздобленням скульптурами, склом та ін.

Гравюра – вид мистецтва графіки, що полягає в ручній обробці дощок чи металевих пластин і друкування з них відбитків.

Грамота П.Скоропадського до всього українського народу – перший офіційний документ Української Держави. Звернення програмного характеру гетьмана П.Скоропадського. Оприлюднене 29 квітня 1918 р. в день скинення ним УЦР. Проголошував встановлення одноосібної влади гетьмана.

Графіті – це написи й малюнки на стінах давніх архітектурних споруд.

Греко-католицька богословська академія – вищий духовний навчальний заклад, заснований 1928 р. у Львові А.Шептицьким.

Греко-католицька церква – християнське об'єднання, створене Берестейською унією 1569 р.

Грецький шлях («Шлях із варяг у греки») – назва основного водного торгівельного шляху Київської Русі, що зв'язував скандинавські країни з Візантією. Виник наприкінці IX ст.

Гривня – грошова одиниця, 204 г срібла або золота.

Гридь – назва князівських дружинників у Київській державі (молодші воїни).

Гриффон – в античній міфології фантастичний крилатий лев з орлиною головою.

Гродський суд – суд, що вирішував кримінальні справи.

Громада (община) – форма селянського адміністративно-територіального самоуправління, що базувалася на спільних господарських інтересах.

Громади – напівлегальні організації української інтелігенції культурницького й суспільно-політичного спрямування, що активно діяли в другій половині XIX ст.

«Громадська думка» - перша щоденна громадсько-політична газета українською мовою у

підросійській Україні, яка виходила у 1906 р. в Києві.

Громадська організація – добровільне та організаційно оформлене об'єднання громадян, яке створюється для реалізації спільних інтересів.

Громадівський рух – діяльність національних організацій української інтелігенції культурницького й суспільно-політичного спрямування, які діяли в другій половині XIX ст.

Громадське товариство – асоціація громадян, об'єднаних на ґрунті суспільних та власних інтересів.

Громадянин – людина, яка належить до певної держави, має права й обов'язки щодо цієї держави і дотримується встановлених у ній законів.

Громадянська війна – збройна боротьба за державну владу між соціальними групами всередині країни.

Громадянське суспільство – сукупність незалежних від держави громадян, громадянських інституцій, що протистоять державі в справі захисту приватних, сімейних, групових інтересів і контролюють державу в справі захисту нею загальносуспільних, національних інтересів.

Громадянський націоналізм – різновид націоналізму: належність людини до нації визначається її громадянством.

Гроші – особливий товар, що є загальною еквівалентною формою вартості інших товарів.

Грошова емісія – випуск паперових грошей при недостатній кількості готівки для покриття дефіциту державного бюджету.

Грошова реформа – здійснені державою перетворення в грошовому обігу. В СРСР проведені в 1922-1924; 1947 та 1961 рр. В Україні – 1996 р.

Грошовий оброк – передання сеньйорові певної грошової суми.

Група української державницької молоді (ГУДМ) – перша нелегальна молодіжна політична організація націоналістичного напрямку в Західній Україні. Створена групою студентів у Львові на початку 20-х рр. з метою боротьби проти впливу комуністичної ідеології на українське суспільство.

Група української національної молоді (ГУНМ) – перша організація української молоді за кордоном, яка стояла на засадах націоналізму. Створена в таборі для інтернованих бійців УГА в чеському місті Ліберці на початку 1921 р.

Грюнвальдська битва 1410 р. – битва, яка відбулася під час «Великої війни» 1409-1411 рр. між військами Тевтонського ордену і об'єднаною польсько-литовсько-українською армією на території сучасної Польщі у 1410 р.

Губернія – основна адміністративно-територіальна одиниця в Російській імперії із 1708 р.

Губернські комісари – в Україні у 1917-1918 рр. – службова особа, яка обиралася для адміністративного управління губернією замість губернатора.

Гугеноти – прихильники кальвіністської віри у Франції.

Гультяї – в ХУ-ХУІ ст. неосілі селяни в Польщі, що в пошуках заробітку переходили з місця на місце.

Гуманізм – теорія і практика, в основі якої лежить ставлення до людини як до найвищої цінності, захист права особистості на свободу, щастя, всебічний розвиток і вияв своїх здібностей.

Гуни – великий кочовий народ, що сформувався на території Центральної Азії наприкінці III ст. до н.е. На початку II ст. до н.е. гуни з'явилися в степах українського Причорномор'я.

ГУТАБ (рос. ГУЛАГ) – Головне управління виправно-трудова таборів, трудових поселень і місць утримання, що існувало в СРСР у 1934 – 1956 рр.

Гуманізм – світогляд, що ґрунтується на принципах рівності, справедливості, людяності відносин в суспільстві, проникнутий любов'ю до людей, повагою до людської гідності.

Гуманізм епохи Відродження – європейський інтелектуальний рух, що є одним із визначальних компонентів Ренесансу як історичної та культурної епохи.

Гумно – тік із господарчими будівлями біля житла або за селом.

Гуни – кочовий народ тюркської мовної групи, що сформувався у Центральній Азії і в VI ст. прийшов на територію України, розпочавши своїм рухом Велике переселення народів.

Гуральництво – виробництво горілки.

Гусити – послідовники Яна Гуса.

Гуситські війни – збройна боротьба чеського народу проти католицької церкви, феодального гноблення та німецького засилля, яка тривала протягом 1419 – 1437 рр.

Гутництво – виробництво скла і скляних виробів.

ГУУАМ – міжнародне об'єднання, до складу якого входять Грузія, Узбекистан, Україна, Азербайджан і Молдова. Засноване у жовтні 1997 р. під час саміту Ради Європи у Страсбурзі.

Гуцульська республіка – назва українського державного утворення, що існувало в листопаді 1918-червні 1919 р на Закарпатті.

Гуцульська сотня УСС – військова частина у складі Легіону УСС, сформована у жовтні 1916 р.

Гуцульський курінь УГА – військова частина УГА 1918-1919 рр., яка входила до складу Самбірської бригади УГА,

Гуцульсько-Буковинський легіон – добровільне військове формування у складі австрійської армії під час Першої світової війни. Створений в 1915-1916 рр. на Буковині.

Гуцульщина – історико-етнографічна область України, що охоплює гірські райони Івано-Франківської області, південно-східну частину Чернівецької області та Рахівський район Закарпатської області.

Давня історія України – період вітчизняної історії, який охоплює період близько 1 млн років тому – V ст. н.е.

Дажбог – у східних слов'ян бог Сонця, світла і вогню, син Сварога. Пізніше став богом жнив, добра й достатку.

Даки – племена, що населяли територію сучасної Румунії.

Дамоклів меч – у сіракузького володаря Діонісія Старшого (432-367 рр. до н.е.) служив придворний Дамокл, який дуже заздрило своєму господарю. Тоді Діонісій посадив заздрильника на свій трон, але повісив над його головою меч на кінській волоссині, пояснивши йому, що він зазнає постійної небезпеки і страху за своє життя і правління.

Данина – натуральний або грошовий податок, який сплачували своїм завойовникам підкорені народи

Данники – особисто вільні та економічно незалежні селяни, які сплачували державі податок – данину.

Даосизм – вчення про дао – шлях, яке, на думку вчених, розробив китайський мудрець Лао-цзи, що жив у VI-V ст. до н.е.

Два Аякси – герої Троянської війни, два нерозлучні друзі: Великий і Малий Еанти, які здійснили декілька подвигів, допомагаючи один одному.

Двірський (польний) гетьман – заступник великого коронного гетьмана з кінця XV ст. у Литві та в Польщі з 30-х років XVI ст. до XVIII ст.

Двопартійна система – система в деяких країнах, за якої дві найвпливовіші партії періодично змінюють одна одну біля керма державної влади.

Дворіччя – територія у середній і нижній течії річок Тигр та Євфрат, що впадають у Перську затоку.

Дворянство – 1) у XII-XIV ст. слуги при князівських дворах;

2) станова частина феодалів, що мала привілеї, які передавались у спадок.

Дворянство мантії – вихідці із середовища урядовців, що отримали титул за гроші.

Дворянство шпаги – дрібномаєтне дворянство у Франції.

Девальвація – пониження курсу національної грошової одиниці стосовно валют інших країн.

Деградація – поступове погіршення, занепад, рух назад, виродження.

Деідеологізація – відмова від ідейних, світоглядних, класових засад у соціальному житті, в його зображенні.

Дейнеки – селяни-повстанці Лівобережної України.

Дейнеків повстання – селянське повстання проти посилення соціального гноблення у Лівобережній Україні в 1657-1658 рр.

- Декабристи** – учасники таємних організацій у Російській імперії, що готували державний переворот, спрямований проти самодержавства та кріпосного права в грудні 1825 р.
- Декартелізація** – демонополізація промисловості.
- Декламація** – мистецтво виразного читання літературних творів, зокрема віршів.
- Декларація** – заява від імені парламенту, уряду, партії, урочисте проголошення положень чи принципів.
- Декларація Генерального Секретаріату** – документ, який проголошував курс УЦР на цілковиту автономію України. Прийнятий 29 червня 1917 р.
- Декларація Директорії УНР** – опублікована 26 грудня 1918 р., в якій було викладено основи державного устрою та соціально-економічної політики відновленої УНР.
- Декларація незалежності** – документ, в якому британські колонії Північної Америки оголосили незалежність від Великобританії. Прийнята Другим Континентальним конгресом 4 липня 1776 р. у Філадельфії.
- Декларація прав людини** – один з найважливіших документів у галузі міжнародного захисту прав людини, схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.
- Декларація прав народів Росії** – один із перших законодавчих актів Російської Радянської Республіки, прийнятий РНК 15 листопада 1917 р., де викладено основні положення національної політики радянської влади.
- Декларація про державний суверенітет України** – політико-правовий документ, у якому проголошувалися державний суверенітет України, самостійність, повнота і неподільність влади в межах її території. Прийнята 16 червня 1990 р.
- Декласований** – такий, що втратив зв'язок зі своїм класом, морально розклався і не має певних життєвих і політичних орієнтирів.
- Деколонізація** – процес визволення країн і народів “третього світу” від колоніального гноблення і набуття ними державного суверенітету.
- Декрет** – назва найважливіших актів вищих органів держави.
- «Дельвіга лінія»** - демаркаційна лінія між УНР і Польщею, встановлена в червні 1919 р.
- Демагог** – особа, яка намагається завоювати підтримку народу обманом, нездійсненими обіцянками, лестошами і т. п.
- Демагогія** – використання необґрунтованих обіцянок, свідомого спотворення фактів, лестошів для залучення мас на свій бік, для створення популярності.
- Демаркація** – визначення кордонів шляхом спорудження прикордонних знаків згідно із підписаними документами про розмежування кордонів.
- Демілітаризація** – роззброєння, ліквідація військової промисловості.
- Демілітаризована зона** – визначена міжнародною угодою територія, де заборонено тримати війська, озброєння, зберігати старі та споруджувати нові укріплення й військово-промислові підприємства.
- Демобілізація** – 1) звільнення зі збройних сил військовослужбовців після закінчення війни або строку військової служби;
2) переведення збройних сил і народного господарства з воєнного стану на мирний.
- Демографія** – наука про народонаселення.
- Демографічний бум** – швидке, вибухоподібне зростання чисельності населення.
- Демографічні втрати України** – сукупність демографічних катастроф, які спіткали українське суспільство у першій половині ХХ ст. внаслідок міждержавних і громадянських воєн, штучних голодоморів, масових репресій і депортацій.
- Демократична громадськість** – та частина народу, яка здатна висловити й захищати потреби народу.
- Демократична держава** – це держава, в якій вся система побудована на демократичних засадах, пріоритеті прав людини, виборності й звітності інститутів влади тощо.
- Демократична нарада** — Всеросійська демократична нарада. Відбувалася 27 вересня–5 жовтня 1917 р. в м. Петроград. Скликана за ініціативи есеро-меншовицького Всеросійського ЦВК та виконкому рад селянських депутатів з метою

послаблення наростаючої загально-національної кризи, стабілізації внутрішнього становища країни після Корнілова заколоту 1917. У роботі взяли участь 1582 делегати в тому числі і від України.

Демократична партія України – політична партія національно-демократичного напрямку.

Установчий з'їзд ДПУ відбувся у грудні 1990 р. в Києві. Головою обрано було Д.Павличка.

Демократична революція – докорінний пере устрій суспільних відносин на демократичних засадах.

Демократія – форма політичної організації суспільства, ознаками якого є: народний суверенітет, політичний плюралізм, правові гарантії громадянських та політичних свобод.

Демонізація – позбавлення державою прав диктувати умови виробництва підприємств-монополістів.

Демосфен – видатний афінський оратор і політичний діяч, який жив у 384-322 рр. до н.е.).

Дем'янів лаз – лісове урочище під Івано-Франківськом, місце масових поховань жертв комуністичного терору у 1939-1941 рр.

Денацифікація – ліквідація нацистських партій та установ, засудження нацистської ідеології.

Денаціоналізація – насадження мови пануючої нації, поглинання національних культур культурою імперської нації.

Деполітизація – відмова від переваги політичних методів управління суспільним життям, визволення державних і суспільних організацій від ідеологічного тиску та політичного диктату партій чи рухів.

Депортація – вигнання, висилка окремих осіб чи цілих народів.

Депопуляція – вимирання, чисельне переважання показників смертності над показниками народжуваності.

Депресія – застій в економіці країни.

Депутація – група обраних або визначених представників, які діють за дорученням якого-небудь колективу або організації.

Деревляни - східнослов'янський племінний союз, який у VI-X ст.жив в українському Поліссі: на півночі його землі сягали річки Прип'яті, на півдні – річок Здвижу й Тетерева, на сході-Дніпра, на заході – межиріччя Случа і Горині.

Держава – організація політичної влади в суспільстві, яка здійснює управління населенням певної території, регулює відносини між членами суспільства за допомогою загальнообов'язкових норм поведінки та механізму їх упровадження.

«**Держава добробуту**» - модель державного розвитку в індустріально розвинених країнах, яка передбачає досягнення високого рівня життя. Для неї характерні масове споживання і соціальний захист.

Державна варта – адміністративний орган Української Держави, що здійснював охорону правопорядку, створений законом Ради Міністрів Української Держави у травні 1918 р.

Державна дума Російської імперії – представницька законодавча установа Російської імперії 1906-1917 рр.

Державна монополія – виключне право держави на виробництво, торгівлю, промисловість тощо.

Державне регулювання економіки – це майже всі функції держави, пов'язані з економічною та економіко-соціальною діяльністю і покликані забезпечити умови функціонування ринкової економічної системи.

Державний банк УНР – єдиний емісійний банк УНР, створений у січні 1918 р., який був уповноважений випускати державні банківські білети.

Державний борг – сума заборгованості держави за надані їй кредити.

Державний бюджет – фінансова програма уряду на певний термін (здебільшого на 1 рік), якою визначаються склад майбутніх прибутків і видатків держави і кошти, що концентруються в руках держави для виконання своїх функцій.

Державний герб – офіційна емблема держави, опис і зображення якої встановлюють конституція та спеціальні закони держави.

Державний переворот – 1) повалення або зміна державного ладу;

2) насильницьке захоплення влади, зроблене з порушенням конституції.

Державний Секретар – член уряду УНР – Ради Народних Міністрів УНР та уряду Української

Держави – Ради Міністрів Української Держави.

Державний Секретаріат ЗУНР – найвищий виконавчий і розпорядчий орган ЗУНР, уряд республіки Створений у Львові 9 листопада 1918 р. Українською Національною Радою ЗУНР.

Державний Сенат Української Держави – найвищий судовий орган Української Держави, створений замість Генерального суду, затвердженого гетьманом П.Скоропадським у липні 1918 р.

Державні селяни – стан селян у Росії та Україні у ХУІІІ – ХІХ ст., які вважалися особисто вільними, а за користування землею платили ренту і виконували натуральну повинність.

Державний суверенітет – верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади держави в межах її території та незалежність і рівноправність у міжнародних відносинах.

Державні наради УНР – наради на найвищому рівні, які за доби Директорії УНР виконували функції представницької влади.

Державотворчий процес – процес формування державних органів влади, збройних сил, формування економічної моделі, вироблення основ зовнішньої і внутрішньої політики.

Деспотизм – сваволя, брутальне поводження з людьми, підкорення їх своїй волі.

Деспотія – необмежена монархія, відзначається повним свавіллям влади, безправ'ям підданих.

Десталінізація – політика відходу від негативних рис сталінізму, як крайньої форми більшовизму.

Деструктивні процеси – руйнування, розклад існуючих економічних систем, що супроводиться зміною їх структури і характерних рис.

Десятина – 1) основна диметрична російська міра площі, яка дорівнює 1,09 га;
2) податок, який сплачували парафіяни на користь церкви – складав десяту частину врожаю зернових.

Десятинна церква – в Києві, це перша кам'яна церква, збудована у Київській державі за князювання Володимира Святославича київськими і візантійськими майстрами у 989 – 996 рр.

Десятський (десятник) – 1) у Київській державі ІХ-ХІІ ст. старший над десятьма дружинниками;
2) у Запорізькій Січі – керівник найнижчої воєнної одиниці – десятка;
3) у Російській імперії – виборна особа, яка виконувала адміністративно-поліцейські функції;
4) в Українській Галицькій Армії – десятник – другий підстаршинський ступінь.

Деулінське перемир'я – перемир'я, укладене у грудні 1618 р. між Московською державою та Річчю Посполитою на 14,5 років після спроби польського королевича Владислава захопити Москву.

Дефенестрація – повстання протестантів – прихильників незалежності Чехії, коли з вікон палацу було викинуто урядовців Габсбургів; усі вони, до речі, залишилися живими.

Дефіцит – породження неринкової економіки, суть якого зводиться до наявності незадоволеного попиту на товари та послуги.

Дефіцит бюджетний – перевищення видатків над доходами в рамках державного бюджету.

Дефіцит товарний – перевищення сукупного попиту над сукупною пропозицією.

Дефолт – невиконання фінансових зобов'язань.

Децентралізація – процеси чи дії осіб всупереч централізації влади, коли місцеві феодалі діяли незалежно чи майже незалежно від верховної влади.

Джаз – напрямок легкої музики, що виник на основі народних ритмів афроамериканців.

Джентрі – не титуловане середнє й дрібне дворянство в Англії в ХУІ – ХУІІ ст., яке стало провідним ком капіталізму.

Джизія – подушний податок, який платили не мусульмани у мусульманських країнах.

Джихад – священна війна мусульман за віру.

Джура – козачок, молодий хлопець на Січі, який допомагав старшому козакові і водночас опановував військово мистецтво.

«Дзвін» - літературно-мистецький і суспільно-політичний журнал соціал-демократичного напрямку, що виходив в 1913-1914 рр. у Києві.

Дзиковського повстання 1670 р. – козацьке повстання у Слобідській Україні 1670 р. під проводом

полковника І.Дзиковського.

Диван – державна влада в мусульманських країнах, що складалася з вищих сановників.

Дивіденди – частина прибутку, яку отримують окремі члени акціонерного товариства відповідно до вкладеного ними капіталу.

Дивізія – тактичне з'єднання в різних видах збройних сил. Розрізняють піхотні (стрілкові, мотострілкові, моторизовані), механізовані, кавалерійські, танкові, артилерійські, повітрянодесантні та ін.

Дивізія «Галичина» - українська військова частина, яка в 1944 – 1945 рр. воювала на боці гітлерівської Німеччини.

Дидакал – дяк, учитель-“уставник”, здебільшого молода людина, яка в подальшому могла стати священником.

Дике поле – необжиті осілим населенням степи між Доном, Верхньою Окою й лівими притоками Десни та Дніпра.

Диктатор – у Стародавньому Римі так називали посадову особу, якій передавали всю владу в державі у разі зовнішньої чи внутрішньої небезпеки, що загрожувала республіці.

Диктатор Західної Облaсті УНР-ЗУНР – титул Є.Петрушевича, наданий йому у червні 1919 р. президією відділу Української Національної Ради ЗУНР-ЗО УНР та Державним секретарем ЗУНР-ЗО УНР.

Диктатура – нічим не обмежена влада особи, класу.

Диктатура пролетаріату – у марксизмі: означення влади, яка встановлюється внаслідок революції та здійснення пролетаріатом на чолі зі своєю партією.

Династія – правителі, які змінюють одне одного на троні в державі за правом успадкування або спорідненості.

Дипломат – посадова особа, яка уповноважена урядом вести переговори з представниками іноземних держав.

Дипломатія – зовнішньополітична діяльність держави, що здійснюється мирними засобами і спрямована на захист національних інтересів.

Директива – розпорядження, вказівка, установка керівного органу.

Директорія – колегіальний орган виконавчої влади, який складається з декількох осіб.

Директорія УНР – найвищий орган державної влади відродженої УНР, який діяв з 14 листопада 1918 р. до 10 листопада 1920 р. Директорія прийшла на зміну Гетьманату (Українській Державі). Головою Директорії був В.Винниченко.

«Диригенство» - назва, яку використовували щодо політики державного регулювання економіки на основі принципів кейнсіанства у Франції.

«Дирижизм» - політика активного втручання держави в управління економікою в середині 1940-х рр. у Франції.

Дисидент – особа, що не погоджується з панівною ідеологією.

Дисидентський рух – складова частина руху спротиву тоталітарній системі, виник у період хрущовської “відлиги”.

Дискримінація – умисне применшення прав, переваг одних осіб, організацій чи держав порівняно з іншими особами, організаціями чи державами. Здійснюється за ознаками раси, національності, майнового стану, політичних і релігійних переконань тощо.

Диспропорція в промисловості – розміщення промислових об'єктів без урахування наявності сировинної бази, впливу на екологію, потреб розвитку регіону.

Диспут – усна дискусія, дебати, суперечка.

Дистрикт – адміністративна, судова, виборча дільниця в окремих державах.

Дифензива – назва контррозвідки в 1918-1939 рр. у Польщі (популярна назва – «двуйка») для боротьби з українським національно-визвольним рухом на окупованих Польщею українських землях.

Диференціація – розшарування.

Диференціація соціальна – поділ суспільства на окремі верстви, що характеризуються різним рівнем доходів.

Дифірамб – перебільшена похвала - урочиста хорова пісня, яку виконували у Давній Греції на честь бога вина Діоніса.

Діалог культур – співіснування і розвиток різних типів культур у сучасному суспільстві, що взаємодіють і вступають у діалог в свідомості людини.

Діана – богиня місяця, покровителька полювання і диких звірів у римській міфології. Зображувалася у вигляді молодої дівчини з луком і сагайдаком за плечима.

Діаспора – перебування значної частини народу поза межами країни його походження. Виникає в результаті еміграції.

Дідичі – поміщики, великі землевласники.

Дієцезія – церковний округ, основна церковно-адміністративна одиниця в римо-католицькій та англіканських церквах на чолі з митрополитом, архієпископом, єпископом.

«Діло» - щоденна газета, яку видавали галицькі народовці з 1880 по 1939 рр.

Діорама – зігнутий півколом живопис із макетом на першому плані. Часто використовується в музейних експозиціях.

Дніпровська дивізія – військове з'єднання, сформоване в листопаді 1918 р. отаманом Зеленим в районі Трипілля, Радомишля, Фастова і Василькова під час повстання проти гетьмана П.Скоропадського.

Дніпровська лінія – система прикордонних укріплень, збудована у 1768-1774 рр. для оборони південних кордонів Російської імперії від нападів турків і татар.

Дніпровський Низ – землі з обох боків Дніпра, розташовані за його порогами.

«Дністер» - страхова компанія, заснована у Львові в 1895 р.

Добичництво – військовий промисел козаків, походи по здобич на татарські кочовиська, улуси й фортеці.

Добровольча армія – військове формування, створене під час громадянської війни в Росії на добровільній основі з офіцерів, юнкерів, студентів та ін.

Добромильський літопис – історична та літературна пам'ятка XVII ст. автора Семена Коростенського – священника на Львівщині, де подано стислий виклад щорічних подій у регіоні з 1648 по 1700 рр.

Догматизм – метод мислення, який спирається на догми – положення, що сприймаються як незаперечні і незмінні без їх доведення і врахування мінливості обставин.

Догмати церковні – основні положення християнського вчення.

Договір про військовий і господарський союз між РСФФР та УСРР – перший двосторонній договір між радянською Росією та радянською Україною, укладений у Москві 28 грудня 1920 р.

«Договірна федерація» - система відносин між радянськими республіками до утворення СРСР.

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) – міжнародно-правовий документ, за яким ядерні держави зобов'язуються не передавати ядерні технології іншим країнам з метою запобігання розповсюдженню ядерної зброї.

Дож – довічно обраний глава республіки у Венеції та Генуї.

Док – споруда, призначена для спорудження та ремонту кораблів.

Доктрина – політичне, філософське чи інше учення, теорія, політична платформа.

Доктрина Монро – декларація принципів зовнішньої політики США («Америка для американців»), проголошена 2 грудня 1823 р. в щорічному посланні президента США Джеймса Монро до Конгресу США.

Доктрина Трумена («доктрина стримування») – зовнішньополітична програма уряду США, викладена у посланні президента Гаррі Трумена Конгресу у 1947 р., суть якої полягала захистити світ від радянської загрози.

Доктрини «стримування комунізму» і «відкидання комунізму» - теорія, згідно з якою мирне співіснування США і СРСР є неможливим, так само як і будь-яке співробітництво між ними у розв'язанні міжнародних питань.

Документознавство – наука, що вивчає характеристики документів, процеси їх створення та функціонування.

Долобський з'їзд – з'їзд князів Київської держави навесні 1103 р. біля Києва, на якому обговорювалося питання про спільний похід проти половців.

Домб'є – передмістя Кракова у Польщі, де у 1919 р. знаходився концтабір для українських військовополонених. Від голоду, епіdemій і катувань загинуло майже 6 тисяч українців.

Домен – 1) спадкові земельні володіння короля;
2) частина маєтку феодала, на якому він вів власне господарство, використовуючи працю залежних селян.

Домінальний – панський.

- Домінант** – в перекладі з латини – пануючий. Головна, панівна ідея, ознака, найважливіша складова частина.
- Домініканці** – католицький чернечий орден, заснований в 1215 р. у Тулузі (Франція) іспанським монахом Домініком.
- Домініон** – самоврядна колонія.
- Домінувати** – переважати, панувати, підноситися.
- Донецько-Криворізька Радянська Республіка** – назва маріонеткового територіального утворення, організованого більшовиками за вказівкою В.Леніна в січні 1918 р. для надійного забезпечення центру Росії харчами і паливом.
- Донжон** – головна башта феодального замка, що стоїть окремо.
- Донське козацьке військо** – регулярне військо, а також адміністративно-територіальна одиниця у дореволюційній Росії, яке утворилось у ХУ ст. з місцевого населення та переселенців з українських земель.
- Дофін** – спадкоємець королівського престолу у Франції.
- Драгоман** – перекладач при європейському дипломатичному або консульському представництві, переважно в країнах Сходу.
- Дракар** – парусне судно норманів.
- Драконівські закони** – усні закони, записані у 621 р. до н.е. в Афінах архонтом Драконтом.
- Драма** – 1) твір, написаний у розмовній формі для театру;
2) будь-яка приголомшлива подія в житті.
- Древляни (деревляни)** – східнослов'янське плем'я, яке у VI – X ст. жило на Поліссі.
- Древлян повстання 945 р.** – найперше повстання у Київській державі. У 945 р. князь Ігор разом з дружиною зробив спробу повторно зібрати данину з древлян. Останні підняли повстання і вбили Ігоря.
- Дреговичі** – східнослов'янське плем'я, яке жило в IX-X ст. між Прип'яттю та верхів'ям Західної Двіни.
- Дріопітеки** – найдавніші прямі предки сучасної людини (6 млн років тому), а також горил і шимпанзе.
- Друга Малоросійська колегія** – орган державного управління Російської імперії, заснований для керівництва Гетьманщиною за указом Петра I від 2 квітня 1722 р. Існувала з 1764 по 1781 рр.
- Друга світова війна** – наймасштабніша світова війна в історії людства, яка тривала з 1 вересня 1939 до 2 вересня 1945 рр.
- Другий поділ Польщі** – відбувся у 1793 р. між Росією, Австрією та Пруссією.
- Другий Український військовий з'їзд** – відбувся у червні 1917 р. Засудив політику Тимчасового уряду щодо України та обрав Раду військових депутатів, які увійшли до УЦР.
- Другий Універсал УЦР** – проголошений 16 липня 1917 р., в якому було досягнуто компроміс між УЦР та Тимчасовим урядом.
- Другий фронт** – фронт, створений для ведення збройної боротьби США і Великої Британії проти Німеччини у 1944-1945 рр. Відкритий 6 червня 1944 р. у північно-західній Франції.
- Дружина** – постійний військовий загін вождя чи князя.
- Дружинники** – представники правлячого стану Київської Русі, які посідали третє, після бояр, місце у її соціальній структурі, становили найближче оточення князя і допомагали йому в усіх справах, отримуючи за це відповідну матеріальну винагороду.
- Дуалістична монархія** – форма державного правління, за якої разом з монархом функціонують парламент і уряд. Глава держави особисто формує уряд, який відповідальний не перед парламентом, а перед монархом.
- Дуліби** – одне з великих східнослов'янських племен, або об'єднань слов'ян, які жили у верхів'ях Західного Бугу й правих приток верхньої течії Прип'яті
- Дума** – уснопоетичний героїчний твір про важливі події та видатних діячів української історії, які співались чи промовлялись під музичний супровід на бандурі, кобзі чи лірі мандрівними співцями.
- Дуумвірат** – спільне правління двох найвищих службових осіб.
- Духовенство** – служителі церкви, які здійснюють релігійні обряди і служби.

Духовна влада – церковна влада.

Духовна культура – сфера людської діяльності, що охоплює різні сторони духовного життя людини і суспільства. Духовна культура містить у собі форми суспільної свідомості і їхнє втілення в літературі, архітектурі й інші форми людської діяльності.

Духовні потреби людини – дружба, кохання, пізнання світу тощо.

Духовно-рицарські ордени – військово-чернечі організації західноєвропейських лицарів, створювані під керівництвом католицької церкви у XII-XIII ст. з метою розширення та захисту володінь хрестоносців.

Евакуація – великомасштабне переміщення у початковий період війни населення, промислових підприємств, культурних і наукових установ у тил країни.

Еволюція – процес поступового, безперервного розвитку без різких якісних, стрибкоподібних змін, катастроф.

Еврика – у перекладі з грецької означає «Я знайшов!». Це слово належить Архімеду Сіракузькому, який під час купання відкрив основний закон гідростатики.

Егіда – керівництво, главенство.

Едем – 1) назва країни, де, за біблійним переказом, знаходився рай;

2) місце життя перших людей Адама і Єви до того часу, поки вони не згрішили, за що і були звідти вигнані.

Едикт – особливо важливий указ монарха.

Екзархат – окрема церковна адміністративно-територіальна одиниця, що має певну самостійність.

Екзекуційні рухи – рухи середньої шляхти у Польщі в Середні віки за проведення модернізації держави з метою не допустити встановлення абсолютизму та впровадити республіканську форму правління.

Екзистенціалізм – ідеалістична філософська течія, що заперечує об'єктивність буття реальним вважає лише існування людини та її переживань, протиставляє людині суспільство.

Екзит-пол – вибіркоче репрезентативне опитування виборців на виході з виборчих дільниць.

Екзогамія – звичай, який за первіснообщинного ладу забороняв шлюби між членами однієї родової групи.

Еклектика – механічне поєднання, змішування різнорідних, органічно несумісних елементів.

Еклесія – в період панування рабовласницької демократії законодавчий орган у Давніх Афінах, народні збори в Афінах.

Екологічний рух (рух зелених) – діяльність, спрямована на захист довкілля та раціональне використання природних багатств.

Економічна інтеграція – 1) процес розвитку глибоких, стійких взаємозв'язків та поділу праці між національними господарствами, створення міжнародних господарських комплексів у межах держави;

2) форма інтернаціоналізації господарської діяльності (виробництва), зближення та поглиблення взаємодії національних економік.

Економічна криза – різке погіршення економічного стану країни, що виявляється в значному спаді виробництва, порушенні виробничих зв'язків, що склались, банкрутстві підприємств, зростанні безробіття, і у результаті – в зниженні життєвого рівня, добробуту населення.

Економічне диво – образний вислів, який використовують щодо періоду стрімкого економічного зростання, деяких країн і регіонів.

Експансія – збільшення зони впливу або панування в різних сферах (територія, економіка, політика) шляхом захоплення земель, ринків збуту, джерел сировини інших держав.

Експлуатація – привласнення продуктів чужої праці приватним власником, певною організацією чи державою.

Експорт – вивезення за кордон капіталів, товарів, технологій з метою їх реалізації.

Експорт революції – ідеалістична теорія, яка, ігноруючи об'єктивні закономірності суспільного

розвитку, говорить про перенесення революційного руху з однієї країни в іншу.

Експропріація – примусове (платне чи безоплатне) відчуження майна, яке здійснюється державною владою.

Екстенсивний розвиток економіки – шлях розвитку, пов'язаний з простим кількісним збільшенням випуску продукції за рахунок зростання затрат живої праці, сировини та матеріалів.

Екстремізм – схильність до крайніх поглядів і дій в політиці.

Елегійність – задумливість, схильність до смутку, журби, роздумів.

Елекційний сейм – в Речі Посполитій у ХУІ-ХУІІІ ст. сейм, що скликався для виборів короля.

Еліта національна – найбільш підготовлена і згуртована меншість суспільства, його провідна верства, яка усвідомлює цілі, що стоять перед народом (нацією) і скеровує зусилля національної спільноти на їх досягнення.

Елітарна культура – культура обраних, невеликої групи людей, об'єднаних за соціальною, майновою і професійною ознаками.

Еллінізм – період в історії країн Східного Середземномор'я; з 323-го до 30 рр. до н. е., коли на місці імперії О.Македонського виникли незалежні держави, політичний устрій яких поєднував елементи східних монархій з особливостями грецьких полісів.

Емансипація – звільнення від залежності та приниження, досягнення самостійності та рівноправ'я, у тому числі жінок.

Емір – князівський титул у мусульманських країнах.

Емісія грошова – друкування і вливання грошових знаків у грошовий обіг.

Емансипація – звільнення від залежності, гніту, скасування обмежень, упередженого ставлення тощо.

Емансипація жінок – надання їм рівних із чоловіком прав у суспільному, трудовому і сімейному житті.

Еміграція – переселення з батьківщини в іншу країну, зумовлене різними причинами (економічними, політичними, релігійними).

Емісія – випуск в обіг грошей або цінних паперів державними установами або акціонерними товариствами.

Емпіризм – учення, що визнає досвід (почуттєве сприйняття).

Емський указ – розпорядження російського уряду, спрямоване на придушення української культури, підписане імператором Олександром ІІ у м. Емсі (Німеччина) 18 травня 1876 р.

Ендогамія – звичай, який за первіснообщинного ладу дозволяв шлюби лише між особами однієї суспільної групи.

Енеоліт (мідний вік) – перехідний етап від епохи каменю до епохи металів (У-початок ІІ тис. до н.е.)

Енциклопедисти – європейські просвітителі, які брали участь у створенні “Енциклопедії наук, мистецтв і ремесел”.

Еол – повелитель вітрів у Давній Греції.

Епос – різновид літературного твору, що оповідає про події, котрі нібито відбувалися у минулому і згадувані оповідачем під час розповіді.

Епіграма – коротка віршована характеристика особистості, предмета, побажання, дотеп тощо.

Епідемія – це масове поширення інфекційного захворювання серед населення певної території за короткий проміжок часу.

Ера – 1) літочислення, лічба років від певної події;

2) новий період розвитку, що починається визначною подією.

Еринії – богині помсти, жительки царства мертвих Аїда. Вони переслідували найбільших злочинців, позбавляючи їх розуму і насилаючи на них нещастя. Зображувалися у вигляді потворних старих жінок зі зміями у волоссі й бичами у руках.

Ерос – бог кохання у стародавніх греків.

Есери – партія соціалістів-революціонерів – російська соціалістична партія, найбільш впливова та масова в Росії на початку ХХ ст.

Ескулап – бог лікування у Давній Греції. Він був відданий своїм батьком Аполлоном на виховання кентаврові Хіроноу, який навчив його лікувати людей і навіть воскрешати мертвих, за що був убитий блискавкою Зевса.

Етатизм – 1) необхідність і виправдання активного втручання держави в політичне, економічне, соціальне і духовне життя суспільства із застосуванням бюрократизації, централізації та

концентрації політичної влади;

2) напрям політичної думки, що розглядає державу як вищий результат та мету суспільного розвитку.

Етика – вчення про мораль, її сутність, закони розвитку, місце в суспільному житті.

Етнічна чистка – політика, спрямована на насильницьке вигнання з певної території осіб іншої етнічної групи.

Етнічний – пов'язаний з належністю до того чи іншого народу (етносу).

Етнічний склад населення – склад населення за національністю.

Етногенез – походження народів.

«Етнографічний збірник» - серія неперіодичних видань Наукового товариства імені Т.Шевченка у Львові.

Етнографія – галузь історичної науки, яка вивчає культуру і побут народів світу.

Етнологія – наука, що вивчає побутові та культурні особливості народів світу, проблеми їх походження, розселення та культурно-історичних відносин.

Етнонаціоналізм – різновид націоналізму, на відміну від громадянського націоналізму його прибічники вважають, що націю об'єднує спільна спадщина – мова, релігія, традиції, історія, кровна спорідненість тощо.

Етнос – позачасова, позатериторіальна, поза державна спільнота людей, об'єднана спільним спільним походженням, культурою, мовою, історією, традиціями та звичаями, самосвідомістю та назвою.

Ефеби – спартанські юнаки 18-20 років, які жили протягом двох років у таборах, займаючись спортивними і військовими вправами для підготовки до військової та громадянської служби

Євангеліє – назва перших чотирьох книг Нового Завіту, в яких розповідається про життя Ісуса Христа на землі.

Євроінтеграція – процес економічного, політичного та військового зближення країн Європи з метою сприяння соціально-економічному розвитку, консолідації європейських народів, підвищення добробуту населення, зростання ролі Європи у вирішенні світових проблем.

Євромайдан – масштабні акції протесту в Україні кінця 2013 – початку 2014 рр. із-за відмови уряду від європейського курсу.

Європейська інтеграція – процес зближення й поглиблення взаємодії економічної, політичної, правової, військової та інших сфер життєдіяльності ряду країн Європи.

Європейський парламент – консультативний орган ЄС, який здійснює дорадчі функції при Раді Міністрів. Формується шляхом виборів у державах-членах ЄС. Центр у Страсбурзі (Франція).

Європейський Союз (ЄС) – регіональне європейське інтеграційне угруповання, утворене у 1957 р.

Єгипетські піраміди – «будинки вічності» створені понад 5 тисяч років тому. Вони були гробницями фараонів.

Єговісти – члени християнської секти, що визнають єдиним Богом Єгову, заперечують християнські догмати.

«Єжовщина» - кампанія тотальних репресій у СРСР 1936-1938 рр. із великими «чистками» і показовими політичними процесами.

Єзуїти – члени католицьких чернечих орденів, головною метою яких було поширення католицизму та зміцнення влади римського папи.

Єлецький Успенський монастир – один із найстаріших монастирів в Україні, заснований у 1069 р.

Єлісіум – в античній міфології Єлісіум – поля блаженних, загробний світ, куди потрапляють тільки обранці богів.

Єпархія – церковно-адміністративна територіальна одиниця.

Єпископ – вище духовне звання в християнській церкві.

Єресь – якесь вчення, що не визнає загальноновизнаних канонів даної релігії.

Єретик – послідовник ересі.

Жаботинський Онуфрійський монастир – чоловічий монастир на Черкащині, заснований у 1706 р.

Жалувана грамота – документ, який юридично закріплює факт винагородження за вірну службу, дарування певних прав, титулів, орденів, майна, землі тощо.

Жалувана грамота дворянству – поширення на Україну в 1785 р. «Жалуваної грамоти», згідно з якою козацька старшина зрівняна в правах з російським дворянством.

Жандарм – людина, яка служить у жандармерії – державній поліції, що займається політичним розшуком.

Жанр – живопис на побутові теми.

Жанри мистецтва – види творів, які характеризуються певними сюжетними та стилістичними ознаками.

Жванецька облога – облога українською армією на чолі з гетьманом Б.Хмельницьким польських військ під Жванцем (Хмельницька область) у серпні 1653 р.

“Жданівщина” – погромницька ідеологічна кампанія проти радянської, у тому числі української інтелігенції у 1946 – 1949 рр.

Жреб – один із так званих Божих судів, засіб встановлення винного за випадковою ознакою.

Жерці – особлива суспільна група, представники якої займалися відправленням релігійних культів; крім того, вони вели астрономічні спостереження й були носіями та охоронцями знань.

Жива церква – церковна структура, що існувала в Україні у 1920-1930-х рр. У травні 1922 р. у Москві за ініціативи ГПУ було створене альтернативне до Патріарха Тихона церковне управління.

«Живий ланцюг» - суспільно-політична акція, що відбулася 22 січня 1990 р. з нагоди відзначення 71-ї річниці об'єднання в одну державу УНР та ЗУНР. «Живий ланцюг» з'єднав Івано-Франківськ з Києвом через Львів.

Жидівський (Єврейський) курінь УГА – військова частина УГА, яка складалася переважно з євреїв, сформована у червні 1919 р. в Тернополі.

Життєві цінності – ідеали та цілі, до яких прагне людина: любов, дружба, здоров'я, толерантність, самоповага та ін.

«Життя і революція» - громадський і літературно-науковий місячник, що видавався в Києві у 1925-1934 рр.

«Жінка» - друкований орган Союзу українок, який виходив в 1935-1938 рр. у Львові.

Жмайла повстання – козацько-селянське повстання в Україні проти польських загарбників під проводом гетьмана М.Жмайла у 1625 р.

Жовнір – солдат.

Жовтнева революція (переворот) 1917 р. в Росії – збройне повалення Тимчасового уряду і приход до влади партії більшовиків, що проголосили встановлення Радянської влади, початок ліквідації капіталізму і переходу до соціалізму.

Жовтоводська битва – перша переможна битва української армії під проводом Б.Хмельницького проти польських військ 21 січня 1648 р.

Журавненський мирний договір – мирний договір між Річчю Посполитою і Османською імперією, підписаний в 1676 р., який завершив польсько-турецьку війну 1672-1676 рр.

- Заангажованість** – вимушені дії представника неполітичної сфери діяти в руслі певної ідеології, доктрини, політичного курсу.
- Завихвотська битва** – битва, яка відбулася в червні 1205 р. на території Польщі між військами галицько-волинського князя Романа Мстиславича та загонами краківського князя Лешка Білого.
- Завод** – промислове підприємство, форма великого машинного виробництва.
- Заводські селяни** – особисто залежні селяни, що були довічно прикріплені до заводів та фабрик, які належали приватним особам.
- Загаєцький святого Іоанна Милостивого монастир** – чоловічий монастир, який існував біля Ямполя з 1625 р.
- Загальна суспільна криза** – криза, що охопила всі прошарки суспільства, яка породжує загальне невдоволення.
- Загальна українська безпартійна організація** – українське громадсько-політичне об'єднання, засноване в 1897 р. у Києві. Ставило собі за мету згуртування всіх українських діячів в одній політичній структурі.
- «Загальна Українська Рада» (ЗУР)** – міжпартійна організація, котра об'єднувала представників півдавстрійської та підросійської України. Створена у травні 1915 р. на чолі з К.Левицьким. Саморозпустилася у листопаді 1916 р. після проголошення маніфесту трьох імператорів про створення Царства Польського.
- Загальне виборче право** – один із ключових принципів демократизації суспільства, який передбачає надання голосу максимальній кількості дорослого населення (як правило з 18 років), незалежно від статі, становища у суспільстві, майнового становища, освітнього рівня.
- Загорівський різдво-Богородичний монастир** – чоловічий монастир, який існував біля Володимира-Волинського з початку XV ст.
- Задунайська Січ** – військово-державна організація колишніх запорозьких козаків, яка виникла після зруйнування царськими військами Нової Січі й ліквідації Запорозького козачого війська у червні 1775 р. в нижній течії Дунаю.
- Задушний чоловік** – назва раба у Київській державі в IX-XII ст., якого власник відпускав на волю перед смертю, як вважалося, для спасіння душі.
- Займанщина** – на Слобожанщині поселенці могли брати стільки землі, скільки були спроможні обробити.
- Закарпаття** – сучасна Закарпатська область та землі, населені русинами-українцями у теперішній Словаччині й Румунії.
- Закерзоння** – назва українських етнічних територій, які знаходилися на захід від лінії Керзона і входили до складу Польщі. До цих земель належали Лемківщина, Підляшшя, Надсяння, Сокальщина, Равщина і Холмщина.
- Закон** – це письмовий документ, у якому закріплено загальні правила поведінки, що врегульовують відносини між людьми у державі.
- «Закон Діллінгема»** - закон прийнятий у США, який вперше вводив дискримінаційні норми, що обмежували еміграцію в США. Діяв у 1921-1924 рр.
- «Закон Джонсона-Ріда»** - закон прийнятий у США в 1924 р., який продовжив лінію на посилення дискримінації вихідців зі Східної Європи, котрі бажали емігрувати до США.
- Закон про «п'ять колосків»** – репресивний радянський закон часів Голодомору від 7 серпня 1932 р. Він передбачав жорстокі репресії за розкрадання колгоспного і кооперативного майна. А саме, розстріл із конфіскацією всього майна і позбавлення свободи на термін не менше 10 років з конфіскацією всього майна.
- Закон про тимчасовий державний устрій України** – другий офіційний документ Української Держави. Виконував роль тимчасової конституції гетьмана П.Скоропадського. Оприлюднений 29 квітня 1918 р. Складався з

44 статей, згрупованих у 7 розділів.

- Закардонна група Української комуністичної партії** – політична організація, національно-комуністичного спрямування, утворена В.Винниченком у березні 1920 р. у Відні.
- Закупи** – смерд (напіввільний селянин), що знаходиться у залежності від пана за позику (купу).
- Закупівельна ціна** – ціна, яку держава чи приватні споживачі сплачують за сільськогосподарську продукцію.
- Залежні селяни** – землероби-общинники, які живуть на землі феодала-сеньйора, мають право на довічне володіння наділом і ведення власного господарства, але зобов'язані платити за це оброк і відбувати панщину на користь свого феодала.
- «Залізна завіса»** - назва зовнішньополітичного курсу, спрямованого на взаємну ізоляцію двох блоків під час «холодної війни» - країн Заходу та США, з одного боку, а також країн соцтабору та СРСР – з іншого.
- Залізний вік** – у IX ст. до н.е. на зміну бронзовій добі прийшов залізний вік (I тис. до н.е.).
- Залізний хрест** – бойова нагорода УНР, встановлена урядом УНР для відзначення учасників 1-го Зимового походу Армії УНР.
- Залізний шлях** – один із давніх торгівельних шляхів, що з'єднав Київ з Тмутороканню, Малою Азією і країнами Сходу.
- «Залізні персні»** - декабристська організація, заснована В.Раєвським у 1815 р. в Кам'янці-Подільському.
- «Залізо»** - за «Руською правдою» засіб очищення від вина при підозрі у вбивстві чи крадіжці.
- Залога** – 1) військові частини, розташовані в якому-небудь місці;
2) гарнізон;
3) озброєна група людей, яка охороняє кого-, що-небудь;
4) військовий загін, який добре замаскувався, щоб несподівано напасти на ворога.
- Зальцведель** – місто у Німеччині, де у 1915-1921 рр. розташовувався табір для полонених українців, які служили в російській армії під час Першої світової війни.
- Замок** – будівля (або комплекс будівель), що поєднує в собі житлові та оборонно-фортифікаційні споруди.
- «Записки наукового товариства ім. Т.Шевченка»** - видання Наукового товариства ім. Т.Шевченка у Львові з 1892 по 1937 рр.
- «Записки Українського наукового товариства»** - видання у Києві з 1908 по 1918 рр. за редакцією М.Грушевського.
- Запорізька група Армії УНР** – військове з'єднання Армії УНР, сформоване у квітні-травні 1919 р. з частин Запорізького Корпусу.
- Запорізька дивізія Армії УНР** – одна з перших регулярних військових частин Армії УНР, сформована у березні 1918 р. в Києві на базі Окремого Запорізького загону.
- Запорожжя** – або: **Вольності Війська Запорозького Низового** - Назва володінь Запорозької Січі. Сучасні Дніпропетровська, Запорізька та частини Кіровоградської, Донецької і Херсонської областей.
- Запорозька Січ** – часто ця назва вживалася як синонім “Запорожжя”. У вузькому значенні - центральне укріплене поселення козаків, де перебувала козацька влада (Кіш). Має паралельні назви залежно від розташування: Хортицька, Томаківська, Базавлуцька, Микитинська, Чортомлицька, Кам'янська, Олешківська, Нова (Покровська). Існувала в XVI – XVIII ст.
- Запорізький корпус Армії УНР** – загальновійськове з'єднання армії УНР, що діяло в 1918-1919 рр., яка була сформована у березні 1918 р. у Харкові.
- «Запорожская старина»** - фольклорна й історико-літературна збірка, яку видавав І.Срезневський у 1833-1838 рр. у Харкові.
- «Засіка»** - 1) штучна перешкода з повалених дерев, улаштована з оборонною метою;
2) табір, обнесений частоколом.
- «Засічна смуга» (Белгородська лінія)** – одна з ланок у системі оборонних укріплень на південному кордоні Московської держави з метою захисту від нападів татар у XVI-XVII ст.
- Застава** – передача кредитором майна того, хто бере кредит.

- Застій** – назва періоду в історії СРСР, який прийшов на зміну лібералізації. Характеризувався відмовою від реформ, що призвело до системної кризи існуючого ладу.
- «За сто літ»** - збірник Комісії новітньої історії України ВУАН – матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початку XX ст.
- Західна Область УНР (ЗО УНР)** – назва ЗУНР після проголошення Директорією УНР 22 січня 1919 р. Акта Злуки про об'єднання УНР і ЗУНР..
- Західна Україна** – 1) публіцистична назва ЗУНР;
2) у 1919-1939 рр. назва всіх українських земель у складі Польщі, Чехо-Словаччини і Румунії;
3) назва, вживана для означення всіх українських земель, приєднаних до УРСР в 1939-1940 рр.
- Західники** – представники одного з напрямів російської громадської думки, що виступали за необхідність розвитку Росії за західноєвропейським зразком.
- Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР)** – назва держави, що фактично проіснувала з 13 листопада 1918 -1919 рр. на території Західної України зі столицею у Львові. Президентом обрано Є.Петрушевича.
- Збараська облога 1649 р.** – облога в місті Збаражі (Тернопільська область) польські війська українською армією на чолі з гетьманом Б.Хмельницьким у 1649 р.
- Збиральництво** – одна з найстаріших форм господарської діяльності людини, що полягає у збиранні для поживи та інших потреб дикорослих коренів, плодів, ягід, меду тощо.
- Зборівська битва 1649 р.** – переможна битва української армії, очолюваної Б.Хмельницьким, з польським військом під командуванням короля Яна II Казимира під Зборовом (Тернопільська область) у серпні 1649 р.
- Зборівський договір** – угода між українцями та поляками 8 серпня 1649 р. через неспроможність Б.Хмельницького вести війну проти Польщі й Кримського ханства.
- Збройне підпілля** – назва учасників українського підпілля після демобілізації формувань УПА в 1947 р.
- Збройні Сили Української Держави** – військова організація Української Держави гетьмана П.Скоропадського.
- Здольні (урочні) селяни** – селяни, що отримували від пана щоденне завдання (урок), причому таке важке, що його не можна було виконати й за два-три дні.
- Зевс-громовержець** – верховний бог у Давній Греції, цар і батько богів та людей.
- Земельні комітети** – державні органи, утворені за постановою Тимчасового уряду від 21 квітня 1917 р. для підготовки земельної реформи.
- «Земля і воля»** - революційна організація радикальних російських різночинців, створена у 1861 р., яка безуспішно намагалася підняти селянське повстання.
- Земства** – загальнообов'язкові, виборні органи місцевого самоврядування з розпорядчими й виконавчими повноваженнями та функціями.
- Земське боярство** – нащадки місцевої родоплемінної знаті (старці градські).
- Земський собор** – вищий станово-представницький орган у Московському царстві з 1549 по 1654 рр.
- Земський суд** – суд, що вирішував цивільні суперечності.
- Зем'яни** – середня шляхта, що отримала землю за військову службу.
- Зимівник** – назва хутора у запорізьких козаків у ХУІ-ХУІІІ ст. – велике господарство, в якому козаки займалися скотарством, землеробством тощо.
- Зимові походи Армії УНР** – бойові рейди військових з'єднань Армії УНР по тилах більшовицьких військ і денікінців у 1919-1921 рр. на Правобережній Україні:
1-й зимовий похід тривав з 6 грудня 1919 до 6 квітня 1920 р.;
2-й зимовий похід відбувся в листопаді 1921 р.
- З'їзд князів** – періодичні зібрання руських князів у період ослаблення центральної влади, на яких обговорювалися і вирішувалися найважливіші питання державного життя Київської Русі.
- З'їзд поневолених народів (З'їзд народів Росії)** - форум представників народів колишньої Російської імперії, які заснували свої національні організації і виступали за федеративно-демократичний принцип устрою Російської республіки, що

пройшов у Києві у вересні 1917 р.

- Злочини проти людства** – найбільш ненависні злочини, що мають серйозний руйнівний вплив на людську гідність, принижують та спричиняють деградацію людської особистості. До них належать убивства, масове знищення людей, тортури, політичне, расове або релігійне переслідування тощо.
- «**Змієві вали**» - назва системи укріплень, які захищали Київ від нападів кочовиків з півдня, сходу й заходу, простягаючись майже на тисячу кілометрів.
- «**Змова руських князів**» - остання невдала спроба руської верхівки здобути незалежність від польсько-литовського панування.
- Знаки** – тавра княжої і боярської власності на землю, ловища, зроблені на деревах, стовпах, каменях.
- Значне військове товариство** – загальна назва українського старшинства, української аристократії.
- Значкове товариство** – сини полкових і сотенних старшин, які під опікою полковника готувалися до управління полками й сотнями.
- Зовнішній (світовий) ринок** – обмін товарів у масштабі світового господарства.
- Золота Орда** – монгольська держава, заснована ханом Батием на початку 40-х рр. XIII ст., залежно від якої перебували руські князівства. До її складу входили Крим, Північний Кавказ, Кіпчакське ханство, Волзька Булгарія, Північний Хорезм, Західний Сибір.
- Золоте руно** – за міфом це золота бараняча шкура, яку вирушили здобути аргонавти на чолі з Ясоном.
- Золотий вік** – старогрецький поет Гесіод описав вік Кроноса, коли люди жили як боги, без турбот, праці і страждань, не знали старості і помирили наче засинали.
- Золотий дощ** – міф про Данаю, до якої Зевс з'явився у вигляді золотого дощу – означає несподіване багатство.
- «**Золотий спокій**» - десятиліття перемир'я (1638-1648 рр.) між козаками і поляками.
- Золоті ворота** – головна брама Києва за часів Київської держави, збудовані за князя Ярослава Мудрого в 1037 р.
- Золотник (златник)** – в Київській державі назва золотої візантійської монети і одночасно міра ваги.
- Золотоординське ярмо** – система економічної, політичної і військової залежності від Золотої Орди, встановлена на підкорених монголами руських землях.
- «**Зоря**» - літературно-науковий часопис, який видавали галицькі народовці у 1880-1897 рр.
- «**Зоря галицька**» - перша українська щотижнева газета, заснована у 1848 р. Головною Руською Радою.
- Зрубна** – археологічна культура на твідериторії України (друга пол. II тис. до н.е.), поширена в степовій та лісостеповій частині Східної Європи від Волги до Дунаю.
- Зустріч цивілізацій** – знайомство європейців з населенням відкритих у ході Великих географічних відкриттів земель.

Гумен – титул настоятеля (управителя) монастиря у православній церкві.

Ідальго – дрібні та середні лицарі Іспанії, які брали участь у завоюванні нових земель.

Ідеал – найвище удосконалення, кінцева мета бажань.

Ідентичність – тотожність, подібність.

Ідеологізація – прагнення та спроби пов'язати розвиток якої-небудь сфери життя суспільства з певною ідеологією.

Ідеологія – система ідей та поглядів, що відбивають цінності та інтереси певних соціальних груп людей.

Ідея народності – ідея відстоювання становища (статусу) та гідності народу – його культури, утіленої в традиціях, звичаях, мові й релігії, його історичних надбаннях.

Ідол – 1) у перекладі з грецької – образ, подоба, об'єкт культу в релігії первісного суспільства; 2) у переносному значенні – предмет особливого поклоніння.

Ієрархія – розташування службових (світських чи духовних) звань, чинів згідно з їх

підпорядкованістю.

Ієремія – біблійний пророк, який викривав моральну ницість вельмож і багатіїв і провіщав загибель Ізраїльського царства.

Ієрогліф – 1) знак-малюнок, що означає слово або склад;

2) знак найдавнішого письма в Стародавньому Єгипті.

«Із варяг у греки» - назва основного водного торгового шляху Київської Русі, що зв'язував північні райони країни з південними руськими землями і скандинавські країни з Візантійською імперією.

Ізгої – холопи, що викупилися або яких випустили на волю, знедолені люди, вигнанці.

Ізіда – головна богиня Давнього Єгипту, покровителька родючості, материнства, богиня життя і здоров'я.

Ізоляціонізм – зовнішньополітична доктрина невтручання США у справи держав поза межами Американського континенту.

«Із страхом і трепетом приступити» - вислів із послання Апостола Павла: «Зі страхом і трепетом приступіть до свого спасіння». У переносному значенні – серйозне ставлення до якоїсь справи.

Ікар – герой Стародавньої Греції, який був сином Дедала. Цар Крита Мінотавр наказав ув'язнити Дедала та Ікара в лабіринт. Щоб врятуватись, Дедал зробив з пір'я, скріпленого воском, крила, на яких разом з сином полетів з острова. Батько попереджав сина не підніматися високо, проте Ікар не послухався. Сонячні промені розтопили віск, і юнак упав у море.

Ікона – у православ'ї та католицтві зображення Ісуса Христа, Богоматері й святих.

Іконоборство – вчення, яке заперечувало вшанування святих ікон.

Іконостас – стіна, перегородка, що відокремлює вівтар – головне місце в храмі – від центральної частини – приміщення, де знаходяться віруючі.

Іксіон – цар лапідів. Перебуваючи на Олімпі, почав домагатися любові дружини Зевса Гери. За це боги прирекли Іксіона на довічні муки в підземному царстві, він був прикутий до вогненного колеса, яке постійно крутилося.

Ілоти – державні раби в Спарті, які були прикріплені до земельних наділів і вважалися власністю держави.

Іман – голова мусульманської общини.

Імідж – образ, що цілеспрямовано формується й покликаний справити емоційно-психологічний вплив на певних осіб, організацій, держави з метою популяризації, політичної реклами тощо.

Імміграція – в'їзд іноземців до країни на тривале або постійне проживання

Імператор – 1) у республіканському Римі почесний титул, що давали полководцю, який здобув перемоги;

2) титул монарха – правителя імперії.

Імперіалізм – державна політика, спрямована на завоювання територій, колоній або встановлення політичного й економічного контролю над іншими державами.

Імперія – монархічна держава на чолі з імператором; багатонаціональна держава, побудована на засадах колоніального панування однієї нації над іншими.

«Імперія зла» - одна із характеристик СРСР, яку вперше використав президент США Р.Рейган, виступаючи перед Конгресом у 1983 р.

Імпічмент – порядок притягнення до відповідальності та судового розгляду справ про злочини вищих посадовців США, у тому числі президента.

Імпорт – ввезення за кордону іноземного капіталу, товарів, технологій для реалізації їх на внутрішньому ринку країни-імпортера.

Імпортозамінна індустріалізація – створення промислової бази для забезпечення заміни імпоротної промислової продукції на продукцію власного виробництва. У СРСР наприкінці 1920-х – у 1930-х рр. здійснення цієї політики відбувалося форсовано та тоталітарними методами.

Інвеститура – 1) церемонія введення васала у володіння феоDOM;

2) призначення на церковну посаду.

Інвестиція – довгострокове вкладання капіталу у промислові, сільськогосподарські, транспортні та інші підприємства з метою отримання прибутку.

Індекс адміністративного регулювання – відносний показник, що характеризує рівень державного керівництва економічними процесами.

Індекс лібералізації економіки – відносний показник, що характеризує рівень альтернативних державних форм управління економікою, господарювання, власності.

Індепенденти – радикальна частина прихильників кальвінізму (пуритан).

Індивід (індивідуум) – окремий живий організм, який існує самостійно.

Індивідуальність – сукупність певних властивостей, рис і досвіду кожної людини, що відрізняють її від інших індивідуумів.

Індійці – загальна назва всього корінного населення Індії та Пакистану.

Індуїзм – релігія, поширена головним чином, на півострові Індостан. За принципом індуїзму, існує переселення душ, і всі люди поділені на окремі касти з чітко визначеними правами та обов'язками.

Індульгенція – грамота про відпущення гріхів, що продавалася католицькою церквою.

Індуси – 1) прихильники індуїзму – релігії, що виникла в Індії на початку середніх віків;
2) застаріла назва корінного населення Індії та Пакистану.

Індустріалізація – процес створення великого машинного виробництва в усіх галузях господарства країни.

Індустріальна революція – процес докорінних якісних змін, пов'язаних із формуванням індустріального суспільства.

Індустріальне (промислове) суспільство – різновид розвинутого суспільства з центральною роллю науково-технічної діяльності, машинним виробництвом, загальнонаціональним ринком і системою господарства

Ініційований – започаткований.

Інквізиція – особливий церковний суд, що запровадив у XII ст. папа Григорій IX.

Інкорпорація – включення до свого складу, приєднання.

«Інструкція Тимчасового уряду Генеральному Секретаріатові» - регламент діяльності вищого виконавчого органу УЦР, затверджений Тимчасовим урядом 4 серпня 1917 р. всупереч розробленому та прийнятому Малою Радою 16 липня 1917 р. «Статуту Генеральному Секретаріату», Який визначав його компетенції, функції та завдання.

Інтегральний націоналізм – різновид націоналізму, прибічники якого вважають ліберальні цінності застарілими, висувають на перше місце національні інтереси певної спільноти й виступають за рішучі й беззастережні дії для їх реалізації.

Інтеграція – процес взаємного зближення і пристосування економічної, фінансової та інших політик різних держав на взаємовигідних основах.

Інтеграція економічна – процес зближення економік ряду країн, їхня співпраця.

Інтегрований націоналізм – ідеологія ОУН, розроблена Д.Донцовим та його наступниками – націоналізм, що об'єднує всю націю, він відкидає демократичні ідеали, а найвищою цінністю проголошує національну державу, на чолі якої має стати верховний провідник – вождь.

Інтелігенція – суспільна група, що складається з осіб, для яких розумова праця є професією (лікарі, педагоги, інженери, вчені тощо).

Інтенсивний розвиток економіки – шлях розвитку, за якого зростання обсягів суспільного виробництва відбувається за рахунок впровадження досягнень науки і техніки.

Інтербригади – добровільні збройні формування в складі іспанської республіканської армії. За різними оцінками, чисельність інтербригад становила від 35 до 42 тис. чоловік з 54 країн світу.

Інтервенція – відкрите чи замасковане втручання однієї чи декількох держав у внутрішні справи іншої держави.

Інтердикт – у католицькій церкві заборона виконувати християнські обряди на певній території.

Інтермедія – коротенька сценка, переважно гумористично-комедійного характеру, що виконувалася у перервах між актами шкільної драми.

Інтернування – особливий режим обмеження свободи (роззброєння, ув'язнення, поселення в певній місцевості тощо) установлений однією з воюючих держав щодо громадян ворожої держави.

Інтифада – народне повстання палестинців.

Інформаційна революція – процес докорінних якісних змін, пов'язаних із формуванням інформа-

ційного суспільства (того, де інформаційні технології та засоби масової комунікації відіграють провідну роль).

Інформаційне суспільство – найбільш розвинута людська цивілізація, що настає внаслідок інформаційно-комп'ютерної революції й базується на інформаційній технології автоматизації всіх сфер і галузей економіки та управління.

Інфляція – переповнення грошового обігу масою надлишкових паперових грошей, що викликає їх знецінювання, зростання цін, зниження валютного курсу, падіння реальної заробітної плати.

Інфраструктура – комплекс виробничих і невиробничих галузей економіки, які забезпечують умови для нормального функціонування суспільства (зв'язок, транспорт, шляхи сполучення, освітні, медичні заклади).

Інцест – шлюби між родичами.

Іоаніти – члени чернечого духовно-рицарського ордену, заснованого під час хрестових походів на початку XII ст.

Іподром – місце, де відбувалось випробування коней та проводилися кінно-спортивні змагання.

Іригація – підведення води на певні ділянки землі для їх зрошення.

Ірод – іудейський цар Ірод I, який, дізнавшись про народження Христа, наказав повбивати усіх немовлят.

Іслам – одна зі світових релігій, яка визнає існування всемогутнього бога – Аллаха. Священною книгою ісламу є "Коран", створений пророком Аллаха Мухамедом.

Ісламський фундаменталізм – у мусульманських країнах релігійно-політична течія, поверненням до основ ісламу.

Історична ідея – сукупність найзагальніших уявлень про сучасний розвиток і перспективи на майбутнє певного народу, що підтримуються його переважною більшістю.

Історична пам'ять – пам'ять про історичне минуле народу, найсуттєвіший чинник формування національної свідомості.

Історична пісня – словесно-історичний твір, зміст якого розповідає про певні історичні події, призначений для співу.

Історичне джерело – це все, що містить інформацію про минуле та дає можливість вивчати минуле людства.

Історичне товариство Нестора-літописця – засноване старогромадівцями у 1873 р., збирало, обробляло і публікувало етнографічні матеріали, писали праці з історії України.

Історичний період – етап політичного, соціально-економічного й культурного розвитку людства, що характеризується певними подіями, явищами, процесами тощо.

Історичні джерела – будь-які засоби інформації, що безпосередньо відображають історичний процес і дають можливість вивчати минуле людського суспільства, тобто все створене людиною, що дійшло до наших днів у вигляді предметів матеріальної культури, писемних пам'яток, усної творчості тощо.

Історичний період – етап політичного, соціально-економічного й культурного розвитку людства, що характеризується певними подіями, явищами, процесами тощо.

Історія Новітнього часу – сучасний період всесвітньої історії, що охоплює події XX – початку XXI ст.

Історія русів – твір української національно-політичної думки, створений наприкінці ХУІІІ – на початку ХІХ ст.

Історія Середніх віків – період всесвітньої історії, який тривав від падіння Західної Римської імперії (кінець V ст.) до початку відкриття європейськими мореплавцями Америки й інших земель наприкінці ХV ст.

Історія Стародавнього світу – частина всесвітньої історії, яка вивчає найдавніший період у минулому людства. Вона охоплює період від виникнення первісних людей до падіння Західної Римської імперії (476 р.).

«Історія України-Руси» - наукова праця М.Грушевського - перший фундаментальний виклад історії українського народу від найдавніших часів до початку ХХ ст.

Іуда – один із дванадцяти учнів Ісуса – Іуда Іскаріот, що продав свого вчителя за 30 срібників

іудейським первосвященникам.

Іудаїзм – одна із стародавніх етнічних релігій, релігія давніх юдеїв, що проживали на території сучасної держави Ізраїль.

Іфігенія – грецька богиня, дочка аргоського царя Агамемнона. Щоб вмилювати богиню Артеміду, яку він прогнівав, Агамемнон поклявся принести в жертву свою дочку. Проте Артеміда не прийняла жертви, а зробила Іфігенію своєю жрицею.

Каган – титул голови держави у давніх тюркських народів.

Кадеги – конституційно-демократична партія, з квітня 1906 р. Партія народної свободи – російська ліберальна партія, створена у 1905 р.

Кадровий пролетар – соціальний тип робітника, який був з ранніх років пов'язаний з промисловістю й мав тривалий стаж праці на виробництві.

Казенні землі – державні землі.

Каїн – один із синів Адама і Єви, який вбив із заздрості свого брата Авеля. Розгніваний Бог поклав на його чоло тавро злочину «каїнову печать».

Каліграфія – мистецтво гарного письма.

Кальвінізм – один із найрадикальніших рухів протестантизму, заснований Жаном Кальвіном. Кальвіністи виступали за демократичний устрій церкви та держави, засуджували неробство та марнотратство.

Кальміуський шлях – одне з розгалужень Моравського шляху, яким користувалися загони кримських і ногайських татар для розбійницьких наскоків на Україну і Московську державу у XVI-XVIII ст.

Камея – ювелірна прикраса у вигляді випуклих зображень, зроблених на дорогоцінних каменях чи на морських мушлях.

Кам'яний вік – період в історії людства, коли основним матеріалом для виготовлення знарядь праці був камінь.

Кам'янська Січ – Запорізька Січ, заснована козаками у 1709 р. на р. Кам'янці після зруйнування у травні 1709 р. московськими військами Базавлуцької Січі.

Канни – селище в Італії, біля якого в 216 р. до н.е. під час Другої пунічної війни римські легіони були розгромлені карфагенцями на чолі з Ганнібалом.

Кант – хвалебна врочиста пісня духовного або світського змісту.

Кантони – так називали територіальну округу, на якій мешкало по кілька об'єднаних між собою громад.

Канцелярський курінь – спеціальний навчальний заклад напіввійськового типу в Україні у XVIII-XVIII ст. Заснований при Генеральній військовій канцелярії.

Канцлер – начальник королівської канцелярії, одна з вищих посадових осіб у країнах середньовічної Європи.

Капітал – головне майно, головна сума, багатство (власність, гроші), що використовується для створення ще більшого багатства.

Капіталізація – процес перетворення певної галузі господарювання на прибуткову шляхом активного вкладення капіталів для отримання прибутку.

Капіталізм – суспільно-економічний лад, що ґрунтується на ринкових відносинах, приватній власності на засоби виробництва та використанні найманої праці.

Капіталіст (буржуа, підприємець) – власник капіталу, який організовує виробництво або торгівлю з метою отримати прибуток, використовуючи працю найманих робітників.

Капіталістичні відносини – суспільно-господарські зв'язки між людьми, які передбачають конкуренцію на ринку між приватними власниками капіталів, відносин між капіталістами та найманими робітниками.

Капіталовкладення – кошти, що направляються на відтворення основних фондів; будівництво, розширення і реконструкцію підприємств, здійснення технічного прогресу в галузях народного господарства, на спорудження житлових будинків, шкіл, лікарень та ін.

Капітальне будівництво – будівництво підприємств, здатних виготовляти основні засоби виробництва.

Капітель – верхня частина колони (пілястри), на яку спирається балка.

Капітулярій – у IX ст. указ короля династії Каролінгів.

Капітуляція – особливий вид нерівноправних договорів, що фіксують привілейований режим для іноземних осіб порівняно з громадянами держави перебування.

Каплиця – невелика церква, у якої немає вівтаря.

Каптурові суди – надзвичайні суди в шляхетській Польщі й Литві, а також у Правобережній Україні в XVI-XVIII ст.

Капуцини – католицький чернечий чин, відгалуження ордену францисканців, заснований у 1525 р. францисканцем Маттео да Башіо.

Карбованець – 1) українська назва рубля Російської імперії, що поширилася з другої половини ХУІІІ ст.;

2) Грошова одиниця УНР;

3) українська назва російських та радянських рублів, які були запроваджені після встановлення в Україні радянської влади.

Кардинал – вища після папи духовна особа в католицькій церкві; радник папи; знаком кардинала є червона шапочка як символ готовності пролити кров за церкву.

Карловицьке перемир'я (Карловицький конгрес 1698–1699 років) - міжнародний конгрес, на якому вироблені умови й укладені мирні договори між державами «Священної ліги» (Австрія, Венеція, Річ Посполита, Московське царство) та Османською імперією, яка зазнала воєнної поразки.

Кармеліти – член католицького чернечого чину, заснованого в другій половині XII ст. у Палестині.

“Каролінзьке відродження” – так називають розквіт середньовічної культури в роки правління Карла Великого.

Карпатська Січ – збройні загони, що діяли на території Карпатської України в 1938-1939 рр. 15 березня 1939 р. були визнані збройними силами Карпатської України.

Карпатська Україна – офіційна назва автономної Української республіки у складі Чехо-Словаччини в 1938-1939 рр. і Української незалежної держави на Закарпатті в березні 1939 р.

Картель – один з видів монополії, що характеризується союзом власників, заснований на угоді про встановлення обов'язкових для всіх учасників цін на товари, про умови найму робітників, про розподіл ринку збуту товарів.

Карткова система – система розподілу продуктів, товарів та послуг за картками, що видаються державою різним категоріям населення.

Каста – замкнена група людей, що відокремилися внаслідок виконання певних соціальних функцій, спадкових занять, професій тощо.

Катакомбна – археологічна культура на території України (кінець III – середина II тис. до н.е), поширена в степових просторах від Подніпров'я до Волги.

Характерні поховання в підкурганних катакомбах.

Катари – послідовники єресі, поширеної у містах Південної Франції і Північної Італії в XII ст., які проповідували аскетизм.

Катеринославське козацьке військо – козацький корпус, створений за царським указом від 1787 р. на півдні України.

Католицизм – один із найголовніших, поряд із православ'ям і протестантизмом, напрямів у християнстві.

Католицька ліга – об'єднання католицьких князівств Німеччини напередодні Тридцятирічної війни

Катон – Марк Порцій Катон Старший (234-149 рр. до н.е.), видатний політичний діяч, письменник і оратор Давнього Риму.

Каторга – назва великого дерев'яного веслового військового судна в Османській імперії.

Кафедра – структурна одиниця вищого навчального закладу, яка організовує навчальний процес і наукову діяльність.

Каштеляни (кастеляни) – у Польській державі – службова особа, яку призначав король або князь для управління замком та навколишньою місцевістю.

Квадривіум – чотири навчальні предмети: арифметика, геометрія, музика і астрономія, з яких складався вищий ступінь навчання в середньовічній школі.

- Кварта** – 1) одиниця вимірювання об'єму рідких і сипучих тіл у неметричній системі мір;
2) прямий податок у ХУІ-ХУІІІ ст. у Речі Посполитій і на українських землях, що входили до її складу.
- Квартник** – срібна польська монета.
- Кварцяне військо** – назва військових загонів, які вперше створені в Речі Посполитій у 1562 р. за часів правління Сигізмунда ІІ Августа.
- Кейнсїанство** – у економічній теорії ХХ ст. – одна з чільних макроекономічних шкіл, закладених Дж.Кейнсом. Започаткована працею «Загальна теорія зайнятості, відсотків і грошей»
- Кемалістична революція** – турецька національна революція, здійснена під керівництвом М.Кемал-Ататюрка в 1918-1923 рр., унаслідок якої були ліквідовані султанат (1922) і халіфат (1924), а Туреччину було проголошено республікою.
- Кенігсберський літопис (Радзивілівський)** – ілюстрований літописний звід, що містить «Повість минулих літ» і описано події до 1206 р.
- «Керzona лінія»** - умовна назва лінії, яку Найвища Рада держав Антанти прийняттям «Декларації Верховної Ради союзних і об'єднаних держав з приводу східного кордону Польщі»
- «Києвлянин»** - 1) літературний альманах, що видавався М.Максимовичем у 1940-1950 рр. ХІХ ст.;
2) щоденна російська газета монархічного напрямку, що виходила в Києві у 1864-1919 рр.
- Києво-братський Богоявленський монастир** – чоловічий монастир, заснований у 1615 р. Галшкою Гулевичівною.
- Києво-грецький Катериненський монастир** – чоловічий монастир, належав до Синайського монастиря, заснований у 1738 р.
- Києво-Микільський Слупський монастир** – чоловічий монастир на Печерську в Києві, збудований у 1113 р.
- Києво-Михайлівський золотoverхий монастир** – чоловічий монастир у Києві, заснований у 1108 р. Святополком Ізяславичем.
- Києво-Могилянська колегія (академія)** – у результаті об'єднання Лаврської та Київської братських шкіл засновано вищий навчальний заклад (1632 р.).
- Києво-Печерська лавра** – один із найбільших та найдавніших чоловічих монастирів на українських землях, заснований у 1051 р. Засновником вважається Св. Антоній Печерський.
- Києво-Печерський патерик** – видатна рукописна церковно-літературна пам'ятка ХІІІ ст., збірник творів про історію Києво-Печерської Лаври та перших її сподвижників.
- Києво-Покровський монастир** – діючий жіночий монастир у Києві, заснований у 1889 р.
- Києво-Флорівський Вознесенський монастир** – діючий жіночий монастир, заснований у 1566 р.
- «Києвская старина»** - щомісячний історико-етнографічний журнал національно-демократичного напрямку, що виходив в Києві у 1882-1907 рр.
- «Києвские отклики»** - газета, що видавалася російською мовою в Києві у 1898-1906 рр.
- «Києвский телеграф»** - громадсько-політична літературна газета, заснована у 1859 р. в Києві письменником фон Юнком.
- Київська братська школа** – одна з найвизначніших братських шкіл в Україні ХУІІ ст., заснована Київським Богоявленським братством у 1615 р.
- «Київська козаччина»** - масовий селянський рух у Київській губернії (1855 р.), спрямований проти національної і соціальної політики російського уряду в Україні.
- «Київська комуна»** - організація російських народників в Україні, яка існувала у 1873 р.
- Київська митрополія** – одна з церковних провінцій Константинопольського патріархату, що утворилася внаслідок хрещення України-Русі Володимиром Святославичем у 988 р.
- Київська Русь** – ранньофеодальна давньоруська держава з центром у Києві, яка у ІХ-на початку ХІІ ст. об'єднувала всіх східних слов'ян від Карпат до Волги та від Ладозького озера до Чорного моря.
- Київське братство (Київське Богоявленське братство)** – національно-релігійна громадська організація київських міщан, яка виникла у 1615 р. на базі Києво-Братського

монастиря.

Київське повстання 1068-1069 рр. – повстання городян Києва і частини сільського населення Київської землі проти князя Ізяслава Ярославича.

Київське повстання 1113 р. – повстання киян після смерті князя Святополка Ізяславича через підвищення цін на хліб, голод, зловживання князівської адміністрації.

Київський збройний виступ 1918 р. – Київське (січневе) збройне повстання - більшовицький збройний виступ, організований Київським комітетом РСДРП (б) проти УЦР у січні 1918 р.

Київський літопис – одна з найдавніших історичних і літературних пам'яток княжої доби, складова частина Іпатіївського літопису, продовження «Повісті минулих літ» і охоплює період з 1111 по 1200 рр.

Кипчаки (половці) – середньовічна народність тюркської групи, яка у IX -X ст. займала степи Казахстану і навколо озера Іртиш.

«Київський телеграф» - газета «Старої громади», яка видавалася у 1874-1875 рр., де публікувалися критичні матеріали щодо державної політики.

Київщина – точно не співпадає з межами сучасної Київської області. Залежно від часу назва означала землі Київського князівства, воєводства, намісництва, губернії.

Кирилиця – один з двох давніх слов'янських алфавітів, підготовлених учнями св. Кирила на основі грецького алфавіту.

Кирило-Мефодіївське братство – українська таємна політична організація, що існувала в Києві у 1845-1846 рр.

Кіік-Коба – печера біля Сімферополя, де знайдено залишки палеолітичної стоянки – перша знахідка решток первісної людини на території України.

Кіммерійці – назва кочових племен індоіранської мовної групи, які заселяли степову і частково лісостепову зони українських земель у IX-УІІ ст. до н.е.

Кінематограф – це галузь культури та економіки, що об'єднує всі види професійної діяльності, пов'язаної з виробництвом, розповсюдженням, зберіганням та демонструванням фільмів.

Кірасири – вид тяжкої кавалерії, вершники якої були захищені кірасою (захисне озброєння з двох пластин, витягнутих по формі грудей і спини) і мали на озброєнні палаш, пістолети і карабін.

Кіш – 1) назва табору в XI-XVI ст. та козацького табору в XVII-XVIII ст. в Україні;

2) назва Запорізької Січі з її державно-політичним устроєм, а також запорізького військового товариства;

3) в роки Першої світової війни Кіш УСС – військовий підрозділ Легіону УСС;

4) у період 1917-1921 рр. назва найбільшої військово-територіальної одиниці Вільного козацтва.

Кіш Запорізької Січі – 1) збірні назви для означення всього військового товариства запорізьких козаків;

2) центральний орган управління на Запорізькій Січі, що відав адміністративними, військовими, фінансовими, судовими та іншими справами;

3) козацький військовий табір, в якому перебувала військова старшина на чолі з кошовим отаманом.

Кіш Українських січових стрільців – українська військова частина, створена на початку 1915 р. для поповнення особового складу Легіону УСС.

Клас – велика група людей, пов'язаних певними стосунками в процесах виробництва й схожих за рівнем добробуту, можливістю доступу до освіти й здобутків культури.

Класицизм – стиль у літературі та мистецтві XVIII – початку XIX ст., заснований на шедеврах античності та Відродження.

Клейноди – дорогоцінні знаки старшинської влади: булава кошового отамана, пернач полковника, срібна печатка писаря, палиця судді.

Клерикали – прихильники посилення позицій релігії та церкви в політичному, духовному житті суспільства.

Клинопис – тип письма жителів Дворіччя, у якого кожний знак складався з кількох клинців. Він

позначав або окремий склад, або ціле слово.

Кліматологія – наука, яка вивчає клімат на Землі.

Клір – в християнській церкві сукупність служителів церкви, те ж, що й духовенство.

«Клуб російських націоналістів» – створений у 1908 р. з метою протидії польському та українському рухові.

Клуб творчої молоді (КТМ) – організація молоді української інтелігенції, котра існувала під егідою Київського міського комсомолу у 1960 – 1964 рр.

Ключники – двірські службовці князя в Київській державі, які опікувалися майном князя.

«Ключ розуміння» - збірник проповідей Йоаникія Галятовського.

«Клятвенна обіцянка» - програмний документ «Товариства об'єднаних слов'ян» декабристів

Кмети (кметі) – 1) вільні члени общини у Київській Русі;

2) кінні воїни, дружинники князя;

3) на західноукраїнських землях у XIII-XV ст., захоплених Польщею, вільні селяни, які мали власний наділ і сплачували податок.

Книга пам'яті України – багатотомний історико-меморіальний серіал увічнення пам'яті подвигу українського народу у роки Другої світової війни.

«Книги буття українського народу» - головний програмний документ Кирило-Мефодіївського братства, написаний у 1846 р. М.Костомаровим.

Книжкова мініатюра – зроблений від руки малюнок, багатобарвна ілюстрація або заставка, кінцівка.

Княжі з'їзди – з'їзди удільних князів Київської держави, які визнавали васальну залежність від Великого князя київського.

Князі – найзаможніша частина шляхти на українських землях XIV - першої половини XV ст., до якої належали нащадки удільних князів Рюриковичів і Гедиміновичів

Князь – глава держави-князівства. Великий князь – вищий князівський титул у Київській Русі.

Коаліція – угода між державами про ведення спільних дій.

Кобзарі – українські народні співці, виконавці історичних дум, що супроводжували свій спів грою на кобзі.

Коблик – одиниця об'єму сипких речовин, вина, а також земельної площі на Закарпатті у XVII-на початку XX ст.

Ковуї – кочові тюркські племена, які жили на південно-східних кордонах Київської Русі.

Кодак – фортеця на правому березі Дніпра, збудована поляками у 1635 р. з метою ізолювати Запоріжжя від України і перешкодити втечі селян на Запорізьку Січ.

Кодекс – єдиний законодавчий акт, що систематизує певну галузь права.

Кодекс Наполеона – кодекс цивільного права Франції, прийнятий у 1804 р. під час правління Н.Бонапарта.

«Кодекси чесної конкуренції» - заходи із запровадження централізованого планування і стимулювання економіки США, які здійснювалися адміністрацією президента Ф.Рузвельта задля подолання Великої депресії в 1933-1940 рр.

Козак – вільна людина, прикордонник, охоронець.

Козакування – воєнні походи військово-службового люду, селян і міщан прикордонної смуги на татарські кочовиська, улуси й фортеці у відповідь на татарські напади.

Козацтво – з XV-XVI ст. збірна назва козаків в Україні й порубіжних державах. Слово «козак» тюркського походження, що означає «вільна людина», «страж», «конвоїр», «воїн-найманець», «шукач пригод» тощо. Первісно слово «козак» вживалося стосовно вільних людей, які населяли південноукраїнські степи. Унаслідок Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. козацтво стало привілейованим станом.

Козацька рада – загальні збори усіх козаків Війська Запорозького, що виконували роль законодавчо-розпорядчого органу. Козацька рада обирала гетьмана і військову старшину.

Козацька старшина – військовий та адміністративно-політичний керівний склад Запорозької Січі, реєстрового козацтва, Гетьманщини, Слобідської України.

Козацьке бароко – назва архітектурного стилю, що був поширений в українських землях Війська Запорозького у XVII – XVIII ст. Виник унаслідок поєднання місцевих архітектурних традицій і європейського бароко.

Козацьке право – сукупність звичаєвих норм (приписів), переважна більшість яких виникла в

Запорізькій Січі.

Козацький загін ім. Гонти – українська військова частина під командуванням А.Долуда, яка у листопаді 1918 р. прибула до Львова з Наддніпрянської України на допомогу УГА.

Козацькі клейноди – спеціальні військові знаки, регалії та атрибути Війська Запорозького. До клейнодів українського козацтва у ХУІ-ХУІІІ ст. належали прапор (корогва), печатка, булава, бунчук, литаври тощо.

Козацькі літописи – історико-літературні твори другої половини ХУІІ – середини ХУІІІ ст., присвячені козацьким війнам.

Козелецька рада 1662 р. – старшинська рада, скликана за наказом гетьмана Я.Сомка в квітні 1662 р. у місті Козельці (Чернігівська область).

Колaboraціонізм – співробітництво з окупаційною владою.

Колaboraціоніст – зрадник, який співпрацював з окупаційною владою.

Колгосп- 1) колективне господарство;

2) форма колективного господарства, що набула поширення в СРСР після проведення колективізації.

Колегіуми – середні та вищі навчальні заклади в ХУІ-ХУІІІ ст. у Західній Європі, Московській державі та Україні.

Колегія Павла Галагана – приватний навчальний заклад у Києві, заснований у 1871 р. Г.Галаганом у пам'ять про свого померлого сина Павла.

Колективізація сільського господарства в СРСР – це масове створення колективних господарств (колгоспів), що супроводжувалося ліквідацією одноосібних господарств, переданням у колгоспи землі, худоби, інвентаря.

Колективна безпека – співпраця різних держав з підтримки миру і придушення актів агресії з боку будь-якої держави.

Колективний сюзеренітет – порядок правління Київської Русі у період роздробленості, коли державою замість одного великого князя управляло об'єднання найсильніших князів (спільні сюзерени).

Коліївщина – велике національно-визвольне повстання проти польського гніту на Правобережній Україні 1768 р.

Колода – одиниця міри сипких тіл (зерна, солі тощо) і меду в Україні у ХІУ-ХУІІ ст.

Коломацька рада 1687 р. – козацька рада, що відбувалась у липні 1687 р. біля річки Коломак (притока Ворскли) в оточенні московських військ під командуванням В.Голіцина, де було позбавлено гетьманської булави І.Самойловича і обрано гетьманом І.Мазепу.

Коломацькі петиції (чолобитні) – два звернення козацької старшини до Петра І, складені 1723 р. і вручені царю.

Коломацькі статті – угода, підписана гетьманом І.Мазепою з Московією у 1687 р.;

Колони – орендарі землі, які обробляли землі багатих землевласників за натуральну плату.

Колоніалізм – підкорення народів і держав могутнішими державами з подальшим поширенням на них дії свого суверенітету.

Колоніальна імперія – велика держава (метрополія) із залежними територіями (колоніями), які зазнають нещадного пограбування та експлуатації.

Колоніальні війни – збройні зіткнення між державами за захоплення територій, які не були Колоніями, або за перерозподіл колоніальних володінь.

Колонізація – заселення і господарське освоєння земель.

Колоніст – мешканець поселення, заснованого на нових або завойованих землях.

Колонія – 1) країна, залежна від іншої країни (метрополії);

2) поселення громадян якоїсь держави поза межами своєї країни.

Командна (планова) економіка – економіка, у якій увесь обсяг ресурсів розподіляють органи централізованого управління.

Командно-адміністративна економіка – система господарських установ, центральна ланка якої - державні органи планування, які визначають ціни на продукцію та розподіляють ресурси.

Комедія – драматичний твір веселого, життєрадісного характеру.

Комерціалізація торгівлі – орієнтація торгівлі не на державні дотації та закупівлю товарів, а на одержання прибутку за рахунок поліпшення рівня обслуговування населення.

Комісар – посадова особа, наділена урядом особливими повноваженнями.

Комітат – адміністративно-територіальна одиниця в Угорщині XIX ст.

Комітет охорони республіки – крайовий орган, сформований лідерами УПСР і УСДРП у березні 1919 р. у Кам'янці-Подільському і проголошений вищим органом державної влади в Україні.

Комнезами – комітети незаможних селян, організації незаможних селян України в 1920-1933 рр.

Компанійці – наймані підрозділи піхоти, які виконували переважно поліцейську функцію.

Їх набирали з козаків або іноземців.

Компенсація – відшкодування, винагорода за що-небудь.

Комплекс малоросійства – свідомість української еліти Наддніпрянщини, в основу якої лягло відчуття меншовартості.

Компроміс – взаємні поступки для досягнення згоди.

Компромісна (слов'яно-варязька) - теорія виникнення держави в східних слов'ян, за якою слов'яни стояли на порозі утворення власної держави, а нормани стали певним організуючим чинником, який прискорив цю подію.

Компути – списки (реєстри) козацького війська, які були запроваджені після становлення Української гетьманської держави під час Національно-визвольної війни 1648-1657 рр.

Комуна – міська громада, що отримала незалежність від сеньйора і права на самоврядування.

Комуналізм – політика протистояння релігійних общин індуців і мусульман.

Комунальний рух – рух міських громад за здобуття ними автономії (набуття статусу комун).

Поширився в Європі у X – XIII ст.

Комунізм – у теорії: суспільно-економічний і політичний лад із колективною власністю як на знаряддя праці, так і на предмети споживання, із безкласовим і бездержавним устроєм.

Комуністична партія Західної України – створена в лютому 1919 р. на установчому з'їзді у Станіславі. До 1923 р. – Комуністична партія Східної Галичини.

Комуністична партія України – до 1952 р. – Комуністична партія (більшовиків) України, створена у 1917 р.

Конвенція – міжнародний договір, переважно з якого-небудь спеціального питання.

Конвергенція – одна з соціологічних теорій, що обґрунтовує неминучість у вік НТР не тільки зближення двох соціальних систем – капіталізму та соціалізму, але й наступне їх злиття в “змішане суспільство”.

Конвокаційний сейм – у Речі Посполитій в XVI-XVIII ст. сейм, що збирався після смерті короля.

Конгломерат – механічне об'єднання різних частин.

Конгрегація – у католицькій церкві – об'єднання церковних, чернечих громад, діяльність яких підпорядкована єдиному статуту.

Конгрес – 1) представницька нарада, з'їзд;

2) у США – назва парламенту.

Конгрес поневолених народів Росії 1905 р. – відбувся в листопаді 1905 р. у Петербурзі, в якому прийняли участь представники народів, поневолених Російською імперією.

Конгрес українських націоналістів – українська політична партія, створена в жовтні 1992 р. у Києві.

Кондотьєр – командир, який очолював загін воїнів-найманців в італійських містах-державах у XIV – XVI ст.

Конкіста – загарбницькі походи іспанців та португальців кінця XV – XVI ст., завоювання Мексики, Центральної та Південної Америки.

Конкістадори – завойовники нових земель для іспанської корони.

Конклав – зібрання кардиналів для обрання папи; щоб уникнути зовнішнього втручання, виборців-кардиналів зачиняли в приміщенні й тримали під замком, поки не оберуть верховного понтифіка.

Конкордат – угода між папою римським як головою католицької церкви і будь-якою державою, що регулює становище католицької церкви в цій державі.

Конкуренція – економічний процес взаємодії, взаємозв'язку та боротьба виробників товарів і послуг за найбільш сприятливі умови виробництва і збуту.

Конотопська битва 1659 р. – переможна битва української армії, очолюваної гетьманом

І.Виговським, з московськими військами в червні 1659 р. під
Конотопом.

Конотопські статті – угода, підписана гетьманом І.Самойловичем з Московською державою у
1672 р.

Консервативна ідея – ідея, що відкидає нововведення і відстоює незмінність чогось

Консерватизм – ідеологія, яка визнає першорядними цінностями традиційний суспільний устрій,
національні традиції, привілеї аристократів тощо

Консисторія – 1) в православній церкві установа при архієреї по управлінню єпархією;

2) в католицькій церкві – особлива нарада при папі римському;

3) в протестантизмі – церковно-адміністративний орган.

Консолідація – згуртування, об'єднання політичних сил, груп, народу для вирішення спільних
завдань.

Константинопольський мирний договір – договір між Московією та Османською імперією
(1700 р.), за яким Московія отримувала Азов на 30 років
і частину узбережжя Азовського моря.

Конституційна монархія – влада монарха обмежена конституцією, законодавчі функції передані
парламенту, виконавчі – уряду, тобто монарх царює, але не управляє.

Конституція – основний закон держави, який закріплює його політичну і економічну систему.

«Конституція» М.Муравйова – програмний документ «Північного товариства» декабристів.

Конституція П.Орлика – створена 1710 р., угода між П.Орликом, старшиною та запорожцями,
укладена під час обрання Орлика гетьманом.

Конституція України 1996 р. – Основний Закон України, прийнятий ВРУ 28 червня 1996 р.

Конституція УНР – Основний Закон УНР, прийнятий УЦР 29 квітня 1918 р.

Конституція УРСР 1978 р. – прийнята 20 квітня 1978 р на сесії Верховної Ради УРСР.

Конституція УСРР 1919 р. – перший конституційний акт, що закріплює встановлення радянської
форми влади в Україні, ухвалений 10 березня 1919 р.

Консул – недоторканий найвищий виборний посадовець часів Римської республіки.

Контактний комітет – неофіційний представницький орган українських партій та організацій
Галичини, що діяв у Львові в 1937-1939 рр.

Контрабанда – незаконне перевезення товарів або інших цінностей через державний кордон.

Контракт – договір, письмова угода сторін.

Контрибуція – 1) примусові післявоєнні платежі, які сплачує держава, що зазнала поразки у війні,
державам-переможцям;

2) примусові грошові чи натуральні стягнення з населення, які проводять війська
однієї з воюючих сторін на захопленій території противника.

Контрреформація – система заходів, яких уживала папська влада проти реформаційного руху.

Конунг – військовий вождь у скандинавських племен.

Конфедерація – об'єднання суверенних держав з метою реалізації спільних інтересів, переважно
зовнішньополітичних і військових.

Конфесійний – віросповідальний, церковний.

Конфесія – релігійна спільнота, яка має своє віросповідання і культові товариства, організації,
належність до певної релігії.

Конфлікт – зіткнення інтересів, поглядів.

Конфіскація – безоплатне вилучення майна, цінностей.

Конфуціанство – учення філософа Конфуція, поширене в Китаї, за яким від людини вимагається
дотримуватися встановлених правил, традицій шанувати предків, поважати
старших за віком і становищем у суспільстві.

Конфронтація – становище, коли держави опиняються перед загрозою міждержавного конфлікту.

Концентрація виробництва – зосередження виробництва в одному місці: на певній площі, в
певному районі.

Концептуалізм – напрям мистецтва; заперечення візуальної інформації, розгляд мистецтва як
повідомлення (основна форма – перформанс)

Концепція – система поглядів на певне явище, спосіб розуміння, основна ідея будь-якої теорії.

Концепція «самоврядного соціалізму» - особливе розуміння соціалізму, яке утвердилося в
Югославії в період її розвитку соціалістичним шляхом.

Концерн – одна з форм монополії, об'єднання самостійних промислових, фінансових, торговельних

підприємств під загальним фінансовим керівництвом.

Концесія – договір, угода про передачу в експлуатацію на певних умовах державних земельних ділянок, покладів корисних копалин, підприємств іноземним чи національним монополіям.

Кон'юктура – сукупність умов, стан речей, збіг обставин, що можуть впливати на хід і результат якоїсь справи або процесу.

Кооперативний рух – рух за створення кооперативів – добровільного об'єднання людей для спільної господарської діяльності. Набув поширення на західноукраїнських землях і Наддніпрянській Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.

Кооперація – добровільне об'єднання людей, які внесли матеріальні чи грошові паї для спільної господарської діяльності.

Копа – 1) сход сільської общини в Україні у XV-XVIII ст. для вирішення різних справ, зокрема, пов'язаних із копним судом;

2) у східних слов'ян – одиниця лічби;

3) в українській та інших слов'янських мовах – купа хліба в снопах;

4) в Україні у XIX-XVIII ст. – одиниця грошової лічби.

Копійка – назва російської монети, запровадженої в обіг у 1534 р.

Копний суд – суд, який вели обрані громадою судді – “копні мужі”. Здійснював розслідування злочинів і визначав покарання.

Коран – священна книга мусульман, в якій зібрані молитви, закони, проповіді, записані зі слів пророка Мухаммеда.

Корець – міра ваги, яка становила 6 пудів.

Корифей – так називали керівника хору у жанрі трагедії у Давній Греції.

Корніловський заколот – заколот на чолі з головнокомандуючим російської армії Л.Корніловим, підтриманий правими політичними силами, у вересні 1917 р. проти Тимчасового уряду Росії. Закінчився поразкою.

Коробейник – у Російській імперії мандрівний торговець, що розносив по селах у коробі дрібний товар.

Корогва – 1) бойовий прапор у військових підрозділах українського козацтва в XVI-XVIII ст.;

2) підрозділ у польсько-литовській армії в XVI-XVIII ст.;

3) прямокутне або трикутне церковне знамено із зображенням Ісуса Христа, Богородиці або святих.

Королівство сербів, хорватів і Словенців (Королівство СХС) – офіційна назва в 1918-1929 рр. держави, створеної в результаті об'єднання Хорватії, Словенії, Боснії і Герцеговини, Далмації та Воєводини. У 1929 р. дістала назву Югославія.

Корона Польська – 1) офіційна назва держави, впроваджена в Польському королівстві від середини XIX ст.;

2) поняття, що позначає устрій Польської держави.

Коронний гетьман – у Польщі та Литві з другої половини XV ст. керівник регулярного війська під час походів.

Коронний край – адміністративно-територіальна одиниця Австрійської імперії у XVIII – початку XX ст.

«**Коротке XX століття**» - так називають період новітньої історії України, оскільки його події розпочинаються 1914 р.

«**Короткий нарис фундації Федора Корятович**» - створення Й.Базилевичем першої праці з історії закарпатських русинів.

Корпоративізм – вид соціальної організації суспільства, що характеризується наявністю твердої ієрархічної системи влади, у якій одержавлені корпорації, що об'єднують робітників і підприємців за галузевою ознакою, тримають під контролем практично все економічне і соціальне життя країни.

Корпоративна держава – у фашистській Італії: одна з державних форм авторитарного режиму.

Корпоратизація (корпорація) – 1) створення товариств, спілок, об'єднань на основі комерційних, виробничих та інших інтересів;

2) замкнена група осіб, об'єднана вузькофаховими, становими та іншими інтересами.

Корсунська битва 1648 р. – переможна битва української армії проти польського війська під

командуванням коронного гетьмана М.Потоцького і М.Калиновського під Корсунем у травні 1648 р.

Корсунська рада – обрання Івана Виговського гетьманом у жовтні 1657 р.

Корсунський бій 1630 р. – переможний бій козацько-селянського війська під проводом Т.Федоровича проти польської залоги міста Корсуня навесні 1630 р.

Корсунський договір 1657 р. – договір, укладений між Україною і Швецією 25 жовтня 1657 р. на Генеральній військовій раді в Корсуні.

Корсунські статті – договір П.Дорошенка з Туреччиною з метою відвоювати в Речі Посполитій Галичину, Волинь і Київщину, а в Московії - Лівобережну Україну (1696 р.)

Кортеси – збори представників різних станів в Іспанії.

Корупція – підкуп державних і політичних діячів.

Корумпований – продажний, підкупний.

Космополіт – людина, що не вважає себе представником якої-небудь національності, а вважає своєю батьківщиною увесь світ.

Космополітизм – теорія, що проповідує байдуже ставлення до історії батьківщини, свого народу, національної культури, політики, заперечує право націй на самостійне існування і державну незалежність.

Кочовий спосіб життя – той, який пов'язаний з періодичною зміною місця проживання.

Кочовище – місце тимчасового перебування кочовиків.

Кошова канцелярія – адміністративна установа, на Запорізькій Січі у ХУІ-ХУІІІ ст., керівником якої був військовий писар.

Кошовий отаман – вища адміністративна, воєнна й судова влада на Січі.

Країна – окрема територія з визначеними кордонами й населенням.

Країни «соціалістичного табору» - країни, що обрали соціалістичний шлях розвитку й підтримали радянську ідеологію.

Країни, що розвиваються – умовна назва тих держав Азії, Африки та Латинської Америки, які звільнилися від колоніальної залежності.

Крайова конституція для Галичини – видана австрійським урядом з метою пом'якшення національних суперечностей в краю.

Крайовий комітет для охорони революції на Україні – надзвичайний орган виконавчої влади в Україні, створений у листопаді 1917 р. на засіданні Малої Ради.

Крайовий суд – крайовий орган судової влади у Галичині та Буковині у 1850-1918 рр.

Кревська унія – угода, підписана у 1385 р., про об'єднання Польщі і Литви в єдину державу.

Кредит – продаж товарів із відстрочкою платежу або передача на певний термін грошей чи матеріальних цінностей з умовою їх повернення. За користування кредитом сплачується той чи інший відсоток від його вартості.

Крез – цар Лідії (560-546 рр. до н.е.), що володів незліченними багатствами.

Крейцер – австрійська розмінна грошова одиниця, що була в обігу на грошовому ринку західноукраїнських земель у ХУІІІ-ХІХ ст.

Кременецький Богоявленський монастир – чоловічий монастир, побудований з благословення київського митрополита П.Могили у 1636 р.

Креміль – вид каменю, з якого найдавніші люди виготовляли знаряддя праці.

«**Креси**» - назва військових осад на українських землях під польською владою.

«**Кривава неділя**» - розстріл мирної робітничої демонстрації у Петербурзі 9 січня 1905 р. за наказом російського царя Миколи ІІ.

Криза – складний, загострений стан, різкий перелом або занепад.

Криза політична – тимчасове призупинення або припинення функціонування окремих елементів або інститутів політичної системи; значне поглиблення й загострення наявних політичних конфліктів, політичної напруженості.

Криза хлібозаготівель – перебої постачання продовольства, спричинені відмовою селян здавати продукти сільського господарства за заниженими державними цінами. Відбувалися у 1925-1929 рр.

Кримська війна 1853-1856 рр. – найбільш масштабне у період між Наполеонівськими війнами та

Першою світовою війною збройне зіткнення в Європі за домінування в Середземномор'ї між Росією і Туреччиною та її союзниками: Англією, Францією та Сардинією.

Кримська група Армії УНР – група військ Армії УНР, сформована у квітні 1918 р. із частин Запорізького корпусу.

Кримська конференція 1945 р. (Ялтинська конференція) – зустріч глав урядів трьох союзних держав – США, СРСР і Великої Британії, що відбулася поблизу Ялти у лютому 1945 р.

Кримське ханство – у 1449 р. кримські татари відокремились від Золотої Орди і заснували власну державу. Проіснувала до 1783 р. на землях Кримського півострова, пониззя Дніпра, Приазов'я та Прикубання.

Кримський улус – заснування Гаджі-Гіреєм у першій пол. XIV ст. нової держави.

Кримські походи 1687 і 1689 рр. – 1) за участі московського війська та козаків І.Самойловича;
2) за участі московського війська та козаків І.Мазепи.
Обидва походи були невдалими.

Кримські походи 1736-1738 рр. – спільні воєнні походи російських і українських військ проти Кримського ханства під час австро-російсько-турецької війни 1735-1739 рр.

Крипта – каплиця під храмом для почесних поховань.

Критичний реалізм – напрям у літературі, що виник у XIX ст. і був звернутий до актуальних проблем суспільства, опікувався долею людей, вирваних із звичного середовища існування. У центрі уваги – особистість, її доля, внутрішній світ.

Кріпосне право (кріпацтво) – система правових норм, які встановлювали залежність селянина від пана й право останнього володіти селянином-кріпаком як власністю.

Кроманйонець – нова людина сучасного фізичного типу, homo sapiens. З'явилася у багатьох регіонах нашої планети 40-30 тис. років тому. Її поява завершила процес антропогенезу на Землі й започаткувала історію людства.

Крона – основна грошова одиниця Австро-Угорської імперії, яка запроваджена в обіг у 1892 р.

Крути (бій під Крутами) – бій, що відбувся 29 січня 1918 р. біля залізничної станції Крути під час наступу більшовицьких військ на Київ.

Ксантіппа – дружина філософа Сократа, яка відзначалася сварливістю і лайливістю.

Ксенофобія – страх і ненависть до всього чужого.

Ксилографія – друк за допомогою дерев'яних дошок, на яких вирізали текст або картини, наносили фарбу і робили відбиток на папері або шовку.

Ктитор – благодійник, меценат.

Кубанське козаче військо – військо, а також адміністративно-територіальна одиниця у Російській імперії з 1860 по 1920 р.

Кубізм – напрям у мистецтві першої чверті XX ст., представники якого зображували предметний світ у вигляді комбінацій правильних геометричних об'єктів: куба, кулі, циліндра, конуса.

Культура – сукупність матеріальних і духовних надбань людства, нагромаджених, закріплених і збагачених упродовж історії, передаваних від покоління до покоління.

Культ особи – єдиновладдя тоталітарного типу, часто релігійного характеру, що означає раболіпство, сліпе поклоніння “божеству”.

Культ предків – поклоніння й ушанування пам'яті померлих предків; з переходом до патріархату виник культ чоловічих предків-покровителів.

Культ родючості – віра в жінку – богиню природи, від якої залежить родючість землі, урожай, приплід худоби.

«**Культурна революція**» - 1) форма подолання культурної відсталості, боротьба з неписьменністю, насадження соціалістичної культури, єдиної ідеології в СРСР;
2) політика силового придушення опозиції, що здійснювалася в комуністичному Китаї у 1966-1978 рр. і призвела до формування культу особи Мао, масових жертв, хаосу і т.д.

Культурництво – культурно-освітній рух XIX – початку XX ст., діячі якого вважали просвітницьку роботу найдієвішим засобом піднесення освітнього рівня населення і зміцнення його національної свідомості.

Культурницький (українофільський) етап – другий етап національного відродження в Україні,

який охоплював період середини XIX – 90-ті рр.
XIX ст.

Кумейківський бій 1637 р. - бій між козацьким військом і польською армією в районі села Кумейки (Черкаська область) під час національно-визвольного повстання у травні 1637 р.

Куна – 1) грошова одиниця часів Київської Русі. Назва походить від шкірки куниці, яка відігравала важливу роль у процесі торгового обміну з країнами арабського Сходу;
2) прикутий до зовнішньої стіни церкви або дзвіниці залізний обруч, який охоплював шию засудженого або його праву руку.

Купа – грошова позичка в Давньоруській державі.

Купони – 1) відрізна частина цінних паперів, із поданням якої у встановлений строк мають сплачуватися проценти;
2) замінник грошей.

Курінний отаман – 1) у Запорізькій Січі ХУІ-ХУІІІ ст. виборна службова особа, яка очолювала військово-адміністративну одиницю – курінь;
2) у Гетьманщині в ХУІІ-ХУІІІ ст. курінний отаман очолював найвищу Адміністративно-територіальну ланку – курінь;
3) в Армії УНР 1917-1921 рр. звання старшинського складу та функційне звання УПА в 1942-1944 рр.

Курінь – 1) так називався рід у монголів;
2) у ХУІ-ХУІІІ ст. військово-адміністративна одиниця Запорозької Січі, що складалася з кількох сот козаків;
3) за часів Національно-визвольної війни українського народу 1648-1657 рр. курінь – складова частина сотні;
4) велика довга будівля, в якій жили козаки на Січі;
5) тактичний підрозділ у Легіоні УСС Армії УНР, УГА та в УПА.

«Курінь смерті» - 1) добровільні військові формування у 1917 р. в Україні, які створювалися для боротьби проти більшовиків;
2) назва повстанського загону під командуванням Є. Ангела, який діяв проти більшовицьких і білогвардійських військ у 1918-1919 рр. на Чернігівщині.

Курія – за Середньовіччя – рада і суд при сеньйорі з його найближчих васалів.

Курія римська – сукупність центральних установ, за допомогою яких папа управляв католицькою церквою.

Курйозні вірші – один з поетичних жанрів, що розвивався у ХУІІ-ХУІІІ ст., до якого належали різноманітні часто малозмістовні, але завжди бездоганні за своєю технікою вірші-жарти, словесні ігри, фігурні вірші, хроновірші тощо.

Куркуль (куркульство) – поширена назва заможних селян, господарів в Україні. Ярлик, який радянська влада навішувала противникам колгоспного будівництва на селі. Передбачалося знищити як класового ворога.

Куртуазія – витонченість.

Куруківська договір (угода) – угода, укладена у 1625 р. біля Курукового озера (Кременчук) між польським коронним гетьманом С.Конецпольським та гетьманом М.Дорошенком під час повстання М.Жмайла.

Курултай – великий з'їзд дружинників у монголів, кримських татар.

Курфюрст – у феодальній Німеччині можновладний князь, який мав право брати участь у виборах імператора.

Курязький Преображенський монастир – чоловічий монастир біля Харкова, заснований у 1663 р.

Кучманський шлях – одне з відгалужень Чорного шляху, яким у ХУІ-ХУІІІ ст. користувалися кримські та ногайські татари для розбійницьких нападів на Поділля та західноукраїнські землі.

Кшатрії – воїни, створені з рук Брахми; мають воювати й управляти державою; цар – головний кшатрій.

Куявія (Куябія) – державне утворення у східнослов'янських племен УІІІ-ІХ ст.

Кючук-Кайнарджійський мир (1774 р.) – мирний договір між Росією і Туреччиною за результатами війни 1768-1774 рр.

- Лабіринт** – палац з багатьма заплутаними переходами і величезною кількістю кімнат, з яких важко було вибратися.
- Лава** – суд у кримінальних справах, одна з двох колегій магістрату у містах з Магдебурзьким правом
- Лавники** – члени лавних судів у Речі Посполитій, які діяли в Україні у ХУІІ-ХІХ ст. у містах, що мали магдебурзьке право.
- Лавні суди** – суди в Речі Посполитій, які діяли і в Україні у ХУІІ-ХІХ ст.
- Лавр** – в античному світі дерево, присвячене Аполлонові, який вважався богом-покровителем мистецтва. Переможців нагороджували вінком з лаврових гілок.
- Лавра** – назва найбільших і найвпливовіших чоловічих монастирів, які підлягали вищому церковному органу країни.
- Лаврентіївський літопис** – пергаментний рукопис, що містить копію літописного зведення 1305 р., складений у 1377 р.
- Лаврська школа** – навчальний заклад, відкритий П.Могилою у 1631 р. при Троїцькому монастирі Києво-Печерської лаври.
- Ладинський Покровський монастир** – жіночий монастир неподалік від Прилук. Наприкінці ХУІ ст. існував чоловічий, а з 1619 р. – жіночий.
- Лаконізм** – походить від слова Лаконіка – це частина Пелопоннесу, де жили спартанці. Вони уславилися своєю доступною і небагатослівною мовою.
- «Ланка»** - літературне об'єднання письменників, засноване у 1924 р. в Києві.
- Ланцут** – місто в Польщі, де з грудня 1919 по квітень 1920 р. знаходився табір для військовополонених бійців УГА та інтернованих вояків Армії УНР.
- Лаокоон** – ім'я троянського жерця бога Аполлона, який намагався завадити троянцям втягнути до міста залишеного греками дерев'яного коня, де сховалися грецькі воїни. Щоб вбити Лаокоона і двох його синів, боги наслали величезних змій, які їх задушили.
- Латинники** – штучна назва прихильників римо-католицького віросповідання, які спілкуються українською мовою, але ототожнюють себе з етнічними поляками.
- Латиняни** – так візантійці називали хрестоносців.
- Латифундизм** - система землеволодіння, заснована на крупних поміщицьких маєтках - латифундіях.
- Латифундія** – крупне землеволодіння.
- Лафет** – станок, на якому закріплюється ствол гармати.
- Лашт** – міра маси, близько двох тонн.
- Легальний** – законний, такий, що відбувається в рамках існуючих правил, розпоряджень і законів.
- Легати** – посланці римського папи.
- Легізм** – філософська школа епохи Чжаньго («Воюючих царств»), провідним принципом якої стала рівність усіх перед Законом і Сином Неба, наслідком чого була ідея роздавання титулів не за народженням, а за реальні заслуги, за якою будь-хто мав право дослужитися до першого міністра.
- Легіон** – основна військова одиниця армії Стародавнього Риму.
- «Легіон українських революціонерів» (ЛУР)** – українська підпільна націоналістична організація, створена навесні 1930 р. у Чернівцях. Основне завдання – боротьба проти румунського окупаційного режиму і приєднання Буковини до України.
- Легіон Українських січових стрільців (УСС)** – українське військово-добровільне формування у складі австро-угорської армії, яке було створене з ініціативи ГУР та діяло на російському фронті в 1914-1916 рр.
- Легісти** – освічені правознавці в Середньовіччі.
- Легітимація (легітимність)** – визнання чи підтвердження законності певного права чи повноваження.
- «Легія українських націоналістів» (ЛУН)** – українська націоналістична організація, створена у

1925 р. у Празі, яка підтримувала ідею національно-визвольної боротьби, виразником якої вважали С.Петлюру.

- Лейборизм** – ідеологія і політика робітничих партій деяких країн (Великої Британії, Австралії, Нової Зеландії), засновані на запереченні класової боротьби, прагненні гармонізації інтересів робітників та підприємців, встановленні класового співробітництва між ними.
- Лемківщина** – українська етнічна територія, на якій здавна проживали українці – лемки. Розташована в українських Карпатах між річками Сяном і Попрадом, біля річки Уж.
- Ленд-ліз** – система передання США в оренду або позики зброї, боєприпасів, стратегічної сировини, продовольства тощо.
- Лендлорди** – великі землевласники, представники старого родовитого дворянства в Англії.
- Ленінізм** – ідеологія більшовицької партії, побудована на марксистській ідеології і сформульована В.Ленінім.
- Лизогубівський літопис** – український літопис ХУІІІ ст., який складений у 1742 р. і охоплював події в Україні з початку ХУІ ст. до 1737 р. Автор анонімний.
- Линва** – канат, товста, дуже міцна мотузка з волокон або дроту.
- Лисенківщина** – явище в радянській науці кінця 40 – початку 50-х рр. ХХ ст., пов'язане з ім'ям «народного академіка» Т.Лисенка, коли було відсторонено від наукової діяльності багатьох вчених. У результаті на десятиліття загальмувався розвиток найперспективніших напрямів біології, генетики, кібернетики.
- Листвинська битва 1024 р.** – битва між військами Ярослава Мудрого і військами його брата Мстислава Володимировича неподалік Чернігова у 1024 р.
- «Листопадовий зрив»** - українське повстання, здійснене в ніч із 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. Українською Національною Радою силами Українських січових стрільців у Львові з метою встановлення української влади на західноукраїнських землях.
- Литаври** – військові клейноди, що знаходилися в довбиша.
- Литовська метрика** – архів державної канцелярії Великого князівства Литовського, що складався з книг, у яких були зафіксовані документи ХІУ-ХУІІІ ст.
- Литовські статuti** – збірки законів Литовської держави, прийняті у 1529, 1566 та 1588 рр.
- Литовсько-Руська держава** – назва, яка використовується стосовно литовської держави ХІУ-ХУ ст.
- Лихвар** – людина, яка давала гроші або товар в борг під проценти.
- Личаківський некрополь** – цінна пам'ятка природи, історії та культури Львова.
- Лібералізація** – послаблення державного контролю над різними сферами життя і діяльності людей.
- Лібералізація політичних структур** – створення умов для рівної, вільної діяльності політичних партій, організацій різних орієнтацій.
- Лібералізація цін** – зняття жорстких правил формування цін та їхнє погодження з державою, дозвіл на формування вільних цін, що формуються ринком.
- Лібералізм** – політична й ідеологічна течія, яка обстоює свободу підприємництва, парламентський лад, демократичні права і свободи особи.
- Ліберальна демократія** – система державного управління, яка побудована на засадах конституційного ладу, забезпечує широкі політичні права людини, захищає ринкове підприємство.
- Ліберальна партія України** – політична партія України, заснована у вересні 1991 р. промисловцями і підприємцями.
- Ліберець** – місто в Чехо-Словаччині, де з серпня 1920 р. знаходився табір для інтернованих бійців УГА.
- Лівобережна Гетьманщина** – східна частина Гетьманщини, розташована на лівому березі Дніпра (разом з Києвом). Назва з'явилася після укладання Московською державою і Річчю Посполитою Андрусівського договору і поділу Української козацької держави.
- Лівобережна Україна** – те саме, що й Гетьманщина, проте вживається і щодо інших періодів історії, а не лише другої половини ХУІ – ХУІІІ ст.
- Ліга** – союз, суспільно-політичне об'єднання.
- Ліга арабських країн (Арабська ліга)** – об'єднання Йорданії, Іраку, Йемену, ОАР, Саудівської Аравії Лівану, Лівії, Судану, Марокко і Тунісу з метою зміцнення

співробітництва, захисту суверенітету і незалежності арабських країн.

Ліга Європейських країн – союз християнських держав, занепокоєних посиленням експансії турків-османів у Європі.

Ліга Націй – перша міжнародна організація, Створена на Паризькій мирній конференції 1919 - 1920 рр., що мала на меті розвиток співпраці між народами і гарантію миру й безпеки.

Лімес – так римляни називали укріплення, що тягнулося вздовж лінії кордону між Римською імперією та землями германських племен.

«Лінія Керзона» - умовна назва східного кордону Польщі, визнаного Антантою 8 грудня 1919 р. після завершення Першої світової війни та розпаду Російської імперії. Назва походить від імені автора пропозиції британського дипломата Дж. Керзона.

Літературне товариство ім. Т.Шевченка – засноване у Львові в 1873 р., яке згодом фактично відіграло роль Академії наук України, керівником якого був К.Сушкевич.

«Літературний ярмарок» - літературно-мистецький альманах, що видавався у Харкові з 1928 по 1930 р. під редакцією М.Хвильового.

«Літературно-науковий вісник» - літературно-мистецький, науковий та суспільно-політичний щомісячний журнал, заснований у 1898 р.

Літопис – твір, у якому події записані по роках.

Літопис Григорія Граб'янки – написаний гадяцьким полковником церковнослов'янською мовою, у якому оповідається про події від найдавніших часів до 1709 р.

«Літопис революції» - перший радянський історичний журнал в Україні, який виходив у Харкові В 1922-1933 рр.

Літопис Самійла Величка – твір канцеляриста генеральної канцелярії, який містить перший систематичний виклад історії Української козацької держави.

Літопис Самовидця – найдавніший, написаний староукраїнською мовою твір, автором якого вважають Р.Ракушку-Романовського – військового та політичного діяча часів Руїни.

Ліхтар Діогена – одного разу грецький філософ Діоген (IV ст. до н.е.) вдень засвітив ліхтар, з яким ходив по вулицях промовляючи: «Я шукаю людину».

Лобі – високооплачувані ділки, які проштовхують через представників владних структур рішення, що відповідають їхнім інтересам.

Лобізм – організації, особи, що представляють інтереси певних політичних кіл і чинять тиск на законодавців і державних чиновників з метою прийняття вигідних для них рішень.

Логарифм – показник степеня, до якого необхідно піднести яке-небудь число, щоб отримати дане число.

Лорд – спадковий титул англійського вищого дворянства.

Лояльність – прихильність, відданість.

«Луг» - українське фізкультурно-спортивне товариство, засноване у 1925 р. в Галичині з метою національно-патріотичного виховання української молоді і підготовки її до боротьби за незалежність України.

Луцьке братство – національно-релігійна, громадська організація православних українських шляхтичів Волині та міщан Луцька, заснована у 1617 р.

Луцький процес 1937 р. – політичний судовий процес, влаштований у Луцьку у серпні 1937 р. польським урядом над 42 членами ОУН.

Ляхи – староукраїнська назва поляків.

Любецька битва 1016 р. – битва між військами турівського князя Святополка (Окаянного) і новгородського князя Ярослава Володимировича в 1016 р.

Любецький з'їзд князів – відбувся у 1097 р. і закріпив поділ Русі на удільні князівства, які стали власністю окремих родин Рюриковичів, і згуртували князів на боротьбу з кочівниками.

Люблінська унія – угода про об'єднання Королівства Польського та Великого князівства Литовського в єдину федеративну державу – Річ Посполиту.

Людина вміла – homo habilis – перша істота, що навчилася виготовляти знаряддя праці з каменю. З'явилася 2,5 млн років тому.

Людина розумна – Homo sapiens - людина сучасного типу, яка сформувалася на території Африки

приблизно 120 тис. років тому.

Люмпен – частина населення, що опинилася поза межами суспільства.

Люстрація – законодавча заборона діячам високого рангу, які скомпрометували себе співпрацею зі злочинним режимом, упродовж певного часу або довічно працювати на державній службі.

Лютеранство – найбільший напрям протестантизму, заснований М.Лютером у XVI ст.

Люцифер – ангел, що постав проти Бога і був скинутий з неба. Це одно з імен сатани, володаря пекла.

Львівська братська школа – навчальний заклад, перша братська школа в Україні, заснована у 1585 р.

Львівське братство – національно-релігійна громадська організація православних і греко-католицьких українських міщан Львова.

Львівське збройне повстання 1848 р. – збройний виступ міщан Львова в листопаді 1848 р. під час революції в Австрійській імперії.

Львівський літопис – літописна пам'ятка першої половини XVII ст., яка відображає події в Україні 1498-1649 рр.

Львівський процес 1936 р. – політичний судовий процес над 23 членами ОУН, який став завершенням Варшавського процесу 1935-1936 рр. Відбувся у травні липні 1936 р. у Львові.

Львівський собор 1946 р. – псевдособор Української греко-католицької церкви, який відбувся 8-10 березня 1946 р. у соборі Святого Юра у Львові, на якому було ліквідовано греко-католицьку церкву і приєднано її до православної церкви.

Львівський (таємний) український університет – український нелегальний вищий навчальний заклад, заснований у 1921 р. у Львові.

Мавзолей – пов'язане з ім'ям правителя невеликої карійської держави на узбережжі Малої Азії. Ще за життя почав споруджувати собі гробницю висотою 46 метрів, шириною 66 метрів, довжиною 77 метрів.

Маври – так називали арабів в Іспанії.

Магдебурзьке право – право середньовічного міста на самоврядування.

Магістрат – адміністративний орган управління містом, яке мало грамоту на самоврядування.

Магістратура – у Давньому Римі вищі державні посади, а також сукупність осіб, які їх обіймали.

Магія – обряди і дії, що пов'язані з вірою в можливість людини (чаклуна, мага) впливати на іншу людину чи явища природи.

Магнат – великий землевласник, феодал.

Магнатське землеволодіння – землі, які перебували у спадковому володінні магнатів – найбільших панів і князів.

Маджак – правитель (цар) слов'янського міжплемінного об'єднання X ст., яке ототожнюють з волинянами.

Мадярони – зневажлива назва зденационалізованої частини закарпатської інтелігенції, яка у 1920-1940-х рр. обстоювала ідею приєднання Карпатської України до Угорщини.

Масток – землі, отримані палацовими і військовими слугами за службу та на час служби.

Мазепинський мілітарний курс – перша українська таємна напіввійськова організація, створена у 1912 р.

Мажоритарна система – система виборів, за якої до уваги беруться лише голоси, подані за кандидата, що одержав більшість голосів на конкретних виборчих округах

Майордом – старший королівський слуга у Франкському королівстві.

Маккартизм – явище, притаманне внутрішній політиці США 1950 – 1954 рр., пов'язане з діяльністю сенатора Дж.Маккарті, Його сутністю були боротьба з комуністичним проникненням та шпигунством на користь СРСР.

Мала Антанта – військово-політичний “тиловий” союз у Східній і Центральній Європі, створений за ініціативою Франції з придунайських країн: Чехословаччини, Югославії, Румунії.

Мала Рада – обраний комітет із членів Української Центральної Ради для ведення роботи в періоди між сесіями УЦР.

Малопольща – історико-географічна область у південно-східній частині Польщі у верхів’ях Вісли.

Малоросійство – комплекс провінціалізму серед частини українського громадянства України, зумовлений її довгим перебуванням у складі Російської імперії. Проявляється в байдужому, а то й негативному ставленні до українського взагалі.

Малоросійська колегія – центральний орган російської колоніальної адміністрації в Гетьманщині, створений у 1722 р. замість Малоросійського приказу для контролю за діяльністю гетьмана та старшини.

«Малоросійське таємне товариство» - засноване В.Лукашевичем, члени якого виступали за здобуття політичної незалежності України.

Малоросійський приказ - адміністративна установа Московського царства створена 31 грудня 1662 р., що містилася у Москві і відала в 1663-1722 рр. українськими землями, котрі увійшли до складу Московської держави.

Малоросія – офіційна назва Правобережної та Лівобережної України (Гетьманщини) в законодавчих актах і розпорядженнях царського уряду після українсько-російського договору 1654 р.

Мангупське князівство (Феодоро) – середньовічна держава, що існувала у Криму в XII-XV ст.

Маневр – 1) переміщення військ з метою створення найдоцільнішого їхнього згуртування та зайняття найкращої позиції для завдання удару супротивнику;
2) спритна, хитра дія для досягнення або уникнення чогось; виверт, хитрощі.

Маніфест – 1) акт верховної влади, політичних партій, громадських організацій у формі урочистого звернення до народу в зв’язку з певною подією;
2) програмний документ Головної Української ради, створеної 1 серпня 1914 р.

«Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради» - ультиматум РНК Росії Українській Центральній Раді, підготовлений за рішенням РНК 3 грудня, а відправлений до Києва 4 грудня. Причиною появи "Маніфесту..." стала відмова УЦР визнати утворений більшовиками РНК центр. владою в Росії та проголошення III Універсалом автономної Української Народної Республіки.

Манускрипти – стародавні рукописи.

Мануфактура – форма капіталістичного промислового виробництва, що передувала великій машинній індустрії та ґрунтувалася на поділі праці й ремісничій техніці.

Маньчжури – корінний народ північно-східної області Китаю.

Маоїзм – політична та ідеологічна доктрина, названа на честь лідера Китаю Мао Цзедуну, яка є конгломератом дрібнобуржуазних, вульгарно-матеріалістичних ідей.

Марафонський біг – пов’язаний з битвою 490 р. до н.е. у греко-перській війні. Після перемоги греків під Марафоном бігун Філіппід пробіг до Афін 42 км 195 м, крикнув «Радійте, ми перемогли!» і впав мертвим від розриву серця.

Маргінал – особа (соціальна група), яка перебуває не в характерних для себе відносинах, традиціях.

Маргіналізація – незавершений, неповний перехід людини в нове соціальне середовище, за якого вона втрачає попередні соціальні зв’язки, але ще не може повною мірою пристосуватися до нових умов життя.

Мардоній – перський полководець, учасник греко-перських воєн. У битві під Фермопілами був убитий, його голову було прибито до стовпа поряд з головою героя битви воїна Леоніда. Його тіло було викрадено і таємно поховано.

Марка – прикордонні округи, що підлягали управлінню маркграфа.

Марка польська – грошова одиниця, що знаходилася в обігу у Західній Україні під час польської окупації 1919-1924 рр.

Марксизм – вчення, розроблене німецькими мислителями К.Марксом та Ф.Енгельсом. Його основні положення: історія – це класова боротьба, в ході соціалістичної революції буде встановлено диктатуру пролетаріату.

Мармарощина – історико-географічний край у басейні річки Тиса. Назва походить від назви річки Мара.

Марс – бог війни у римській міфології.

МАРС (Майстерня революційного слова) – літературне об'єднання у Києві, яке існувало в 1926-1929 рр.

Маршалок – одна з найвищих державних посад, що існувала в Польщі та Великому князівстві Литовському з XIV ст.

Маскулінність – якості, які приписують чоловікам.

Масова культура – поширений у сучасному суспільстві тип культури, перетворений на індустріально-комерційну форму виробництва й поширення стандартизованих духовних благ за допомогою засобів масової комунікації. Основні риси – спрощене зображення людських стосунків, розважливість.

Масонство – наднаціональний релігійно-етичний рух, прихильники якого закликали до морального вдосконалення людей та об'єднання їх на принципах свободи, рівності та братерства.

Матеріалізм – течія у філософії, протилежна ідеалізму. Допускає можливість пізнання світу, а також первинність матерії та буття.

Матеріальна культура – сукупність усіх матеріальних цінностей, створених певною культурою, її складова.

Матеріальні потреби людини – їжа, житло, одяг, предмети побуту тощо.

Матріархат – форма життя родової громади, за якої особливе місце надавалося жінці-матері.

Маяк – покажчик шляху, штучна споруда баштового типу із потужним джерелом світла, орієнтир визначення місця суден.

Мегаполіс – місто-гігант.

Меджліс – назва законодавчо-представницького органу (парламенту) низки країн (Іран, Азербайджан), народів (меджліс кримських татар), а також узагалі народних зборів, переважно в арабських та ісламських країнах.

Медицина – галузь наукової і практичної діяльності, що вивчає нормальні та патологічні процеси в організмі людини, різноманітні захворювання, методи їх лікування, запобігання та зміцнення здоров'я людини.

Медресе – вища школа у мусульман.

Медуза – міфічна особа у грецькій філології, дочка Форкія, на голові якої замість волосся вилися змії та яка здатна була своїм поглядом все перетворювати на камінь.

Мезоліт – середній кам'яний вік, що був перехідним між палеолітом і неолітом (XI–VI тис. до н.е.).

Мельпомена – у Давній Греції муза трагедії, яка зображувалася у вигляді високої жінки з пов'язкою на голові, у вінку з виноградного листа, в театральній мантії, на котурнах, з трагічною маскою в одній руці і з мечем або палицею в другій.

Меморандум – документ, пам'ятна записка з викладом поглядів з того чи іншого питання.

Мемуари – записи сучасників про події, у яких вони брали участь або про які вони дізналися від свідків.

Менталітет – система звичок свідомості або звичний склад думок.

Ментальність – характеристика менталітету окремої людини або групи осіб, які є представниками певного народу.

Ментор – ім'я мудрого наставника Телемаха, сина Одиссея, у поемі Гомера «Одіссея», якого богиня Афіна супроводжувала в усіх його подорожах.

Меншовики – Російська соціал-демократична робітничка партія – фракція цієї партії, яка організаційно оформилася після II з'їзду РСДРП у 1903 р.

Меоти – давні племена, які жили в Приазов'ї та Прикубанні з VII ст. до н.е. до III ст. н.е.

Меотида – давня назва Азовського моря.

Мер – глава місцевого органу самоврядування.

Мерія – муніципальне управління, а також приміщення, яке воно займає.

Меркантилізм – політика, що надає перевагу вивозу товарів за кордон над ввозом їх у країну.

Меркурій – вісник богів у Давньому Римі, охоронець подорожніх і купців, бог торгівлі.

Меровінги – перша династія франкських королів, які вважали себе нащадками Меровея («народженого морем»).

Меса – католицька назва літургії.

Месіанізм – релігійне вчення, яке приписує якомусь народові провідну роль в історії.

Месія – спаситель, той, хто буде посланий Богом для знищення зла на землі і встановлення «Царства Божого».

Месопотамія – територія у середній і нижній течії річок Тигр і Євфрат, що впадають у Перську затоку.

«Мета» - 1) журнал, який видавався у Львові в 1863-1865 рр. групою молодих народолюбів;
2) перший український соціалістичний жіночий журнал, який видавався у Львові в 1908 р.;
3) тижневик – орган Українського католицького союзу, який видавався у Львові в 1931-1939 рр.

Метиси – нащадки від змішаних шлюбів індійців та європейців.

Метрополія – 1) пануюча держава, якій належить залежна країна;
2) місто, що заснувало колонію.

Меценат – покровитель мистецтва і літератури.

Мечеть – мусульманський храм.

Мечник – 1) у Київській Русі в IX-XII ст. особа, що належала до молодшої князівської дружини, виконувала деякі судові функції;
2) у Речі Посполитій – особа з почту короля або великого князя, що під час урочистих церемоній несла перед ним меч.

Микитинська Січ – Запорозька Січ, заснована козаками влітку 1639 р. після ліквідації Базавлуцької Січі. Проіснувала до 1652 р.

Мирові суди – особливий вид суду в Російській імперії і на території України для розгляду дрібних кримінальних злочинів.

Мистецтво – 1) одна з форм суспільної свідомості;
2) вид людської діяльності, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах, відповідно до певних естетичних ідеалів.

Мито – 1) грошовий податок, яким оподатковуються товари, що перевозяться через державні кордони;
2) грошова плата, що стягується державними органами з громадян, організацій, установ, підприємств за надання їм послуг.

Митрополит – другий після патріарха сан у православній церкві.

Митрополія – місце постійного перебування митрополита – другої після патріарха людини в православній церкві.

Міграція – переміщення населення, пов'язане зі зміною місця проживання.

Міжнародна асоціація українців (МАУ) – громадська наукова організація, заснована у 1989 р. в Італії.

Міжнародне товариство ім. М.Грушевського – створене у 1992 р. при Українському історичному товаристві.

Міжпартійна рада – координаційний міжпартійний орган заснований в 1919 р. у Львові для боротьби проти польського окупаційного режиму в Західній Україні.

Міжусобиці – сутички, суперечки.

Міжусобні війни – війни за владу, які відбуваються всередині держави, певної групи людей тощо

Мілітаризація – підпорядкування економічного та громадсько-політичного життя в країні підготовці до війни.

Мілітаризм – державна ідеологія, спрямована на виправдання політики нарощування військової могутності держави, яка водночас допускає використання військової сили під час вирішення міжнародних і внутрішніх конфліктів.

Мінарет – башта, з якої закликають мусульман до молитви.

Мінезингери – середньовічні німецькі поети-співці.

Мініатюра – 1) живопис малого розміру;
2) оздоблення книги або рукопису у вигляді невеликого малюнка або орнаменту спочатку або наприкінці тексту.

Міністр-резидент – запроваджений Петром I у 1709 р., який мав спостерігати за діяльністю гетьмана та його уряду. Ним став А.Ізмайлов.

Міраклі – релігійно-повчальні віршовані драми про чудеса Ісуса або святих.

Місіонер – людина, котра поширює свою релігію серед населення, що належало до іншої віри.

Місіонерство – проповідування християнства серед іновірців.

Місія В.Капніста у Берліні – де він у 1791 р. намагався знайти підтримку для боротьби проти імперського панування в Україні.

Містерія – жанр середньовічного західноєвропейського релігійного театру, урочиста вистава.

Місто-держава – держава, яка складається з міста та навколишньої території.

Місячина – форма експлуатації кріпаків, позбавлених поміщиками земельних наділів і примушених щоденно відпрацьовувати панщину за місячну норму харчів.

Міська агломерація – територіальне скупчення населених пунктів (переважно міст), які тісно об'єднані економічними, культурними, діловими, побутовими зв'язками.

Міська рада – виборний розпорядчий орган міського самоуправління в Російській імперії з 1785 р.

Міф – уявлення людей про знакові події свого минулого; стародавня оповідь про дії богів, надприродних істот, героїв, що брали участь у створенні світу.

Мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення економіки, діяльності органів державної влади, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах воєнного часу.

Могилянська академія – перший вищий науковий заклад в Україні. Заснований у 1631 р.

П.Могилою як братська колегія, пізніше названа Могилянською академією

Мода – нетривале панування певних смаків в одязі та інших сферах життя великих груп людей.

Модерна доба – період, що тривав у Європі від Великих географічних відкриттів до початку Першої світової війни.

Модернізація – оновлення, осучаснення, приведення до передових зразків.

Модернізація суспільства – процес переходу від традиційного до індустріального (модерного) суспільства.

Модернізація промисловості – вдосконалення діючого й заміна фізично застарілого устаткування відповідно до зрослих вимог техніки і технології виробництва.

Модернізм – сукупність художніх напрямків у мистецтві другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Найзначнішими модерністськими тенденціями були імпресіонізм, символізм, модерн, кубізм, футуризм тощо.

Мозаїка – зображення з різноколірних камінців або шматочків кольорового непрозорого скла - смальти.

Мойри – три богині у Стародавній Греції у вигляді старих жінок, богині людської долі, дочки Зевса і Феміди: богиня Клото пряде нитку людського життя, Лахесіс визначає долю людини, Атропа перерізає нитку, обриває життя.

Мойсей – пророк, який визволив іудеїв з єгипетського полону, провівши через пустелю, здатний був творити чудеса.

Молдавські походи – чотири походи армії Б.Хмельницького на Молдову (І – серпень-вересень 1650 р.; ІІ – липень-серпень 1652 р.; ІІІ – квітень-травень 1653 р.; ІV – серпень-вересень 1653 р.) з метою залучення Молдови до союзу з Україною. Але ці походи не дали бажаних результатів.

«**Молода муза**» - літературне угруповання, що утворилося в 1906-1914 рр. у Львові, яке об'єднувало українських письменників-модерністів.

«**Молода Україна**» - об'єднання студентських груп у Галичині та Буковині у 1899-1903 рр., які обстоювали ідею незалежності України.

«**Молода Україна**» - 1) перший український щотижневий студентський журнал, який виходив з 1900 по 1903 рр. у Львові;

2) щомісячний журнал української молоді, що виходив у Львові в 1905 р;

3) перший і єдиний український дитячий журнал на українських землях у складі Російської імперії, що видавався у Києві в 1906-1912 рр.;

4) щомісячний студентський журнал, який виходив в 1910 р. у Львові;

5) ілюстрований журнал для молоді, який виходив у Львові в 1923-1926 рр.

Молоді громади – нелегальні організації національно свідомої української молоді, що прагнули суспільно-політичної діяльності й діяли в 1870-1880-х рр. Ідейним лідером молодих громад був М.Драгоманов.

«**Молодняк**» - літературна організація комсомольських письменників, створена у листопаді 1926 р. в Харкові.

Монархізм – політична течія, система поглядів, представники яких захищають монархічний лад.

Монархія – форма правління, за якої найвища державна влада цілком або частково зосереджена в руках глави держави - монарха.

Монголи – спільна назва усіх об'єднаних Чингізханом племен як завойовників, так і підкорених, які у ХІІІ ст. розпочали завоювання руських земель.

Монголо-татарське ярмо – влада монгольських ханів на східнослов'янських землях у XIII-XV ст. внаслідок нашествия орд Батия.

Монетарна політика – встановлення державою обсягів випуску грошових знаків та їх наповнення реальними цінностями (золотом, дорогоцінним камінням, нерухомістю тощо)

Моногамія – це сім'я, у якій один чоловік може мати тільки одну дружину.

Монополія – це встановлення підприємцем або групою підприємців контролю над однією чи кількома галузями виробництва з метою збільшення прибутків і ліквідації конкуренції.

Монотеїзм – однобожність, віра в єдиного бога.

Мораліте – повчальні п'єси з алегоричним змістом.

Мораль – сукупність норм і принципів поведінки людей стосовно суспільства та інших людей.

Моральне старіння – знецінення основних засобів виробництва через застарілість, або відставання від показників світового рівня щодо основних техніко-технологічних характеристик.

Мораторій – у сучасному політичному й дипломатичному лексиконі – відтермінування, відкладення певних дій.

Морг – міра площі, яка дорівнює 0,56 га.

Моровиця (мор) – це масове поширення інфекційного захворювання серед населення певної певної території за короткий проміжок часу.

Москвофіли – прихильники національно-культурної, а пізніше – державно-політичної єдності українців з російським народом.

Московські статті – 1) нова угода І.Брюховецького з Москвою (1665 р.) для зміцнення свого становища;
2) угода, підписана гетьманом І.Мазепою та царем Петром I у 1689

Мотовилівський бій 1918 р. – бій між гетьманськими частинами П.Скоропадського і військами Директорії УНР 18 листопада 1918 р. біля Мотовилівки (Київщина).

«Моя сповідь» - програмні засади хлопоманів, розроблені В.Антоновичем.

Муедзин – служитель при мечеті, який закликає з мінарету мусульман до молитви.

Музи – у давньогрецькій міфології дев'ять богинь-покровительок поезії, наук та мистецтв – Кліо, Евтерпа, Талія, Мельпомена, Терпсіхора, Ерато, Полігімнія, Уранія, Калліопа.

Муки Тантала – син Зевса, улюбленець богів. Одного разу він образив богів, за що був скинутий в підземне царство Аїда, де терпів страшні муки (стояв по горло у воді, але його весь час мучила спрага: коли він хотів напиться, вода відступала).

Мумія – мертве тіло, збережене від розкладання за допомогою муміфікації – бальзамування.

Муніципалітет – виборний орган місцевого самоврядування, що опікується питаннями місцевого господарства, благоустрою, утримання шкіл, лікарень.

Муравський шлях – один із стратегічних шляхів XVI-XVIII ст., який проходив з Південної України на північ до кордону з Московською державою.

Мурза – титул старшини у татар у Кримському ханстві та Ногайській Орді.

Мусульмани – люди, що сповідують іслам.

Мусульманство – одна зі світових релігій, що виникла в VII ст. в Західній Аравії. Головним в ісламі є поклоніння єдиному і всемогутньому Богу – Аллаху, який створив небо, землю і людину, та визнання Мухаммеда – засновника ісламу – одним з його пророків.

Муфтії – титул представника вищого мусульманського духовенства, що має право роз'яснювати спірні богословсько-юридичні питання.

Мухи повстання 1490-1492 рр. – народне повстання в Галичині та Буковині проти польської влади у 1490-1492 рр., яке очолив селянин Муха.

Мушкет – старовинна гнотова рушниця великого калібру.

Мюзикл – музично-сценічна вистава, у якій поєднуються різні види мистецтва (музика, хореографія, театр, опера).

Мюнхенська угода (мюнхенська змова) – угода про приєднання прикордонних земель Чехословаччини, населених німцями, до нацистської Німеччини, яка була підписана 30 вересня 1938 р.; стала результатом агресивної політики А.Гітлера.

Надвірні козаки – військові формування, що утримувалися польськими магнатами у ХУІ-ХУІІІ ст. в Україні.

Наддніпрянська Україна (Наддніпрянина) – умовний термін для позначення тієї частини українських земель, які входили до складу Російської імперії

Наділ – ділянка землі, яку селянська родина отримувала в користування.

Наймані працівники – суспільна верства, яка, не маючи інших засобів до існування, крім власної праці, працює на власника, що володіє основними засобами виробництва.

Наказний гетьман – особа, яка тимчасово виконувала обов'язки гетьмана.

Наказний отаман – тимчасова командна посада в Армії УНР у 1919-1920 рр.

Наливайка повстання – національно-визвольне повстання в Україні під проводом С.Наливайка проти польських загарбників у 1594-1596 рр.

Наливайківці – українські військові частини, які носили ім'я С.Наливайка, входили до складу Армії УНР і створені восени 1917 р. в Білорусі.

Намаз – обов'язкова молитва у мусульман.

Намісництво – 1) найвища адміністративно-територіальна одиниця місцевого управління в Російській імперії з 1775 по 1796 рр.;

2) орган місцевого управління, запроваджений у 1849 р. у 9 австрійських коронних краях, у т. ч. у Галичині.

Наполеонівські війни – поняття, яким визначають війни, які вела Франція в період Консульства та імперії Наполеона І.

Наркомати – галузеві органи державної виконавчої влади, що існували в СРСР до 1946 р. і були замінені міністерствами.

«Народ» - український двотижневик соціалістичного напрямку, який видавався у 1890-1895 рр. І.Франком та М.Павликом.

«Народна воля» - 1) таємна революційна організація народників-терористів, що виникла в серпні 1879 р. внаслідок розколу «Землі і волі»;

2) політична організація галицьких москвофілів (русофілів), створена в 1923 р. у Львові.

«Народна демократія» - форма політичної організації суспільства, яка виникла у деяких країнах Центрально-Східної Європи після завершення Другої світової війни.

«Народна рада» - 1) керівний орган галицьких народовців, створений у 1885 р. на чолі з Ю.Романчуком для захисту прав українського народу;

2) парламентська опозиція у Верховній Раді України в 1990-1994 рр.

Народна самооборона – селянське ополчення, створене австрійським урядом і Головною Руською Радою наприкінці 1848 р. на Підкарпатті для захисту українського населення від нападів угорських повстанців.

«Народна торгівля» - споживчий кооператив, заснований В.Нагірним у 1883 р.

Народна Українська Рада – українська політична організація, створена в 1929 р. в Празі для координації діяльності всіх українських політичних сил в еміграції для відновлення української державності.

Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС) – одне з виконавчо-адміністративних відомств уряду СРСР, що діяло з 1917 до 1946 рр.

Народний Рух України – громадсько-політична організація, заснована у вересні 1989 р., а з 1993 р. – політична партія в Україні.

Народний секретаріат – виконавчий орган Тимчасового ЦВК Рад України. Сформований у Харкові російськими і українськими більшовиками у грудні 1917 р.

Народний трибун – державна посада у Римі часів республіки, який захищав плебеїв.

Народний фронт – назва політичних організацій, що виникли в 30-ті роки і виступали проти фашизму і війни, на захист інтересів трудящих.

Народники – ідеологія та суспільно-політична течія в Росії, яка поєднувала ідеї утопічного бачення світу з вимогами селянства знищити поміщицьке землеволодіння, кріпосництво.

Народні збори – зібрання всіх чоловіків-воїнів, де вирішували найважливіші питання життя племені, зокрема, обирали вождя, старійшин, оголошували війну чи уклали мир тощо.

- Народні збори Західної України** – назва псевдопредставницького органу Західної України, який радянська влада використала для узаконення анексії захоплених у вересні 1939 р. Червоною армією західноукраїнських земель.
- Народні університети** – громадські навчальні організації, що сприяли самоосвіті, підвищенню професійного рівня населення.
- Народність** – історична спільнота людей, які мають спільну мову, територію, елементи спільної культури.
- Народні трибуни** – у Стародавньому Римі посадовці, обрані з числа плебеїв, які обстоювали їхні інтереси і захищали від свавілля патриціїв.
- Народно-демократична партія України** – політична партія центристського спрямування, заснована у лютому 1996 р. в Києві.
- Народовці** – суспільно-політична течія серед молодого західноукраїнської інтелігенції ліберального напрямку, що виникла в 60-х роках XIX ст. у Галичині на противагу москвофілам.
- Наскельний живопис** – малюнки давніх людей у печерах.
- НАТО** – військово-політичний союз 29 держав Північної Америки та Європи.
- Натуральне господарство** – господарство, в якому все необхідне вироблялося на місці, а не купувалося.
- Натуральний оброк** – передання сеньйорові частини продукції.
- Натурфілософія (“філософія природи”)** – філософська течія, прихильники якої вважають, що природа є тим самим, що й Бог. Об’єднуючи природу з Богом, натурфілософи відмовлялися визнавати християнські уявлення про Бога й вимагали більш ретельного вивчення законів природи.
- Натюрморт** – дослівно – мертва природа.
- Наукове товариство ім. Т.Шевченка** – створене у Львові у 1892 р., керівником якого був О.Кониський, згодом – М.Грушевський
- Науково-технічна революція (НТР)** – процес докорінних якісних змін у техніці і технології виробництва, енергетиці, організації праці.
- Науково-технічний прогрес** – органічно пов’язаний процес безперервного розвитку науки і вдосконалення на цій основі техніки, технології, кінцевої продукції, що веде до зростання продуктивності праці.
- Нафтотрейдер** – особа або компанія, що займається оптовою торгівлею нафти.
- Нацизм** – політичний рух, ідеологія, державний режим у Німеччині; намагався обґрунтувати права Німеччини на завоювання інших народів, особливо слов’янських, і на панування над світом.
- Нацистський новий порядок** – жорстокий окупаційний режим, запроваджений німецько-фашистськими загарбниками на окупованій території СРСР, що супроводжувався масовими розстрілами і депортацією мирного населення.
- Націоналізація** – перехід з приватної власності у власність держави землі, промислових підприємств, банків тощо.
- Націоналізм** – ідеологія, що ґрунтується на визнанні інтересів власного народу пріоритетними та на переконанні, що власний народ має риси, які не властиві іншим народам.
- Націонал-комуністи** – течія в українському русі, яка намагалася поєднати ідеї комунізму з національним визволенням і розвитком українського народу.
- Націонал-соціалісти (нацисти)** – члени німецької Націонал-соціалістичної робітничої партії (НСРП), яка діяла в Німеччині в 1919 – 1945 рр.
- Національна автономія** – автономія за національним принципом.
- Національна асоціація українознавців (НАУ)** – громадська наукова організація, центр сприяння розвитку українознавства в Україні та зарубіжжі, заснована у 1989 р.
- Національна держава** – тип держави, яка є формою самоорганізації на певній суверенній території.
- Національна (етнічна) меншина** – представники етнічної групи, які сприймають себе національною спільнотою, проживають на території певної держави, є її громадянами, але не належать до її корінного етносу.
- Національна ідея** – це доповнення культурних прав народу політичними, ідея відновлення власної держави для захисту господарських інтересів та культурної самобутності народу
- Національна культура** – комплекс духовних і матеріальних цінностей, створених окремим народом

упродовж його історії.

- Національна революція** – докорінні якісні зміни суспільного життя з метою створення умов, необхідних для повноцінного розвитку певної національної спільноти.
- Національна свідомість** – усвідомлення окремими людьми своєї належності до певного колективного цілого, наявність волі до його підтримки, віри в спільну долю з ним.
- Національне відродження** – процеси, пов'язані з пробудженням національної свідомості бездержавних народів.
- Національне питання** – сукупність політичних, економічних, правових, ідеологічних та інших проблем, що виникають у процесі міжнаціонального спілкування всередині країни.
- Національний дохід** – новостворена в сфері матеріального виробництва вартість, або частина сукупного (валового) суспільного продукту, що залишається після спожитих засобів виробництва.
- Національний рух** – масовий рух Нового та Новітнього часу проти інонаціонального панування, що розгорнувся під чіткими національними гаслами і мають на меті об'єднання в єдину національну державу всіх етнічних територій свого народу.
- Національні символи** – патріотичні символи, що представляють народи і країни.
- Національно-визвольна боротьба** – війна, спрямована на визволення від іноземного поневолення та створення власної держави.
- Національно-визвольна війна** – війна, спрямована на визволення від іноземного поневолення та створення власної держави.
- Національно-визвольний рух** – боротьба поневолених народів проти чужоземного поневолення, за ліквідацію національного й колоніального гноблення.
- Національно-демократична революція** – революція, учасники якої прагнуть домогтися національної незалежності (або національного відродження, якщо формально держава не є залежною) і встановити в країні демократичну систему правління.
- Національно-територіальна автономія** – можливість національної спільноти здійснювати самоуправління на певній території та самостійно вирішувати питання в межах, передбачених загальнодержавним законом (конституцією).
- Нація** – історична спільність людей на основі спільності території, мови, особливостей культури і характеру, економічних зв'язків.
- Нація культурна** – нація, яка усвідомлює свою особливість, самобутність, має власну гідність, об'єднується навколо своєї культурної еліти, усвідомила свої культурні інтереси але ще не здатна захистити себе політично.
- Нація політична** – нація, яка перейшла від етнокультурного усвідомлення до політичних засобів захисту інтересів і прагне та створює власну державу.
- Начальна команда УГА** – вищий орган управління УГА, створений в листопаді 1918 р.
- «Наша платформа»** - програмний документ Союзу Визволення України, створеного 4 серпня 1914 р.
- Неандерталець** – давня людина. З'явилася 150-100 тис. років тому в Азії, Африці та Європі. Найдавніші людські рештки, знайдені археологами на українських землях (печера Кіік-Коба в Криму) належать неандертальцям.
- Негайний суд (Наглий суд)** – цивільні суди, які мали риси військових трибуналів, які діяли в Польщі у 1931-1934 рр.
- Недільні школи** – безплатні школи в Україні у 50-ті роки XIX ст. – на поч. XX ст. для дітей та дорослих, які з різних причин не могли відвідувати загальні школи.
- Недоїмки** – борг селян перед державою. Несплачені своєчасно в повному обсязі податки, інші обов'язкові платежі.
- Недоторканні** – особлива група людей, які не входили до жодної з варн і були виключені із суспільства: не мали права жити у населених пунктах, виконували брудну роботу.
- Нееквівалентний обмін** – штучно утворений дисбаланс між цінами на сільгосппродукцію і промислові товари («ножиці цін») з метою викачування ресурсів з сільського господарства.
- Нейтралітет** – невтручання в боротьбу між двома сторонами.
- «Незалежники»** - ліва фракція Української соціал-демократичної робітничої партії, яка

сформувалася у 1919 р. і виступала за встановлення радянської влади в Україні.

Некрасовці – нащадки донських козаків, учасників повстання під проводом К.Булавіна у 1707-1709 рр., які на чолі з І.Некрасовим переселились на Кубань, а в 1740 р. – на територію Османської імперії.

Нектар (амброзія) – напій (їжа) богів, які давали безсмертя і вічну юність.

Немезіда – богиня у Давній Греції, що карала за порушення встановленого порядку речей. Пізніше вона стала богинею відплати. Зображувалась у вигляді замисленої, повної сил жінки з атрибутами рівноваги, кари.

Неоантроп – нова людина сучасного фізичного типу, homo sapiens. З'явилася у багатьох регіонах нашої планети 40-30 тис. років тому. Її поява завершила процес антропогенезу на Землі й започаткувала історію людства.

Неокласики – об'єднання українських літераторів-модерністів початку ХХ ст.

Неоколоніалізм – загальна назва системи взаємовідносин колишніх метрополій з держави, що стали незалежними.

Неоконсерватизм – сучасна політична течія, що пристосовує традиційні цінності консерватизму до реалій постіндустріального суспільства, визначає урядову політику й політичний курс деяких провідних країн Заходу в останні десятиліття (наприклад, тетчеризм, рейганоміка).

Неолібералізм – напрям політичної та економічної думки, що виник у 1930-х рр. і сформувався як ідеологія в 1980 – 1990 –х рр.

Неоліт – новий кам'яний вік, що заступив палеоліт і мезоліт та передував мідному віку, заключний період кам'яної доби (УІ-ІУ тис. до н.е.).

Неолітична революція – термін, яким англійський археолог Гордон Чайлд визначив зміни, що відбулися в епохе неоліту. У її основі був перехід від привласнюючого до відтворюючого господарства.

Неореалізм – напрям у мистецтві та літературі, визначальними рисами якого були демократизм, гуманізм, прагнення показати життя без прикрас.

Неосталінізм – назва політичного режиму періоду «застою», що склалася за часів перебування при владі в СРСР Л.Брежнєва, В.Андропова та К.Черненко, який характеризувався спробою поновлення деяких рис сталінського режиму.

Неофашизм – ідеологія та діяльність вкрай правих політичних структур, що виступають з антисемітських, антикомуністичних, націоналістичних та расистських позицій.

Неперспективні села – села, що в 60-70-ті роки ХХ ст. рішеннями партійно-державних органів було визначено як такі, що в економічному і соціальному плані розвивати недоцільно.

Непмани – нова буржуазія (орендарі, маклери, торговці-оптовики, промисловці тощо), що виникли в період непу.

Нести хрест – давній звичай: засуджені на смерть несли до місця страти хрести, на яких їх розпинали

Нестор – герой Давньої Греції, цар Пілоса, учасник походу аргонавтів за золотим руном, який дожив до глибокої старості, царював над трьома поколіннями людей, переживши їхніх батьків і дідів.

Неф – частина храму між його стіною і найближчим рядом колон або двома сусідніми рядами колон.

Нефертіті – дружина царя Аменхотепа ІУ, одна з найкрасивіших жінок Єгипту.

Неформали – загальна назва представників різних субкультурних молодіжних рухів у СРСР у 1960-1980-х рр., а також на сучасному пострадянському просторі.

Неформальні відносини – це особисті відносини, що формуються на основі особистих уподобань, не мають юридичної основи та нічим не контролюються.

Нижнє Подніпров'я – те саме, що й Наддніпрянина, але на відтинку Дніпра на території Дніпропетровської і Запорізької областей і нижче.

Низове козацтво – частина українського козацтва, що не була включена до складу реєстру й перебувала на Дніпровському Низі.

Нитка Аріадни – дочка критського царя Міноса Аріадна закохалася в Тесея. Бажаючи врятувати свого коханого, вручила йому меч і клубок ниток. За допомогою цього клубка Тесею вдалося знайти в лабіринтах сплячого Мінотавра, вбити його і щасливо відшукати зворотний шлях.

Нігілізм – латинське слово, яке означає «ніщо, нічого». У ширшому значенні – заперечення.

Ніжинський Благовіщинський монастир – чоловічий монастир, заснований у 1716 р.

- Ніжинський ліцей** – один з найстаріших вищих навчальних закладів в Україні. Заснований у 1820 р. як гімназія вищих наук на кошти князя І.Безбородька.
- Ніка** – богиня перемоги, втілення успіху в битвах, а також у різного роду змаганнях. Зображується у вигляді крилатої дівчини, що лине в переможному пориві.
- Німецьке Яблінне** – місто у Чехії, де з травня 1919 до жовтня 1921 рр. знаходився найбільший у Чехо-Словаччині табір інтернованих вояків УГА.
- Ніоба** – дружина царя Фів, щаслива мати 12 дітей насміхалася з богині Латони, що народила лише двох. Латона поскаржилася сину, і він убив усіх дітей Ніоби. Від страшного горя Ніоба скам'яніла і перетворилася на скелю, що ллє сльози.
- «Нова генерація»** - літературна організація українських футуристів, що виникла в 1927 р. у Харкові.
- Нова економічна політика (неп)** – економічна політика більшовиків у 1921 – 1928 рр., що прийшла на зміну політиці “воєнного комунізму” та базувалася на впровадженні елементів ринкової економіки.
- «Нова ера»** –спроба досягнути порозуміння між лідерами українського і польського рухів у Галичині Галичині за участі австрійської влади, яка вилилась в угоду про взаємні поступки, що діяла упродовж 1890-1894 рр.
- Нова історія** – період всесвітньої історії, що настав за періодом середніх віків; період зародження і розвитку капіталістичних відносин як основи західної цивілізації.
- Нова історія України** – період вітчизняної історії, який охоплює XVI – початок XX ст.
- «Нова міра старої віри»** - трактат Лазаря Барановича у відповідь на єзуїтську книгу «Стара віра».
- Нова (Підпільненська) Січ** – адміністративний і військовий центр запорозького козацтва в 1734 – 1775 рр. Остання Січ.
- «Нова рада»** - українська щоденна газета, що виходила з 1917 по 1919 рр. у Києві.
- Нова Сербія** – адміністративно-територіальна одиниця в Україні, створена російським урядом з частини Запоріжжя офіційно для оборони півдня України від нападу турків і татар, а фактично – для приборкання запорожців у 1751 р.
- Нова Січ** – остання із Запорізьких Січей, що існувала на українських землях у 1737-1775 рр. відома як Підпільненська, Покровська, Краснокутівська.
- «Нова східна політика»** - термін, який характеризує зовнішньополітичний курс ФРН (1970-1982 рр.) спрямований на нормалізацію відносин з країнами Центрально-Східної Європи на основі визнання територіального статусу-кво в Європі та відмови від застосування сили або загрози її застосування.
- Нова українська література** – література, яка сформувалася протягом першої половини XIX ст. Її визначальною ознакою вважається впровадження у літературу народної мови. Засновником нової української літератури вважається І.Котляревський.
- Новгород-Сіверський патріотичний гурток** – таємний гурток українських автономістів, який існував у Новгород-Сіверському намісництві в 1780-1890-х рр. ХУІІІ ст.
- Новгород-Сіверський Спасо-Преображенський монастир** – чоловічий монастир, заснований у 1033 р.
- Новгород-Сіверщина** – північна частина сучасних Чернігівської області та Брянської області Росії (Стародубщина).
- Нове політичне мислення** – новий курс СРСР у міжнародній політиці, який визнавав пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими, неможливість розв'язання міжнародних проблем силовими методами, необхідність ядерного роззброєння та глобальної безпеки.
- Новий консерватизм** – сучасна політична течія, що пристосовує традиційні цінності консерватизму до реалій постіндустріального суспільства, визначає урядову політику й політичний курс деяких провідних країн Заходу в останні десятиліття (наприклад, тетчеризм, рейганоміка).
- “Новий курс”** – система заходів уряду президента Ф.Рузвельта в 1933 – 1938 рр., яка базувалася на поєднанні заходів посилення державного регулювання економіки з реформами в

соціальної сфері й була спрямована на подолання економічної кризи в країні.

Новий лібералізм – напрям політичної та економічної думки, що виник у 1930-х рр. і сформувався як ідеологія в 1980 – 1990 –х рр.

“Новий Переяслав” – політика центру стосовно УРСР з середини 50-х рр. ХХ ст. Суть – перехід від репресій стосовно українства до дружби двох народів – російського і українського.

«Новий порядок» - масовий терор, насильство і пограбування, які здійснювали німці на захопленій радянській території.

Новий час – період, що тривав у Європі від Великих географічних відкриттів до початку Першої світової війни.

“Нові дворяни” (“джентрі”) – частина англійських дворян у ХУІ – ХУІІ ст., які почали господарювати по-новому: використовували найману працю, реалізовували продукцію на ринку, засновували на своїх землях мануфактури.

Нові індустріальні країни – загальна назва країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, що розвиваються високими темпами. Виділяють країни «першої хвилі» (Республіка Корея, Сінгапур, Гонконг, Тайвань) і «другої хвилі» (Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Індонезія).

Новітня історія України – період вітчизняної історії, що охоплює період з 1914 р. по даний час.

Новоросія – штучний термін, що виник у офіційних документах царської Росії 1765 р. для означення обширної території на півдні держави без чітких кордонів. Нині це землі України, Росії та Молдови.

Ногаї (ногайці) – узагальнена назва тюркомовного населення, що входило в ХУІІ-ХУІІІ ст. до татарських державних утворень.

Ногайська орда – татарське державне утворення, що виникло в кінці ХІУ-на поч. ХУ ст. внаслідок розпаду Золотої Орди.

Ногата – грошова одиниця, що знаходилась в обігу на землях Київської держави у домонгольський період.

Носв ковчег – у Біблії розповідається про порятунок праведника Ноя від Всесвітнього потопу. Під час потопу Ной плавав на кораблі (ковчезі).

«Ножиці цін» – штучно утворений дисбаланс між цінами на сільгосппродукцію і промислові товари з метою викачування ресурсів з сільського господарства.

Нойони – вожді племен у монголів.

Номенклатура – панівний клас радянського суспільства, партійно-державне керівництво.

Номінальний – той, що тільки за назвою належить до чогось.

Нонконформізм – неприйняття пануючих у суспільстві поглядів, традицій.

«Нормалізація» – спроба порозуміння між частиною лідерів українського руху в Польщі і урядовими колами у 1935-1938 рр.

Нормандці – вихідці з Нормандії, герцогства на півночі Франції.

Нормани – так у середньовічній Західній Європі називали північні германські племена.

Норманська (варязька) – теорія виникнення держави в східних слов'ян, висунута у ХУІІІ ст. німецькими вченими Г.Байєром та Г.Міллером, які стверджували, що Давньоруську державу заснували вихідці зі Скандинавії – нормани.

Нукери – так називали дружинників монгольських ханів.

Нумізматика – допоміжна історична дисципліна, що вивчає монети.

Нюрнберський процес – міжнародний військовий трибунал у м. Нюрнберг, на якому було розглянуто злочинні діяння керівництва й окремих організацій Третього Рейху в розв'язання та веденні Другої світової війни.

Обгороджування – виокремлення ділянки громадської землі з метою перетворення її на приватну власність.

Об'єднані територіальні громади (ОТГ) – вид територіальних громад, що утворилися внаслідок реформи децентралізації у 2015-2020 рр. шляхом добровільного об'єднання населених пунктів.

Об'єктивно – незалежно від волі людини, а лише від збігу обставин.

Облігація – цінний папір, який дає власнику прибуток у вигляді процентів від його вартості.

Обмін населенням – взаємне добровільне переселення на територію іншої держави представників певних груп населення відповідно до міждержавних домовленостей.

Обозний – на січі відав артилерією, займався комплектацією війська.

«Оборона України» - українська політична організація радикально-соціалістичного напрямку у США і Канаді, заснована у 1920 р. для підтримки боротьби за незалежність Західної України.

Оброк – податок грошима або продуктами, який стягувався землевласником із залежних від нього селян.

Оброчні селяни – кріпаки, що сплачували поміщикам за користування землею грошовий або натуральний податок (оброк), розмір якого залежав від волі господаря.

Община – територіальне об'єднання на основі спільної власності на землю та самоврядування.

Овація – у Стародавньому Римі так називався малий тріумф.

Огнищанин – головний управитель княжого двору в Київській Русі у X-XII ст., боярин, який відповідав за ведення вотчинного господарства і збереження князівського майна.

Огородник (городник) – залежний селянин, який мав присадибну ділянку землі (город) і відбував панщину.

Ода – невеликий ліричний твір, присвячений видатній особі або події.

Одіссей – цар острова Ітака, герой Троянської війни.

Окремий Запорізький загін – військове з'єднання Армії УНР, сформоване в лютому 1918 р. на Житомирщині.

«Оксамитові революції» - термін, що вживають для позначення антитоталітарних за змістом революцій 1989-1991 рр. у Чехословаччині, Болгарії, НДР, які відбулися мирним шляхом і призвели до ліквідації комуністичних режимів.

«Октябристи» («Союз 17 октябрю») – політична партія в Росії, що представляла праве крило російського лібералізму. Створена наприкінці 1905 р.

Окупаційні зони (в Україні) – адміністративно-територіальні зони, створені нацистами після окупації України.

Окупація – тимчасове захоплення збройними силами однієї держави території іншої держави.

Олешківська Січ – територіально-військова організація запорізьких козаків України в пониззі й на лівому березі Дніпра, на території володінь Кримського ханства.

Олігархія – 1) влада в політиці і панування в економіці невеликої групи аристократів;
2) одна з форм державного правління, при якій політична влада належить невеликій групі осіб.

Олімп – священна гора в Греції на півночі Фессалії, де жили безсмертні боги, що мали велику владу.

Олімпійський рух – громадський рух, що базується на добровільному об'єднанні громадян та організацій з метою пропаганди ідей олімпізму, здорового способу життя, розвитку фізичної культури та спорту.

Олімпійські ігри – перші ігри відбулися у 764 р. до н.е. і відбувалися кожні чотири роки в Пелопоннесі, в містечку Олімпія на березі річки Алфея. Перші сучасні Олімпійські ігри відбулися в Афінах у 1896 р.

Ольвія – античне місто-держава Північного Причорномор'я, яке заснували в VI ст. до н.е. греки з Мілета на березі Бузького лиману.

Ольговичі – давньоруська княжа династія, яка укріпилася на чернігівських землях і брала участь у боротьбі за Київ і всю Русь.

Операція «Вісла» – депортація Польщею залишків українського населення Закерзоння на захід і північ Польщі, яка проводилась 28 квітня – 28 серпня 1947 р.

Операція «Захід» - примусове переселення населення Західної України (за винятком Закарпаття), здійснене 21 жовтня 1947 р. радянською владою з метою послаблення українського визвольного руху в краї.

Опозиція – група осіб всередині певного суспільства, організації, партії, колективу, яка веде політику протидії, опору по відношенню до більшості.

Опортунізм – пристосовництво, угодовство по відношенню до когось.

Опору література – література, що супроводжувала український рух Опору антинацистсько-антирадянського спрямування у 1940-1950-х рр. під егідою ОУН-УПА.

- Опричина** – 1) землі, які, згідно з реформою 1565 р., були безпосередньо підпорядковані цареві Івану ІУ Грозному. Крім того, опричиною називають жорстокі заходи Івана ІУ, спрямовані на посилення царської влади в Московській державі;
2) територія, виділена на особисте управління царя Івана ІУ;
3) система каральних заходів (страсти, конфіскація земель тощо), які здійснював у Московській державі цар Іван ІУ із метою зміцнення своєї влади.
- Опришок** – синонім до поняття “гайдамака”; повстанці проти соціального і національного гноблення у Галичині, Закарпатті, Північній Буковині.
- Оратор** – той, хто виголошує промову, а також людина, яка володіє даром красномовства.
- Ораторсько-проповідницька проза** – літературний жанр, до якого зверталися церковні діячі, що шляхом красномовства і проповідей тлумачили й поширювали християнське віровчення.
- Організація Варшавського договору** – договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу підписано 14 травня 1955 р. у Варшаві країнами Албанія, Болгарія, Угорщина, НДР, Польща, Румунія, СРСР. 1 липня 1991 р. втратив чинність.
- «Організація вищих класів українських гімназій»** - підпільна молодіжна організація 1920-х рр. на українських землях, окупованих Польщею.
- Організація Об'єднаних Націй (ООН)** – міжнародна організація, створена для підтримання миру й безпеки у світі та розвитку співробітництва між державами.
- Організація Північноатлантичного договору (НАТО)** – військово-політичний союз 29 держав Північної Америки та Європи.
- Організація українських націоналістів (ОУН)** – український політичний рух, що ставив собі за мету встановлення незалежної української держави, створений в 1929 р. у Відні. Було обрано Провід українських націоналістів на чолі з Є. Коновальцем.
- Орда** – у тюркомовних народів місце, де перебувала ставка хана.
- Ордалії** – за Середньовіччя спосіб визначення винуватості особи, підозрюваної в скоєнні злочину, за допомогою “Божого суду”, тобто випробування водою, вогнем, розпеченим залізом та ін.
- Орден Богдана Хмельницького** – започаткований 10 жовтня 1943 р. Нагороджувалися командири та бійці Червоної Армії за особливу мужність. Має три ступені. Найвищим є перший ступінь.
- Орден єзуїтів** – католицький чернечий орден, заснований у 1540 р. І. Лойолою.
- Орден католицький** – чернече або духовно-рицарське об'єднання.
- Ордер** – вид архітектурної композиції, що складається з вертикальних колон і горизонтальних частин у відповідному стильовому оздобленні.
- Ордерна система** – використання під час будівництва споруд єдиної мірки, що надавало їм особливої завершеності.
- Ординарний** – звичайний, який нічим не відрізняється від інших.
- «Ординація Війська Запорозького реєстрового»** - наслідок поразки повстання під проводом Павла Бута (Павлюка) 1637 р. – постанова польського сейму, ухвалена у січні 1638 р.
- Оренда** – форма економічних відносин, при якій особа чи група осіб одержує в користування від власника землю, засоби виробництва на визначений термін за визначену орендним договором плату.
- Ортодоксія** – неухильне додержання певного вчення, поглядів.
- Орфей** – геніальний співець у міфології Давньої Греції, винахідник музики й віршування.
- Осавул** – виборна службова особа в Гетьманщині, що відала військовою підготовкою козаків, забезпеченням озброєння тощо.
- Осадний корпус січових стрільців** – військова частина Армії УНР у 1918-1919 рр.
- Осадництво** – політика заселення польськими колоністами західноукраїнських та західнобілоруських земель, яку проводив уряд Польщі в період між двома світовими війнами.
- Освенцім** – фашистський концтабір, що існував з травня 1940 до січня 1945 рр. у місті Освенцімі у Польщі. Водночас утримувалося 180-250 тисяч в'язнів. Було знищено близько 3,5 млн

чоловік.

- Освіта** – 1) це цілеспрямована пізнавальна діяльність людей з отримання знань, умінь і навичок або щодо їх вдосконалення;
2) це суспільно організований і нормований процес постійного передавання наступним поколінням соціально значущого досвіду.
- “Освічений абсолютизм”** – політика абсолютних монархів, які намагалися проводити реформи в дусі ідей Просвітництва, спрямовані на зміцнення та вдосконалення державного управління.
- Осілий спосіб життя** – той, який пов’язаний з постійним проживанням на одному місці.
- «Основа»** - перший український літературно-науковий щомісячний журнал, що видавався у Петербурзі з 1861 по 1862 рр.
- Основні виробничі фонди (засоби)** – активи, що призначені для продажу, які використовуються для виробництва продукції. До цієї категорії активів відносять землю, будівлі, машини, обладнання, пристрої тощо.
- Особистість** – людина, що має свої особливості характеру, поведінки, ставлення до суспільства й природи тощо.
- Осолоінеум** – польський культурно-освітній заклад у Львові, заснований у 1817 р.
- Остарбайтери** – назва робітників із Східної Європи в Третьюму рейху.
- Острозька академія** - заснована у 1578 р. в Острозі, якій судилося стати першим у Східній Європі вищим навчальним закладом.
- Острозька Біблія** – перше повне видання Біблії у перекладі староукраїнською мовою. Надруковане І.Федоровим в 1581 р. у місті Острозі.
- Остромирове Євангеліє** – найдавніший датований східнослов’янський рукопис (1056-1057 рр.), найважливіша старослов’янська пам’ятка письменства.
- Остринина повстання 1638 р.** – козацьке повстання під проводом Я.Остринина проти польського гніту у 1638 р.
- Остяки** – застаріла назва народів Сибіру – хантів.
- Отаман** – 1) виборна службова особа у Запорізькій Січі в ХУІ-ХУІІІ ст., яка очолювала січову організацію;
2) у Гетьманщині у ХУІІ-ХУІІІ ст. існували посади городових, сотенних і сільських отаманів;
3) військове звання в Армії УНР у 1917-1919 рр.;
4) військове звання у Легіоні УСС у 1914-1918 рр.;
5) керівники повстанських загонів і партизанських з’єднань у період національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.
- Отаманщина** – 1) засилля різноманітних збройних формувань, як правило, з селян, в умовах відсутності (вакууму) реальної державної влади;
2) період в історії визвольних змагань (кінець 1918 – перша половина 1919 рр.) в Україні.
- Отроки** – категорія князівських та боярських слуг в Х-ХІ ст. у Київській Русі, які належали до молодих дружинників.
- “Оттонівське відродження”** – розквіт культури за Оттона І, Оттона ІІ та Оттона ІІІ - перших імператорів Священної Римської імперії.
- Отці церкви** – найбільш шановані богослови християнської церкви.
- ОУН, ОУН-Б, ОУН-М** – Організація українських націоналістів, створена у 1929 р. Ставила за мету здобуття Україною незалежності. Після вбивства Є.Коновальця розколотась на дві організації, які очолювали Андрій Мельник (ОУН-М) та Степан Бандера (ОУН-Б).
- Офорт** – гравюра на металі, який попередньо оброблюється кислотою, що дозволяє створити форму для подальшого друку.
- Охлократія** – домінування в політичному житті суспільства впливу натовпу, юрби, “маси”; один із способів здійснення політичної влади, що суттєво доповнює кризові політичні режими.
- Охматівська битва 1655 р.** – битва українсько-московського війська проти польсько-татарської армії під Охматовим (Черкаська область) у 1655 р.
- Охотницькі полки** – наймані військові підрозділи у Лівобережній Україні, створені гетьманським урядом на початку 70-х рр. ХУІІІ ст.

Павлюка повстання 1637 р. – національно-визвольне повстання в Україні під керівництвом П.Павлюка у 1637 р.

Пакт – 1) міжнародний договір, як правило, великого політичного значення;
2) угода між суспільними інститутами або державами про спільні дії.

Пакт Молотова-Ріббентропа – укорінена в суспільно-політичній та історичній літературі назва радянсько-німецького договору про ненапад від 23 серпня 1939 р., особливо його таємного додатку.

Паланка – адміністративно-територіальна та господарська одиниця Війська Запорозького Низового

Палата громад – нижня палата англійського парламенту.

Палата лордів – верхня палата англійського парламенту.

Палац – висока монументальна парадна будівля, яка вирізняється своєю архітектурою.

Палацові перевороти – насильницька зміна правлячого монарха в Росії у ХУІІІ ст. за участю гвардії

Палеоліт – давній кам'яний вік, найдовший період людського суспільства, коли первісна людина виготовляла знаряддя праці з каменю (1 млн рр. тому – ХІ тис. до н.е.).

Палеонтоп – давня людина. З'явилася 150-100 тис. років тому в Азії, Африці та Європі.

Найдавніші людські рештки, знайдені археологами на українських землях (печера Кіік-Коба в Криму) належать неандертальцям.

Паліївщина – національно-визвольне повстання на Правобережній Україні під проводом білоцерківського полковника Семена Палія (1700-1704 рр.).

Панамериканізм – політична доктрина, що пропагує створення військово-політичного блоку всіх країн Американського континенту під зверхністю США.

Панафриканізм – ідейно-політичний рух, що ставив на меті боротьбу проти расового гноблення.

Пангерманізм – політична доктрина, яка затверджує перевагу німецької нації над іншими й доводить необхідність її панування. Зовнішньополітичне кредо – гасло «Натиск на Схід».

Пандемія – інфекційна хвороба, яка охоплює кілька країн чи навіть континентів.

Пани – заможна шляхта на українських землях ХІV – першої половини ХVІ ст., яка не мала князівських титулів, але вирізнялася давністю роду, спадковим землеволодінням і певними привілеями.

Панісламізм – націоналістична релігійно-політична доктрина, що проголошує своєю метою політичне об'єднання народів, які сповідують іслам.

Панславізм – поняття, яким можна означити різноманітні прояви (ідеологічні, культурницькі, політичні) інтеграції слов'янських народів на основі їх етнічної, мовно-культурної та історичної спорідненості.

Пантеон – храм на честь всіх богів Риму.

Пантикапей – античне місто, засноване в першій половині УІ ст. до н.е. на березі Керченської протоки.

Пантікап – ріка Інгулець.

Панцирні бояри – категорія залежного селянства у Великому князівстві Литовському, зокрема на українських землях у ХV- ХVІ ст., які були зобов'язані нести службу на коні й тяжкому (панцирному) озброєнні.

Панщина – відробіткова форма феодалних повинностей селян, закріплених законом.

Панщинні селяни – кріпаки, які за користування землею виконували на користь господаря певні роботи.

Папірус – матеріал для письма у Давньому Єгипті.

Парадокс – думка, яка істотно не збігається із загальноприйнятими теоріями, приписами або суперечить (часом тільки на перший погляд) здоровому глуздові.

Парафія – нижча церковно-адміністративна організація, що об'єднує віруючих (парафіян), яких обслуговують церковнослужителі одного храму.

Парафіяльні школи – початкові школи при церковних парафіях.

Паризька мирна конференція 1919-1920 рр. – міжнародна конференція, скликана державами-

переможницями для вироблення і підписання умов з переможеними державами у Першій світовій війні. Проходила з перервами від 18 січня 1919 до 21 січня 1920 р.

Паризькі мирні договори 1947 р. – укладені 10 лютого 1947 р. у Парижі державами-переможцями у Другій світовій війні 1939-1945 рр. з кожною з п'яти країн, що були союзниками Німеччини: Італією, Румунією, Болгарією, Угорщиною та Фінляндією.

Парки – богині долі у Давньому Римі.

Парламент – вищий виборний законодавчий орган, у якому здійснюється представництво основних політично активних груп населення країни.

Парламентаризм – система державної влади, за якої чітко розподілено функції законодавчої та виконавчої влади за вирішальної ролі парламенту. Парламент виступає в цій системі як суб'єкт і об'єкт політичної боротьби та пов'язаний з існуючими в країні традиційними уявленнями про демократію.

Парламентська монархія – державний лад, за яким глава держави – монарх – не може безпосередньо впливати на склад і політику уряду, що формується парламентом і підзвітний лише йому.

Парнас – гірський масив у Греції, місце перебування Аполлона і муз. Символізує світ поезії.

Парсунний живопис – портрети гетьманів і старшини.

Паргачі – позацехові ремісники.

Партизанський рух – рух військових загонів, засланих у тил протилежної сторони, що діяли на окупованій території з диверсійно-розвідувальною метою.

Партикуляризм – прагнення до замкненості, відособленості.

Партійна номенклатура – привілейована правляча верства, еліта, «політичний клас», відносно замкнута соціальна група в країнах соціалістичного суспільства.

Партія – політична організація, яка представляє інтереси певної групи чи верстви й прагне здобути владу чи впливати на неї.

«Партія влади» - сукупність політичних сил, що підтримують існуючу владу і є її опорою.

Парфія – назва Персії після захоплення влади царями з племені парф'ян.

Парцеляція – поділ землі на дрібні ділянки (парцели).

Пасаж – крита галерея з крамницями по обидва боки проходу.

Паства – віруючі, якими керує духовенство.

Патриціат – правляча верхівка міста.

Патриції – 1) члени 300 римських родів, які були повноправною привілейованою частиною населення Давнього Риму;

2) найбільш заможна привілейована частина населення середньовічних міст більшості країн Європи (купці, лихварі, землевласники);

3) купецько-лихварська верхівка, члени магістрату.

Патріарх – глава православної церкви у ряді країн.

Патріархат – 1) найбільша територіально-адміністративна одиниця в православній церкві;

2) форма життя родової общини, за якої чоловікові належить головна роль у господарстві, сім'ї та суспільстві.

Патріотизм – громадянське почуття, змістом якого є любов до Батьківщини і готовність пожертвувати своїми інтересами заради неї.

Патріотичний гурток у Новгород-Сіверському – рух дворян-автономістів (В. Полетика, Р. Маркович та ін.), які поширювали твори антиімперської спрямованості.

Патронат – 1) покровительство, опіка;

2) право шляхтича призначати й відсторонювати священників у своєму маєтку.

Паупер – людина, позбавлена будь-яких засобів до існування.

Пацифізм – це рух, спрямований проти будь-яких воєн, за повну ліквідацію озброєння.

Пацифікація – урядова політика Польщі, проведена у 30-х рр., спрямована на замирення, що впроваджується насильницькими методами етносів (нацменшин).

Пегас – крилатий кінь, який приносив Зевсові на Олімп грім і блискавку. Від удару ратиці Пегаса виникло джерело Гіпокрена, вода якого давала поетичне натхнення багатьом поетам.

Пейзаж – у мистецтві – зображення природи.

Пектораль – нагрудна прикраса, ознака влади.

Пенати – боги у Давньому Римі, охоронці домашнього вогнища, сімей від усього злого, покровителі сімейного благополуччя. У переносному значенні – рідний дім.

Пенязь – назва литовських динарів, карбування яких велося на різних монетних дворах Великого князівства Литовського з XIV до XVII ст.

Первісне людське стадо – предки сучасних людей, які не жили поодино, а об'єднувалися в групи.

Первіснообщинний лад – перша в історії суспільно-економічна формація, що ґрунтувалася на колективній власності окремих общин на засоби виробництва та зрівняльному розподілі.

Первородний гріх – гріх Адама і Єви – перших людей на землі, що порушили заповідь Бога та з'їли плід з дерева пізнання добра і зла, чим накликали його гнів на все людство.

Пергамент – спеціально оброблена шкіра, яка служила матеріалом для письма в Середньовіччі до винайдення паперу.

Перебудова – загальна назва сукупності політичних і економічних реформ, що проводилися в СРСР у 1985-1991 рр.

Передвижники – у Російській імперії другої половини XIX ст. передовий художник-реаліст із демократичними поглядами, учасник популярних пересувних виставок.

Передня Азія – частина Азії, яка охоплює півострів Мала Азія, Вірменське та більшу частину Іранського нагір'я, Дворіччя, Аравійський півострів.

Перейти Рубікон – у 49 р. до н.е. Юлій Цезар порушив заборону римського сенату, перейшовши зі своїми військами річку Рубікон, що відокремлювала Умбрію від Північної Італії. Після цього почалася громадянська війна, в ході якої Цезар оволодів Римом.

Переселенці – особи, котрі внаслідок різних причин переселяються до інших регіонів.

Пересопницьке Євангеліє – визначна рукописна пам'ятка староукраїнської мови та мистецтва XVI ст. (1556-1561 рр.), один з перших перекладів канонічного тексту, замовниками та меценатами якого виступали волинські князі.

Першепінський скарб – найбагатший з відомих в Україні скарбів давніх речей, знайдений у 1912 р. у Полтавській області.

Переяславська рада – військова рада в Переяславі 8 січня 1654 р. про перехід України в підданство московського царя.

Переяславська угода – угода, підписана гетьманом Конашевичем-Бутою з поляками у 1630 р.

Переяславський бій 1630 р. – переможний бій українського козацького війська з польською армією під командування польного гетьмана С.Конецпольського біля Переяслава під час повстання І.Федоровича у 1630 р.

Переяславські статті – договір між Ю.Хмельницьким та Московією, підписаний у 1659 р.

Періодизація – умовний поділ історичного часу на етапи, кожен із яких має власну назву та характерні особливості.

Пернач – відзнака полковника полку й паланки.

Перун – головний бог у східних слов'ян у дохристиянський період, бог грому і блискавки.

Перформанс – форма сучасного мистецтва, у якому твір являє собою дії художника або групи в певному місці та в певний час.

Перша війна радянської Росії проти УНР – збройний конфлікт, що став наслідком протистояння РНК Росії на чолі з Леніним та УНР. Росія вдалася до військової агресії, яка тривала з грудня 1917 до травня 1918 р.

Перша Малоросійська колегія – орган державного управління Російської імперії, заснований для керівництва Гетьманщиною за указом Петра I від 2 квітня 1722 р. Існувала з 1722 по 1727 рр.

Перша світова війна – конфлікт між двома воєнно-політичними блоками Антантою і Троїстим (Четверним) союзом, який набув світового масштабу.

Перший Всеукраїнський з'їзд Рад у Києві – відбувався 17-19 грудня 1917 р. в Києві. Скликаний за ініціативою більшовицьких організацій, які прагнули використати його для переобрання складу і керівництва УЦР, або передачі влади радам. Завершився підтримкою чинної УЦР і її курсу.

- Перший з'їзд Рад** – відбувся у грудні 1917 р. в Харкові і проголосив встановлення в Україні влади рад, утворення «радянської УНР».
- Перший поділ Польщі** – відбувся у 1772 р. між Росією, Австрією та Пруссією.
- “Перший покіс”** – процес перших арештів серед української інтелігенції восени 1965 – весною 1966 років.
- Перший український військовий з'їзд** – відбувся у Києві 5-8 травня 1917 р. з вимогою до Тимчасового уряду створити українізовані військові частини.
- Перший український козацький полк ім. Хмельницького** – перша українська військова частина, створена в Києві у травні 1917 р.
- Перший Український корпус** – сформований у жовтні 1917 р. під командуванням Павла Скоропадського (40 тис. чоловік).
- Перший український морський з'їзд** – відбувся в Києві у січні 1918 р.
- Перший Універсал УЦР** – проголошений 23 червня 1917 р. В.Винниченком, який проголосив проголосив автономію України у складі Росії.
- Петиція** – письмове прохання групи людей до офіційних осіб чи установ.
- Печатка** – військова, січова, полкова або сотенна - зберігалася в генерального чи полкового судді, а сотенна – у сотника.
- Печеніги** – тюркомовні кочові племена. У УІІ–ІХ ст. мешкали між низов'ями Волги та Уралу у заволзьких степах.
- Печерні міста** – залишки переважно середньовічних населених пунктів (міст, фортець, замків, монастирів, поселень), на території яких виявлено штучні або природні печерні споруди (Крим, Грузія, Італія).
- Пилявецька битва 1648 р.** – переможна битва української армії, очолюваної Б.Хмельницьким, проти польського війська під Пилявцями (Хмельницька область) у 1648 р.
- Південна (Степова) Україна** – обширний регіон, що охоплює кілька сучасних областей (Дніпропетровську, Запорізьку, Херсонську, Одеську, Миколаївську).
- «Південне товариство»** - декабристська організація, заснована у 1821 р.в Тульчині П.Пестелем та О.Юшневським.
- «Південні бунтарі»** - організація російських народників в Україні, яка існувала у 1875 р.
- Південно-Західний відділ Російського географічного товариства** – засноване у 1873 р. старогромадівцями на чолі з Г.Галаганом.
- Північна війна** – боротьба союзу у складі Речі Посполитої, Саксонії, Данії та Росії проти Швеції (1700-1721 рр.).
- Північне Відродження** – мистецтво країн Північної Європи, що склалося під впливом Італії в кінці ХУ – ХУІ ст.
- Північне Причорномор'я** – територія нинішніх Херсонської, Миколаївської, Одеської, Запорізької, Дніпропетровської областей та Криму.
- «Північне товариство»** - декабристська організація, заснована у 1822 р. в Петербурзі М.Муравйовим та Є.Оболенським.
- Півторак** – назва розмінної монети, карбування якої розпочалося на монетних дворах Речі Посполитої з 1614 р.
- Пігмеї** – за Гомером плем'я карликів, що жили на південному березі Океану.
- Підкоморський суд** – суд, що розв'язував поземельні суперечки.
- Підляшшя** – історико-етнографічна область, що займає територію між Холмщиною на півдні й річкою Нарвою на півночі, Мазовією (Польща) на заході та Волинням і Поліссям на сході.
- Підпомічники** – небагаті козаки, які самі не служили, а допомагали виборним: виділяли кошти на придбання коней, зброї, одягу, давали провіант для армії, вели господарство старшини, брали участь у державній службі.
- Підскарбій** – 1) Генеральний підскарбій – вища службова особа державної адміністрації в Гетьманщині у ХУІІ-ХУІІІ ст., яка відала фінансами держави;
2) Великий підскарбій – у Великому князівстві Литовському і Речі Посполитій службова особа, що відала державною скарбницею і фінансами.
- Підсусідки** – категорія незаможного податного населення України у ХУІ-ХУІІІ ст., що не мали

власного господарства і жили у чужих дворах, «у сусідах», за що допомагали своїм хазяям у роботі по господарству.

Пікінерські полки – іррегулярні військовопоселенські полки, сформовані російським урядом для оборони Новоросійської губернії (створені у 1764 р.) від турецько-татарських нападів. На озброєнні мали рушницю і списи (піки).

Піктографія – вид письма, що передає зміст повідомлень за допомогою малюнків.

Пілат – римський намісник Іудеї, що видав юрбі Ісуса Христа на розп'яття.

Пілястри – плоскі виступи на поверхні стіни у вигляді стовпів-колон.

Піраміди – величезні кам'яні споруди пірамідальної, ступінчастої чи баштоподібної форми, гробниці для фараонів Стародавнього Єгипту.

Пітекантроп – предок людини, що жив 1 млн 600 тис. років тому.

План “Барбаросса” – назва плану війни Німеччини з СРСР, затверджений 18 грудня 1940 р. і передбачав розчленування та розгром Червоної армії, знищення СРСР, частину населення якого мали перетворити на рабів, а частину знищити.

План ГОЕЛРО – план електрифікації Росії, затверджений у 1920 р.

План Дауеса – репараційний план для Німеччини, розроблений міжнародним комітетом під керівництвом Ч.Дауеса і затверджений на Локарнській конференції держав-переможниць у Першій світовій війні.

Планова (командна) економіка – економіка, у якій увесь обсяг ресурсів розподіляють органи централізованого управління.

План “Ост” – назва фашистського плану колонізації окупованих на Сході територій.

Плантаційне господарство – велике землеробське господарство, що спеціалізується на вирощуванні певних технічних або продовольчих культур. Було поширене в колоніальних та залежних країнах.

План Шліффена – це генеральний план ведення війни Німеччиною, розроблений колишнім начальником німецького генштабу, який передбачав “блискавичну війну” – швидкий розгром спочатку Франції, а згодом Росії.

План Юнга – план стягування репараційних платежів із Німеччини, який був названий на ім'я американського банкіра О.Юнга, який очолював розробку плану.

«**Пласт**» - таємний гурток, заснований львівськими школярами у 1911 р. з метою військової підготовки.

Плацдарм – 1) місцевість, район, де готується та розгортається військова операція;
2) територія, країна, яку використовує будь-яка держава для підготовки нападу на іншу державу.

Плебеї – переважна більшість вільного населення Риму, що не мала права брати участь в управлінні державою.

Плебіцит – опитування громадян, як правило, із метою визначення долі відповідної території. У деяких країнах (наприклад Франції) є синонімом референдуму.

Плебс – міська біднота.

Племінний союз – об'єднання кількох племен, яке за певних умов ставало зародком державної організації

Плем'я – об'єднання родових общин, які спілкувалися однією мовою і мали спільні звичаї та вірування.

«**Плеяда**» - літературний гурток української молоді, створений у 1888 р. за ініціативою Лесі Українки та її брата М.Косача.

«**Плуг**» - творче об'єднання селянських письменників, створене у Харкові в 1922 р.

Плюралізм – 1) принцип суспільно-політичного та соціального розвитку, що базується на існуванні декількох незалежних начал політичних знань і розумінні буття;
2) система влади, що ґрунтується на взаємодії та протидії політичних партій та громадсько-політичних організацій.

Повинність – обов'язок, який має виконувати населення для забезпечення загальнодержавних або місцевих громадських потреб.

«**Повість минулих літ**» - найдавніша пам'ятка літописання Київської Русі, укладена на початку XII ст.

Повіт – адміністративно-територіальна одиниця, що існувала на українських землях із другої половини XIV ст. до 1923 р.

- Повоз** – державна повинність у Київській державі, що полягала в обов'язку постачати продукти сільського господарства на княжий двір.
- Поволовщина** – один із прямих грошових податків у ХІУ-ХУІІ ст. на українських землях, що перебували у складі Великого князівства Литовського і Речі Посполитої.
- Повстання на заводі «Арсенал»** - збройний виступ у Києві 29 січня 1918 р., який організував київський комітет більшовиків проти УЦР та УНР під час наступу російських військ на Київ. Заколот тривав сім днів та прискорив окупацію Києва російськими військами.
- «Повчання дітям»** - твір В.Мономаха про любов до рідної землі, батьків, ближніх, у якому змальовано образ ідеального правителя, який мав зберігати єдність і могутність Русі.
- Поголовщина** – прямий податок у ХУ-ХУІІ ст. на українських землях, що перебували під владою Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, який стягувався від площі землі, кількості худоби («голів») та іншого майна.
- Погост** – адміністративно-господарський осередок, де княжі люди здійснювали князівські розпорядження.
- Погроми** – масові насильницькі дії короткочасного характеру, викликані релігійною або національною нетерпимістю. Супроводжувалися вбивствами, насильством і пограбуваннями.
- Податок** – обов'язковий збір коштів або продуктів, який населення віддає на користь держави.
- Подвійна лояльність** – поєднання лояльності до імперій у складі яких перебували українські землі з відчуттям українського патріотизму.
- Подвірне оподаткування** – система оподаткування населення прямими податками в Московській державі та у Лівобережній Україні. За одиницю було взято двір.
- Подимне** – один із найдавніших прямих податків у Київській державі і на українських землях у складі Великого князівства Литовського та Польщі. Назва походить від одиниці оподаткування «диму» (двору, будинку).
- Поділ влади** – принцип розмежування функцій в єдиній системі державної влади з поділом її на законодавчу, виконавчу й судову гілки, які здійснюють свої повноваження кожна самостійно, врівноважуючи одна одну.
- Поділля** – землі в басейні Південного Бугу і лівобережного басейну Дністра, які до ХУІ ст. називалися Пониззям. Нині – це територія Хмельницької і Вінницької областей.
- Подніпров'я** – те саме, що й Наддніпрянина, проте частіше вживається, коли йдеться про землі нинішніх Дніпропетровської та Запорізької областей.
- Подушне** – основний прямий податок у Російській імперії у ХУІІІ-ХІХ ст., запроваджений Петром І у 1724 р. замість подвірного оподаткування. Сплачувало все чоловіче населення країни, крім дворян, духовенства та службовців.
- Пожиле** – грошова плата, яку селянин сплачував феодалу у разі переходу до іншого землевласника (за тиждень до і тиждень після Юрієвого дня) у Московській державі у ХУ-ХУІІ ст.
- Позаблокова держава** – міжнародний статус держави, який передбачає невходження до будь-яких політичних, воєнних блоків.
- Позиційна війна** – вид збройної боротьби, в якій переважають військові дії на суцільних фронтах великої довжини з добре розвиненими оборонними спорудами.
- Покозачення** – масовий перехід селян до козацького стану у другій половині ХУІ – першій половині ХУІІ ст. Це спроба мирним шляхом звільнитися від панщини й отримати право вільно працювати на власній землі.
- Покон** – один із видів платежів у Київській державі, який сплачувався місцевим населенням князю або його представникам грошима і натурою під час проїзду або тимчасового перебування їх у місті чи на території волості.
- Покуття** – південна частина сучасної Івано-Франківської області.
- Полемічна література** – літературно-публіцистична творчість церковно-релігійного та національно-політичного змісту в Україні ХУІ-ХУІІ ст. Автори творів полемічної літератури у формі дискусії заперечували богословські, політичні та інші погляди своїх опонентів.
- Поліандрія** – це сім'я, у якій жінка може мати кількох чоловіків.
- Полігамія** – це сім'я, у якій чоловік може мати кількох жінок.
- Поліетнічна держава** – держава, громадяни якої належать до різних етнічних груп, націй.

Поліс – місто-держава, порівняно невелика община вільних громадян в античній Греції.

Полісся – територія в басейні річок Прип'яті, середнього Дніпра й Десни (Пінська низовина).

Українське Полісся – це північні землі сучасних Чернігівської, Київської, Волинської, Рівненської та Житомирської областей.

“Поліська Січ” – назва організації і військового формування українського самостійницького напрямку, яке діяло на території сучасних Рівненської, Житомирської областей та Білорусі у червні-листопаді 1941 р.

Поліське лозове козацтво – українське військово формування, що діяло на Волині у 1939-1941 рр., як збройний відділ ОУН (близько 500 чоловік).

Політеїзм – багатобожжя, поклоніння багатьом богам.

Політизація – надання певному явищу суспільного життя політичного характеру, посилення його зв'язку з політикою.

Політика – діяльність, пов'язана з відносинами між суспільними класами, партіями і державами.

Політика вільної торгівлі – 1) зовнішньополітична політика, за якої держава не втручається у торговельні відносини інших країн;
2) відсутність штучних (створених урядом) бар'єрів на шляху торгівлі між окремими фірмами різних країн.

Політика «ізоляціонізму» - зовнішньополітична стратегія, заснована на неучасті у міжнародній політиці, конфліктах та ін.

Політика «ножиць цін» - штучне завищення цін на промислові товари і заниження на сільськогосподарську продукцію з метою викачування ресурсів із села. Застосовувалася радянським керівництвом у 1920-30-ті рр.

Політика самоізоляції – державний курс на обмеження міжнародних контактів.

Політика “умиротворення” агресора – це спроба Великобританії та Франції, з мовчазної підтримки США, не застосовуючи рішучих дій проти Гітлера і роблячи йому всілякі поступки, запобігти війні.

Політична еміграція – вимушена зміна місця проживання або переселення зі своєї батьківщини в інші країни з політичних причин.

Політична криза – форма прояву комплексу політичних суперечностей, які розвинулися і поглибилися на основі кризи економічної і політичної нестабільності. Виражається у формі падіння авторитету правлячих кіл, нездатності влади приймати раціональні рішення.

Політична нація – суверенна спільнота громадян певної держави незалежно від етнічного походження.

Політична партія – найбільш активна й організована частина тієї чи іншої соціальної групи населення, яка виражає і захищає її інтереси.

Політична реабілітація – виправдання, відновлення доброго імені несправедливо звинуваченої, зганьбленої чи засудженої особи.

Політична реакція – активний опір прогресу в суспільно-політичному житті з метою збереження та зміцнення старих порядків, які вже віджили.

Політична реставрація – відновлення старого, поваленого суспільного устрою або династії.

Політична система суспільства – сукупність державних і недержавних інститутів, які здійснюють владу, управління справами суспільства, регулювання політичних процесів, взаємовідносин між соціальними групами та забезпечують політичну стабільність і прогресивний розвиток.

Політичний вакуум – період, стан безвладдя в період заміни однієї влади іншою.

Політичний етап – третій етап національного відродження в Україні, який охоплював період кінця XIX – початку XX ст.

Політичний плюралізм – політична система, при якій відсутній диктат однієї ідеології, можливість дотримуватися і висловлювати, відстоювати різні політичні погляди.

Політичний режим – сукупність методів, за допомогою яких здійснюється державна влада в суспільстві.

Політичний страйк – форма політичної боротьби, яка передбачає припинення роботи як засобу вимагання задоволення політичних вимог.

Політичний устрій – спосіб територіального поділу держави на певні частини (територіальні одиниці) і характер відносин між ними, а також центральною владою.

Політичні дивіденди – позитивні наслідки політичних рішень, прийнятих раніше.

Полк – 1) назва військового підрозділу у Київській Русі та Галицько-Волинській державі у IX-XIV ст.;

2) військова і адміністративно-територіальна одиниця в Україні у XVI-XVIII ст.;

3) у роки національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. полк – військове формування різних видів військ (піхоти, артилерії, кінноти);

4) військова частина різних родів військ у всіх видах Збройних сил України.

Полк ім. П.Полуботка – створений у червні 1917 р. Розформований у липні 1917 р. за підтримку виступу самостійників.

Полкова канцелярія – установа полкової адміністрації в Україні в XVII-XVIII ст., яку очолював полковник.

Полкова рада – орган полкового самоврядування у Гетьманщині в XVII-XVIII ст., яка скликала полковником або полковою старшиною і брали участь усі городові козаки.

Полкова старшина – належали: полковник, обозний, суддя, осавул, хорунжий, писар.

Полковник – 1) член похідної старшини Запорізької Січі, керівник одного або кількох військових загонів під час воєнних дій;

2) керівник військового загону – полку в українському реєстровому козацькому війську у Речі Посполитій;

3) під час Національно-визвольної війни українського народу та у Гетьманщині – полковник очолював військово і адміністративно-територіальну одиницю – полк;

4) військово офіцерське звання в Збройних силах України – Армії УНР та УГА, УПА та сучасних Збройних силах України.

Половці (кипчаки) – середньовічна народність тюркської групи, яка у IX-X ст. займала степи Казахстану і навколо озера Іртиш.

Полтавська битва – відбулася 27 червня 1709 р. між шведсько-українським та російським військом. Війська Карла XII та І.Мазепи були розгромлені.

Полтавський Хрестовоздвиженський монастир – чоловічий монастир, заснований у 1650 р.

Полуботківців виступ 1917 р. – збройний виступ Українського полку ім. гетьмана П.Полуботка, що відбувся у липні 1917 р. в Києві.

Поляни – східнослов'янський союз племен (VI-IX ст.), територією розселення якого була Центральна Наддніпрянщина з центром у Києві.

Поляризація соціальна – посилення відмінностей у становищі соціальних груп настільки, що вони протистоять одна одній.

Полюддя – щорічний збір данини під час об'їзду князем своїх володінь.

Поляновський мир 1634 р. – мирний договір між Московською державою і Річчю Посполитою, підписаний у 1634 р., який завершив московсько-польську війну 1632-1634 рр., що велася за Чернігово-Сіверську і Смоленську землі.

Польдери – оточені греблями й порізані каналами ділянки суходолу, розташовані нижче рівня моря; спочатку вони використовувалися як пасовиська, згодом – як орні землі.

Польний (двірський) гетьман – заступник великого коронного гетьмана з кінця XV ст. у Литві та в Польщі з 30-х років XVI ст. до XVIII ст.

Польська ліквідаційна комісія – польська політична організація, заснована у 1918 р. у Кракові, яка ставила за мету здійснити організаційні заходи із захоплення влади в Галичині та створення тимчасового польського уряду на цій українській території.

Польське коло – назва польських парламентських фракцій у пруському ландтагу, німецькому рейхстагу, австрійському рейхсраті, російських Державних Думах.

Польське повстання 1830-1831 рр. – національно-визвольне повстання поляків проти Російської імперії у 1830-1831 рр.

Польське повстання 1863-1864 рр. – національно-визвольне повстання поляків проти Російської імперії у 1863-1864 рр.

Польсько-радянська війна 1920 р. – війна між Польщею і УНР, з одного боку, і Російською Федерацією та Українською Соціалістичною Радянською Республікою з іншого, у квітні-жовтні 1920 р.

Польсько-українська війна 1918-1919 рр. – збройний конфлікт між Польщею і ЗУНР на території Галичини, що тривав із 1 листопада 1918 до 17 липня

1919 р.

Польща «А» - територія етнічно польських земель у Другій Речі Посполитій.

Польща «Б» - території Другої Речі Посполитої, заселені етнічними меншинами, західноукраїнські і західнобілоруські землі.

“Помаранчева революція” – події в Україні 22 листопада – 8 грудня 2004 р., в результаті яких Президентом було обрано В.Ющенко та започатковано перехід до парламентсько-президентської республіки.

Помірне (помір) – торговельне мито в Україні у XII-XVII ст., а також у Литві, Московії та Польщі в добу Середньовіччя, яке сплачувалося з певної міри привізного товару.

Помісна церква – православна церква, яка веде свою історію від перших віків існування християнства, зберігає традиції раннього християнства

Помісне землеволодіння – феодална земельна власність, яка надається за службу у війську чи при дворі й яку не можна було заповідати, продавати тощо.

Помістя – подарована земельна власність.

Помпеї – місто, яке було поховане серед вулканічних порід після виверження вулкану Везувія, загинуло близько 2 тис. людей.

Пом’яники – рукописні книги, до яких записували імена померлих для поминання в церквах.

Понтифік – папа римський.

Поп-арт – перетворення будь-якого предмета повсякденного життя на об’єкт мистецтва, спроба розкрити в речах внутрішню суть.

Поплужне – поземельний податок, що його сплачували залежні селяни натурою в Київській Русі та українських князівствах у IX-XIV ст. За одиницю оподаткування був плуг.

Популізм – прийняття рішень, що не базуються на глибокому осмисленні ситуації, а зорієнтовані на задоволення миттєвих запитів населення.

Популяризація – 1) виклад складного питання в загальнодоступній формі;

2) поширення серед народу надбань вітчизняної та світової культури, знань, досвіду, роз’яснення мети та завдань суспільно значущої справи.

Порта – уживана в європейських дипломатичних документах та літературі офіційна назва уряду Османської імперії.

Портал – архітектурно оформлений вхід у споруду.

Порто-франко – порт або частина приморської території в деяких країнах, у межах якої дозволяється вивезення та ввезення товарів без сплати мита.

Порція – назва податку у Гетьманщині, встановленого московським урядом за правління І.Скоропадського, для утримання московських військ, що перебували на українських землях.

Посадник – 1) намісник князя у землях, що входили до складу Київської держави у X-XII ст.;

2) вища державна посада у Новгородській та Псковській республіках до їх приєднання до Московського князівства.

Посесійні селяни – особисто залежні селяни, що були довічно прикріплені до заводів та фабрик, які належали приватним особам.

Посілости – володіння, маєток.

Посошне – державний поземельний податок у Московській державі у XVI-XVII ст., при стягуванні якого за одиницю бралась соха.

Поспільство – у містах Західної і Правобережної України в XV-XVIII ст. середня верства міського населення, мешканці (в основному ремісники та купці), які володіли певним майном в місті і мали права міщан, але не були в керівних органах міського самоуправління.

Посполите рушення – назва шляхетського ополчення в Польщі.

Постіндустріальна економіка – це економіка, в якій провідне місце посідає виробництво послуг (а не товарів), а основними виробничими ресурсами стають знання та інформація.

Постіндустріальне суспільство – стадія розвитку суспільства, яка настає після індустріального суспільства.

Посткомуністичні країни – держави, що були створені внаслідок падіння тоталітарних комуністичних режимів у країнах Центральної і Південно-Східної Європи та розпаду СРСР.

Постмодерне суспільство – стадія розвитку суспільства, яка настає після індустріального

суспільства.

- Постмодернізм** – напрям мистецтва; поєднання різних стилів минулого й сучасного, Заходу і Сходу, елементів фольклору, масової культури, поп-арту.
- Потала** – міра покарання у Київській державі, яка полягала у вигнанні чи перетворенні на раба засудженого та членів його сім'ї й конфіскації майна.
- Поташ** – калієва сіль вугільної кислоти. Застосовується як добриво, а також у миловарінні, виробництві скла.
- Потреби людини** – це необхідність користуватися певними благами, життя без яких буде для людини некомфортним і складним.
- Потсдамська конференція** – конференція глав урядів СРСР, США та Великобританії з питань післявоєнного устрою світу.
- «Похід селян у Таврію за волею»** - масовий селянський рух у 1856 р.
- Почаївська друкарня** – видавничий заклад при монастирі у Почаєві (Тернопільська область). З 1618 р. у Почаєві діяла мандрівна друкарня, а у 1730 р. засновано друкарню при монастирі.
- Почаївська лавра** – православний монастир у місті Почаєві (Тернопільська область), заснований у XVI ст.
- Пошесть** – це масове поширення інфекційного захворювання серед населення певної території за короткий проміжок часу.
- Поштучне** – натуральний податок у XIV-XVII ст. на українських землях, що входили до складу Великого князівства Литовського і Польської держави.
- «Права, за яким судиться малоросійський народ»** - Д.Апостол започаткував у 1728 р. розробку зводу законів. Звід було завершено після смерті гетьмана.
- Права і свободи людини** – соціальні можливості людини, обумовлені економічними й культурними чинниками життя суспільства та законодавчо закріплені державою.
- «Правда»** - український літературно-науковий і політичний часопис, що виходив у Львові у другій половині XIX ст.
- «Правда Ярославичів»** - збірник законів, виданий у 1072 р.
- «Правдива віра»** - полемічний твір І.Гізеля.
- Праведник народів світу** – почесне звання, що надає держава Ізраїль не євреям за рятування єврейського населення від знищення нацистами під час Голокосту.
- «Правила»** - програмний документ «Товариства об'єднаних слов'ян» декабристів.
- Правління гетьманського уряду** – орган, створений російським урядом для управління Гетьманщиною після смерті Д.Апостола. Існував до 1750 р.
- Правлячий статус** – сукупність прав і обов'язків і механізм їх забезпечення.
- Право** – це система загальнообов'язкових правил поведінки, які встановлені державою та врегульовують суспільні відносини.
- Правобережна Гетьманщина**-західна частина Гетьманщини, розташована на правому березі Дніпра
Назва з'явилася після укладання Московською державою і Річчю Посполитою Андрусівського договору і поділу Української козацької держави.
- Правобережна Україна** – історична назва частини України, яка після Андрусівського перемир'я між Росією і Польщею відійшла до Польщі.
- Правова держава** – це держава, в якій юридичними засобами реально забезпечено максимальну реалізацію, охорону і захист основних прав людини.
- Правовий нігілізм** – спотворений стан правосвідомості особи, суспільства, групи, який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності прав, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак виключає злочинний намір.
- Правозахисник** – той, хто захищає чий-небудь громадянські права. В СРСР правозахисники боролися за дотримання основних прав і свобод у державі.
- Православ'я** – один із найголовніших напрямів християнства, що остаточно оформився після розколу християнської церкви у 1054 р.
- Прагматизм** – теорія та практика, основою яких є визнання досягнення поставленої мети (нерідко за будь-яку ціну) головним критерієм результативності діяльності.

Прагматична санкція – закон про престолонаслідування, який проголошував неподільність володінь Габсбургів і передбачав перехід престолу за жіночою лінією в разі відсутності спадкоємців-чоловіків.

«Празька весна» 1968 р. – період політичної лібералізації і суспільно-політичних реформ у Чехословаччині в січні – серпні 1968 р., спрямованих на побудову соціалізму з людським обличчям.

«Празька школа» - умовна назва, що об'єднує поетів, творчість яких розпочалася в еміграції (Прага): Є.Маланюка, О.Телігу, О.Стефановича, О.Лятуринську та ін.).

Превентивний – запобіжний, випереджає дії супротивної сторони.

Президент – 1) обраний на певний термін глава держави;
2) виборний голова, керівник установи, організації, товариства тощо.

Пресвітер – протестантський священник.

Префектура – територіально-адміністративна одиниця поділу Римської держави, Японії та Чаду.

Преференції – надання державою пільг і переваг підприємствам з метою створення сприятливих умов для їх діяльності.

Прецедент – особливий випадок, виключення з правил.

Приватизація – передача державної або муніципальної власності за плату або безкоштовно у приватну власність.

Привілей – перевага, пільга, право, надане законом окремим особам, групам людей або певному стану.

Привласнювальне господарство – тип господарства, при якому люди брали все необхідне для життя у природи.

Прикази – органи центрального управління у ХУІ-ХУІІ ст. у Московському царстві.

Прикарпаття – частина західноукраїнських земель в передгір'ї Карпат. Зокрема, вживається для означення території Івано-Франківської та Львівської областей.

Примати – людиноподібні мавпи.

Принц – титул особи, приналежної до двору пануючої династії королів.

Принцепс – перший у списку сенаторів у Римській імперії, в руках якого зосереджувалася влада.

«Прискорення» - гасло періоду Перебудови, яке передбачало стимулювання економіки СРСР, шляхом запровадження новітніх технологій.

Причет – територія, яку обслуговує один храм.

Пріоритетність – переважне право, першочергове значення чогось.

Пріоритет прав людини – принциповий підхід, що повною мірою відповідає міжнародним документам, в яких основним об'єктом правового захисту є сама людина як найвища соціальна цінність, її права і свободи.

Провінції – 1) у Стародавньому Римі підвладні римлянам території поза Апеннінським півостровом, що керувалися римським намісником;
2) у Російській імперії та у Лівобережній Україні – адміністративно-територіальна одиниця у 1719-1775 рр.;
3) частина території імперії.

Продзагони – спеціальні загони робітників, бійців Червоної армії для збирання продовольчої розкладки (продрозверстки). Зазвичай застосовували насильницькі дії.

Продовольча диктатура – політика більшовиків на селі, яка передбачала надзвичайні заходи в роки громадянської війни, спрямовані на забезпечення продовольством робітників та червоної армії. Вона передбачала централізацію заготівлі і розподілу продовольства, монополію хлібної торгівлі, продрозкладку та інші заходи у межах політики воєнної диктатури.

Продовольча проблема – проблема раціонального харчування для населення характерна для країн “третього світу”. На рубежі 70-х – 80-х рр. з нею зіткнувся СРСР.

Продовольча розкладка (продрозверстка) – безоплатне вилучення в селян продовольчих надлишків. У житті виливалася у повне вилучення продовольчих ресурсів спеціальними продзагонами.

Продовольчий податок – натуральний фіксований податок селянства на користь радянської держави, запроваджений як складова непу. Мав стати стимулом для відновлення селянського господарства.

Продуктивність праці – показник кількості продукції, виробленої за одиницю часу.

- Прожитковий мінімум** – характеристика мінімуму життєвих засобів, необхідних для підтримання життєдіяльності працівника і відновлення його робочої сили.
- Прокуратор** – розпорядник, управитель. У Давньому Римі управитель будинку у багатих римлян, довірена особа римського громадянина у справах.
- Пролетаріат** – сукупна назва пролетарів – позбавлених засобів виробництва найманих робітників.
- «Пролітфронт»** - літературне об'єднання, засноване у 1930 р. в Харкові, ініціаторами створення якого стали М.Хвильовий та ін.
- «Пролог»** - український аналітично-видавничий центр, створений у 1952 р. у Нью-Йорку, який займався вивченням тогочасного економічного і політичного становища України та СРСР, публікацією праць тощо.
- Прометейський рух** – міжнародний рух 1920-1930-х рр. поневолених радянським режимом народів за національне визволення та створення незалежних держав.
- Прометей** – титан-богоборець, що повернув людям вогонь, який відібрав у них Зевс. За це Зевс наказав прикувати Прометея до кавказької скелі, й орел щоранку дзьобав титану печінку.
- Промисловий переворот (революція)** – перехід від мануфактури до великого машинного виробництва, що супроводжується формуванням суспільних верств підприємців і найманих робітників.
- Промисловість** – одна з найважливіших галузей господарства, орієнтована на матеріальне (товарне) виробництво, яка об'єднує підприємства, що виробляють машини та обладнання.
- Пропаганда** – діяльність, спрямована на друковане й усне поширення та роз'яснення певних ідей із метою формування бажаного світогляду, уявлень, емоційного настрою та впливу на поведінку людей.
- Пропінація** – примусовий продаж селянам горілки поміщиками.
- Проповідь** – 1) промова релігійного змісту, яку виголошують під час богослужіння;
2) жанр літератури повчального, урочистого змісту, пов'язаний з християнською релігією.
- Пропорційна система виборів** – одна із систем виборів, за якою мандати по кожному виборчому округу розподіляються між партіями відповідно (пропорційно) до кількості голосів, зібраних ними на виборах.
- Пророки** – так називали у стародавніх іудеїв проповідників і провісників, які віщували людям майбутнє.
- «Просвіта»** - культурно-освітнє товариство, засноване у 1868 р. у Львові А.Вахнянином.
- Просвітництво** – ідейна течія в європейських країнах та їх колоніях у другій пол. ХУІІ – ХУІІІ ст., представники якої наполягали на поширенні освіти та наукових знань серед населення, виступали за встановлення громадянських прав та свобод.
- Просительні статті** – 1) письмовий проект договору між Гетьманщиною й Москвою, розроблений українською стороною (1654 р.);
2) подання Петру І гетьманом І.Скоропадським зберегти права й вольності України (1709 р.).
- Проспериті** – період післявоєнного економічного піднесення (процвітання) у США та країнах Заходу. Співпав з періодом непу в УСРР.
- Протегування** – покровительство, сприяння.
- Протектор** – покровитель, охоронець.
- Протекторат** – 1) військово-політичний союз, що передбачає військову допомогу протегованій державі;
2) режим одноосібної військової диктатури лорда-протектора О.Кромвеля в Англії в 1653-1658 рр.
- Протекціонізм** – 1) сприяння, створення найсприятливіших умов;
2) система економічних заходів, спрямованих на захист національних промисловості та сільського господарства від іноземної конкуренції та на оволодіння зовнішніми ринками.
- Протекція** – військово-політичний союз, що передбачає військову допомогу протегованій державі.
- Протестантизм** – один з основних напрямків у християнстві, який відокремився від католицизму під час Реформації.
- Протоігумен** – настоятель усіх монастирів однієї провінції у греко-католицькій церкві.

- Протоміста** – великі села або містечка періоду неоліту.
- Професійний театр** – театр, у якому грали професійні актори.
- Профспілка** – об'єднання робітників з метою захисту своїх професійних і соціально-економічних прав.
- Процес 59-х** – судовий процес над групою української студентської та учнівської молоді, переважно членів ОУН, який відбувся у січні 1941 р. у Львові.
- Прутський мирний договір** – підписаний у 1711 р. між Московським царством та Туреччиною, за яким до Туреччини відійшов Азов, а Москва відмовлялася від претензій на Правобережну Україну.
- Прутський похід 1711 р.** – воєнний похід московського війська на чолі з Петром I у Молдавію під час московсько-турецької війни 1711-1713 рр.
- Псалми** – пісні, що складають Псалтир.
- Псалтир** – одна з книг Біблії, яка містить пісні-псалми, що широко вживаються в богослужіннях християнських церков.
- Пуд** – міра ваги, яка дорівнює 16 кг.
- Пуни** – від римської назви карфагенян.
- Пунічні війни** – збройна боротьба між Римом і Карфагеном за панування в Західному Середземномор'ї. Назва походить від латинської назви жителів Карфагена – пуни.
- Пуритани** – англійські протестанти, які не визнавали авторитет державної церкви, виступали за ліквідацію й поглиблення Реформації в країні.
- Путні бояри (путники)** – категорія військовослужилих людей у Великому князівстві Литовському і на українських землях у XV-XVI ст., що займали проміжне становище між державними селянами і дрібною шляхтою.
- Путч** – державний переворот, що здійснюється невеликою групою заколотників.
- Пушкаря і Барабаша заколот** – збройний виступ проти влади гетьмана І.Виговського, очолений полтавським полковником М.Пушкарем і запорізьким кошовим Я.Барабашем у Лівобережній Україні в 1657-1658 рр.
- П'ятирічка** – план розвитку народного господарства СРСР. Реалізація п'ятирічних планів була запроваджена у 1928/1929 рр.
- П'ятирічний план** – основна форма централізованого планування соціально-економічного розвитку в СРСР. Вперше такий план було розроблено на 1928-1932 рр.
-
- Рада** – адміністративний орган і суд у цивільних справах, одна з двох колегій магістрату у містах з Магдебурзьким правом.
- «Рада»** - єдина щоденна громадсько-політична газета українською мовою у підросійській Україні, яка виходила з 1906 по 1914 рр. у Києві.
- Рада генеральної старшини** – дорадчий орган при гетьманові, що виконував важливі функції управління державним життям Гетьманщини. Існував у 1648-1764 рр.
- Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ)** – міжурядова організація соціалістичних країн, створена для економічної інтеграції та взаємодопомоги. Виникла у Москві в січні 1949 р. Її країнами-засновниками стали Болгарія, Польща, СРСР, Румунія, Угорщина та Чехословаччина.
- Рада Європи (РЄ)** – міжнародна міжурядова організація, створена у 1949 р. Штаб-квартира – у місті Страсбурзі. Україна вступила до РЄ у 1995 р.
- Рада міністрів України** – найвищий виконавчий і розпорядчий орган державної влади в Україні, уряд держави. Вперше створений в УНР 28 червня 1917 р. на підставі Першого Універсалу УЦР і називався Генеральним Секретаріатом.
- Рада Міністрів Української Держави** – уряд Української Держави, сформований гетьманом П.Скоропадським. Першим Головою Ради Міністрів 10 10 травня 1918 р. був призначений Ф.Лизогуб.

- Рада народних комісарів Української РСР** – Раднарком УРСР, найвищий виконавчий і розпорядчий орган державної влади УРСР (до 1937 р. - УСРР) у період 1919-1946 рр.
- Рада Народних Міністрів УНР** – виконавчий орган влади УНР, попередня назва Генеральний Секретаріат УЦР. Існувала від 22 січня 1918 р. до гетьманського перевороту 29 квітня 1918 р. та під час Директорії УНР.
- Рада Республіки** – вищий законодавчий орган влади в УНР, створений у лютому 1921 р. у місті Тарнові (Польща).
- Рада січової старшини** – напівофіційний орган на Запорізькій Січі, до складу якого входили військові старшини – кошовий отаман, суддя, писар, осавул, козаки, що займали ці посади раніше (старики), та курінні отамани.
- Рада старійшин** – зібрання старійшин усіх родів племен.
- Радгосп** – державне сільськогосподарське підприємство.
- Раджа** – князівський титул в Індії.
- Радзивіллівський (Кенігсберський) літопис** – ілюстрований літописний звід, що містить «Повість минулих літ» і описано події до 1206 р.
- Радикали** – прихильники докорінного, безумовного розв’язання будь-яких питань.
- Радикалізм** – застосування корінних, рішучих дій і заходів при розв’язанні якихось питань.
- Радимичі** – східнослов’янське плем’я (союз племен), яке в IX -X ст. жило в межиріччі Дніпра і Десни.
- Ради робітничих депутатів** – форма самоорганізації робітництва, орган місцевої влади в умовах відсутності традицій демократичних інститутів.
- Раднаргоспи** – органи територіального управління економікою в СРСР та УРСР. Існували у 1957 – 1965 рр.
- Раднарком** – радянський уряд у 1917-1946 рр.
- Радянізація** – насильницьке насаджування на певній території економічного, суспільно-політичного, культурного життя, що було характерним для тоталітарного СРСР.
- Радянсько-польський договір 1945 р.** – договір про радянсько-польський державний кордон, укладений у серпні 1945 р. у Москві.
- Радянсько-чехословацький договір 1945 р.** – про Закарпатську Україну. Підписаний у червні 1945 р. у Москві.
- Райхскомісаріат «Україна»** - одна з кількох військово-адміністративних зон, утворених фашистським командуванням на окупованих землях України, створена у вересні 1941 р. згідно з наказом Гітлера.
- Райці (ратмани)** – член ради магістрату, що відала судом, поліцією, наглядала за торгівлею тощо.
- Рангові землі** – в Україні в XVII – XVIII ст. земельні володіння, що надавалися козацькій старшині гетьманом і царем як винагорода за службу на тій чи іншій посаді.
- Ранній залізний вік** – період історії людства, що прийшов на зміну бронзовому віку. Характеризується залізними знаряддями праці.
- Ранній Новий час (Ранньомодерна доба)** – період з кінця XV до середини XVII ст., верхньою межею якого прийнято вважати Англійську буржуазну революцію 1640-1660 рр.
- Рапальський договір** – радянсько-німецький договір, підписаний в м. Рапалло під час Генуезької конференції.
- Расизм** – система поглядів, що обґрунтовує “природний” розподіл народів на “вищі” та “нижчі”.
- Ратифікація** – затвердження верховним органом державної влади міжнародного договору, після чого він набирає законної сили для цієї держави.
- Ратуша** – будинок, в якому перебуває міський уряд.
- Рать, ратні люди** – військо, військові люди.
- Раціоналізація** – характерна риса сучасного суспільного життя, підпорядкування розрахункові, вимірові та контролю всім аспектам життя людини.
- Раціоналізм** – світогляд, який основним засобом пізнання й критерієм істини вважає розум людини, а не божественне одкровення й досвід.
- Раціон харчування** – означає вживання такої їжі, яка задовольняє основні енергетичні потреби організму, забезпечуючи при цьому нормальний обмін речовин.
- Раштатт** – місто в Німеччині, де у 1915-1918 рр. знаходився табір для військовополонених солдатів-

українців, що воювали в складі російської армії у роки Першої світової війни.

- Реабілітація** – виправдання, відновлення доброго імені несправедливо звинуваченої, зганьбленої чи засудженої особи.
- Реакція** – активний опір суспільному прогресові з боку віджилих або переможених суспільних верств, політичний режим, установлений для збереження та зміцнення старих порядків і придушення прогресивних сил.
- Реалізм** – метод художнього пізнання, правдивого зображення в мистецтві дійсності.
- Реваншизм** – політика сил, які зазнали військової або політичної поразки і намагаються повернути собі втрачені позиції ціною нового загострення політичної або військової ситуації.
- Ревізії** – переписи населення в Російській імперії, яке повинне було платити подушний податок і відбувати військову службу.
- Ревізіонізм** – перегляд, переробка під впливом умов, що змінюються, будь-яких вчень, політичних принципів і настанов.
- «Ревізька душа»** – одиниця обліку чоловічого населення Російської імперії у ХУІІІ-ХІХ ст., яка виникла після запровадження подушного податку.
- Ревізькі казки** – поіменні списки осіб, які мали сплачувати подушний податок і відбувати Рекрутську повинність у Російській імперії і ХУІІІ-ХІХ ст.
- Ревком** – революційний комітет, революційний орган влади. Формується без системи виборів.
- Революційна військова рада (РВР), ревоєнрада** – найвищий колегіальний орган управління та політичного керівництва РСЧА РСФФР та СРСР у 1918-1934 рр.
- Революційна українська партія (РУП)** – перша українська політична партія у Наддніпрянській Україні, створена 11 лютого 1900 р. у Харкові. Засновниками були Д. Антонович, М. Русов та інші.
- Революція** – докорінні зміни в розвитку яких-небудь явищ природи, суспільства.
- Революція цін** – значне підвищення цін на товари внаслідок зростання видобутку цінних металів та падіння їх вартості.
- Регент** – 1) опікун;
2) керівник церковного хору;
3) у монархічних державах: тимчасовий правитель, який виконує обов'язки глави держави замість монарха.
- Резидія** – прийом державної особи у будинку.
- Регіментар** – призначений польським сеймом керівник посполитого рушення і польського війська, через відсутність короля чи коронних гетьманів.
- Регімент гетьманський** – гетьманське правління.
- Регіон** – область, район, частина країни, що відрізняється від інших певними природними, економічними та іншими особливостями.
- Регламентация** – унормування, система дозволу і заборон у якій-небудь сфері діяльності.
- Редут** – квадратне чи багатокутне земляне укріплення.
- Реєстрове козацтво** – частина українського козацтва, прийнята на військову службу польською владою і записана в окремий список – реєстр, звідки й назва реєстрові козаки.
- Режим «санації»** - авторитарний режим у Польщі на чолі з Ю. Пілсудським, встановлений в умовах кризи парламентської системи й польської державності.
- Резерват** – територія, на якій зберігається один або кілька біологічних видів, або весь природний комплекс.
- Резидент** – представник російського імператора, який наглядав за діяльністю гетьмана та органів влади Гетьманщини.
- Рейганоміка** – економічна політика президента США Р. Рейгана сформульована у 1981 р. у програмному документі “Новий початок для Америки”.
- «Рейкова війна»** - кампанія диверсій на залізничних шляхах, проведена радянським партизанами у 1943 р.
- Рейтари** – вид найманої кавалерії в арміях європейських країн у ХУІ-ХУІІІ ст. Мали на озброєнні вогнепальну зброю, палаші, списи, носили шоломи і нагрудні лати.
- Рейхстаг** – загальнонімецький з'їзд представників різних станів.
- Резиденція** – місце постійного перебування глави держави.
- Реквізиція** – насильницьке відчуження чи тимчасове вилучення державою для її потреб майна,

продовольства, що належало окремим громадянам.

Рекет – злочинне привласнення чужих доходів шляхом залякування та катування.

Реконкіста – відвоювання християнами Піренейського півострова, що тривало протягом VIII-XV ст.

“Реконструкція” Півдня – перетворення в південних штатах, здійснювані федеральним урядом США з метою ліквідації органів влади, установ, законів і традицій, що склалися там у період панування плантаторів.

Рекрутська повинність – система комплектування регулярного війська у Російській імперії, запроваджена у 1705 р. Полягала у зобов’язанні селян і міщан поставляти в армію новобранців-рекрутів, а від дворян – офіцерів.

Релігійна конфесія – окремий напрямок конкретної релігійної течії.

Релігійні війни – війни, викликані релігійними протиріччями.

Релігійні вірування – це віра в існування надприродних сил, які впливають на природу й долю людей.

Релігія – світосприйняття людини, її погляд на дійсність, відповідна поведінка та дії, що спираються на віру в надприродні сили (богів, духів тощо).

Реляція – 1) письмове повідомлення про перебіг бойових дій;

2) описання бойового подвигу однієї особи або військової частини для представлення їх до нагороди.

Рельєф – сукупність різних за формою, розміром, віком і походженням нерівностей земної поверхні.

Ремесло – дрібне виготовлення готових виробів за допомогою простих знарядь праці для задоволення широких побутових потреб.

Ренесанс – те саме, що й Відродження, період в культурно-ідеологічному розвитку європейських держав від XIV до XVI ст.

Рента – плата за користування землею.

Рентабельність – прибутковість виробництва. Визначається розміром прибутку, одержаним на одиницю капіталовкладень.

Репарація – повне чи часткове відшкодування переможеною державою збитків, завданих у ході війни, державі-переможниці.

Репатріант – особа, яка через економічні, соціальні або особисті причини добровільно переселяється до країни свого громадянства або походження з метою постійного проживання.

Репатріація – повернення на батьківщину після війни військовополонених, цивільних полонених, біженців, переселенців, направлених на примусові роботи.

Репресії – незаконні осудження, масові розстріли, звинувачення населення.

Реприватизація – процес, зворотний приватизації, що полягає в повторній приватизації після повернення в державну власність раніше приватизованого об’єкта

Республіка – форма державного устрою, при якому верховна влада обирається народом на певний строк.

Реставрація – відновлення будь-чого в початковому вигляді.

Реституція майна – відновлення стану майна, який існував до моменту вчинення дій, що завдали шкоди, тобто повернення або відновлення матеріальних цінностей.

Референдум – спосіб прийняття законів та вирішення найважливіших питань державного життя шляхом всенародного голосування.

Реформа – перетворення, зміна, нововведення, яке не знищує основи існуючої структури.

Реформація – широкий суспільний рух у Європі в XVI – XVII ст., спрямований проти католицької церкви. Реформація передбачала перегляд основних догматів католицької церкви.

Реформізм – політична течія, що набула поширення наприкінці XIX – на поч. XX ст. Її представники виступали за поступове перетворення суспільства за допомогою послідовних реформ, за втілення принципу соціальної справедливості й гармонії суспільних відносин.

Решетилівські статті – документ, виданий Петром I у 1709 р, за яким були визначені повноваження гетьмана.

Ризький договір 1921 р. – угода між Польщею, з одного боку, і РСФРР та УСРР, з другого, укладена у березні 1921 р. у Ризі після завершення польсько-радянської війни 1920 р.

Ринкова економіка – господарська система, в межах якої виробництво, розподіл продуктів та їх обмін здійснюється переважно приватними особами або корпораціями і залежить від попиту та пропозиції.

- Ринкова конкуренція** – економічний процес взаємодії і боротьби товаровиробників за вигідні умови виробництва і збуту товарів або послуг.
- Ринкові відносини** – система економічних відносин, що склалася між виробниками, продавцями, покупцями у сфері виробництва, обміну в умовах конкуренції, підприємницької свободи.
- Ринок** – обмін товарів, який визначається пропозицією і попитом на товари.
- Ринський** – грошова одиниця в Австрійській імперії.
- Риторика** – теорія красномовства, наука про ораторське мистецтво.
- Рицарський кодекс честі** – “правила честі”, яких мав дотримуватися воїн, що називав себе рицарем.
- Ріг Амалфеї** – коза Амалфея, що вигодувала своїм молоком Зевса, зламала собі ріг. Цей ріг Зевс подарував німфам, його вихователькам. З нього з’явилося все, чого можна тільки забажати – «ріг достатку».
- Рід** – група родичів, які вважали себе нащадками спільного предка, вели спільне господарство і жили разом.
- Різничинці** – міжстанова категорія населення Російської імперії кінця XVIII – XIX ст, вихідці з купців, міщан, духовенства, селянства та ін.
- Рільництво** – вирощування польових культур.
- Річ Посполита** – назва союзної держави, що виникла в 1569 р. унаслідок об’єднання Польського королівства та Великого князівства Литовського і проіснувала до 1795 р.
- Рішельєвський ліцей** – в Одесі закритий середній навчальний заклад, заснований у 1817 р., заснований на честь колишнього російського генерал-губернатора А.Рішельє.
- Рішительний указ** – 1) документ, виданий Петром I у 1709 р, за яким були визначені повноваження гетьмана;
2) угода укладена гетьманом Д.Апостолом з Петром II, за якою були визначені повноваження гетьмана (1728 р.).
- Роба** – рабиня, служниця.
- Родинна пам’ятка** – предмет матеріальної культури минулого, унікальний для певної родини, який становить для її членів особливу цінність.
- Родинна хроніка** - виклад найважливіших подій роду (сім’ї) в хронологічному порядку із відображенням життя кількох поколінь одного роду.
- Родова громада** – сталий колектив родичів, що мають спільну власність і працюють разом. Її основою був рід.
- Родова община** – група родичів, які вважали себе нащадками спільного предка, вели спільне господарство і жили разом.
- Розвинутий соціалізм** – доктрина висунута КПРС у 1967 р., згідно з якою між соціалізмом і комунізмом існує окрема стадія розвитку суспільства, яка називається розвинутим соціалізмом.
- Роздержавлення** – зміна форми власності, перетворення державних підприємств у підприємства, що ґрунтуються на інших формах власності.
- Роздробленість** – послаблення й розпад держави, політичне піднесення окраїнних земель.
- Роз’їзд** – невеликий кінний загін для розвідки, охорони або зв’язку між військовими частинами.
- Розкуркулювання** – політика знищення селян-власників шляхом адміністративного примусу до вступу у колгоспи або засобами оподаткування, а також шляхом депортації репресованих селян на новобудови.
- Розп’яття** – смертна кара у Давньому Римі, коли засуджену людину цвяхами прибивали до хреста.
- Розрядка** – якісно новий етап розвитку міжнародних відносин, що сформувався на межі 70-х років XX ст. і характеризувався переходом від конфронтації до співробітництва держав з різними суспільно-політичними системами на принципах мирного співіснування.
- Розстріляне відродження** – духовно-культурне та літературно-мистецьке покоління 1920 – початку 1930-х років в Україні, яке дало високохудожні твори у галузі літератури, філософії, живопису, музики, театру і яке було знищене тоталітарним сталінським режимом.
- Розумова праця** – вид трудової діяльності людини, що вимагає значного напруження мозку, концентрації уваги, пам’яті та мислення.
- Рок-музика** – стиль популярної музики, що характеризується чітким ритмом, застосуванням

електромузичних і ударних інструментів.

Роковина – відробітна повинність, яку виконували селяни Закарпаття на користь греко-католицького парафіяльного духовництва у ХУІІІ – на поч. ХХ ст. Становила 1-2 дні на рік.

«Роланд» - назва одного з двох бойових підрозділів (батальйону) «Дружини українських націоналістів», що існував у 1941 р. під керівництвом ОУН-Б. нараховував близько 350 чоловік.

Романський стиль – перший у середні віки загальноєвропейський художній стиль з елементами давньоримського і візантійського мистецтва, особливо в архітектурі.

Романтизм – 1) ідейний і художній рух у культурі кінця ХУІІІ – першої половини ХІХ ст.

В основі романтичного ідеалу – воля творчої особистості, інтерес до національної культури і фольклору;

2) умонастрій, який характеризується ідеалізацією дійсності, мрійливою споглядністю.

Ромеї – так називали себе візантійці.

Ромоданівський шлях (Ромодан) – старовинний торговельний шлях, що проходив Лівобережною Україною з півночі на південь через Ромни-Лохвицю-Лубни-Кременчук. Був частиною шляху з Московської держави до Криму.

Роставицька угода 1619 р. – угода, укладена у жовтні 1619 р. біля річки Роставиці (Житомирщина) між козацькою старшиною на чолі з гетьманом П.Сагайдачним та командувачем польським військом, коронним гетьманом С.Жолкевським.

Рубило – оброблений камінь.

Рубль – грошова одиниця Російської імперії та СРСР, яка протягом ХУІІІ-ХХ ст. була в обігу на грошовому ринку українських земель.

Руїна – назва громадянської війни в Україні – Гетьманщині кінця ХУІІІ ст.

Румчород – скорочена назва Центрального виконавчого комітету Рад Румунського фронту, Чорноморського флоту і Одеського військового округу, створеного більшовиками у 1917 р.

Руни – літери давньогерманського алфавіту.

«Русалка» - 1) літературно-науковий тижневик народовецької студентської громади у Львові, який виходив у 1866 р.;

2) газета, що видавалася для жінок в 1868-1870 рр. у Львові.

«Русалка Дністровая» - альманах, виданий «Руською трійцею» у 1837 р.

Русини, русичі – стародавня назва українців, яка походить від назви держави “Русь”.

Русинство – політична течія, яка виступає за те, що слов’янське населення Закарпаття є окремою нацією. Походить від самоназви українського населення до ХІХ ст., що збереглося на Закарпатті – русин.

Русифікація – офіційна політика комуністичної влади по насаджуванню російської мови, культури, кадрів у неросійських республіках СРСР з метою асиміляції. Найбільшому асиміляційному тиску піддавались українці та білоруси як етнічно найближчі до росіян народи.

«Руслан» - щоденна суспільно-політична газета консервативного народовецького напрямку, що видавалася під керівництвом О.Барвінського у Львові з 1897 по 1914 рр.

Русофільство – політична течія, яка обстоювала державно-політичну єдність українців з російським народом і Росією.

Русская народная организация – москвофільська політична організація у Галичині, створена у листопаді 1923 р. у Львові.

Русская народная партия – перша політична організація галицьких москвофілів, заснована в 1900 р. за ініціативою Руської ради.

Русский исполнительный комитет – політична організація галицьких москвофілів, створена у грудні 1918 р. у Львові.

Рустикальні землі – назва земельних угідь, що перебували у спадковому користуванні селян і населення аграрних містечок на території Австрійської монархії, поширена після 1772 р. на Галичину, після 1774 р. – на Буковину.

Русь – 1) синонім слова «слов’яни» в період об’єднання східнослов’янських племен в одну державу;

2) назва, яка застосовувалася у літописі, насамперед, до варягів, які становили дружину давньоруських князів;

3) назва Київської держави, починаючи з IX ст.

«Руська бесіда» - 1) культурно-освітні товариства у Галичині 1861 – 1939 рр.;

2) перше українське культурно-освітнє товариство на Буковині, засноване Е.Гакманом у 1869 р. і проіснувало до 1940 р.

Руська земля – 1) у вузькому розумінні – полянські землі у Середньому Подніпров'ї;

2) державне утворення з центром у Києві, яким давньоруські князі правили, спираючись на свою дружину – «русь».

«Руська країна» - офіційна назва анексованої Угорщиною частини Закарпаття у 1918-1919 рр.

«Руська правда» - укладення за Ярослава Мудрого у 1037 р. збірника норм давньоруського права.

«Руська правда» П.Пестеля – програмний документ «Південного товариства» декабристів.

«Руська рада» - 1) політична організація як наступниця Головної руської ради, створена для керівництва громадськими й культурними установами Львова. Існувала з 1870 по 1914 рр.;

2) політична організація на Буковині, що існувала у 1870 – 1923 рр.

Руська селянська організація – москвофільська політична партія у Галичині, створена у 1928 р.

«Руська трійця» - громадсько-культурне угруповання, що сформувалося серед вихованців греко-католицької духовної семінарії у 1830-х рр.

Руська хліборобська партія – українська політична організація народовецького спрямування в Закарпатті на початку 1920-х рр. Заснована в Ужгороді.

Руське воєводство – адміністративно-територіальна одиниця в складі Польського королівства у ХУ-ХУІІІ ст. Утворена на захоплених Польщею землях Галицької Русі у 1432 р.

Руський батальйон гірських стрільців – сформований у 1849 р. з ініціативи Головної Руської Ради з метою охорони Карпатських переходів в Угорщину, де вибухнуло повстання проти Австрії.

Руський інститут – діяв при Львівському університеті з 1787 до 1809 р. для студентів-русинів, де викладання велося церковнослов'янською мовою.

Руський собор – політична організація, створена 23 травня 1848 р. у Львові на противагу Головній руській раді, метою діяльності якої було спрямування українського національно-визвольного руху в польських інтересах.

Руські ради у Галичині – громадсько-політичні організації українського населення Східної Галичини під час революції 1848-1849 рр. в Австрії.

Русько-українська радикальна партія – створена у Львові у 1890 р. І.Франком та М.Павликом.

Рутенство – сукупність настроїв і поведінки, пов'язані з прихильним ставленням місцевих українців до австрійських Габсбургів, що виникли в період перебування західноукраїнських земель під їхньою владою.

Рух неприєднання – міжнародна організація, що об'єднує держави світу на принципах неучасті у військових блоках.

Рух Опору – національно-визвольний, антифашистський рух у роки Другої світової війни проти німецьких, італійських та японських окупантів.

Рядович – людина, що потрапила в кабалу за договором у Київській державі.

Сабатинівська культура – археологічна культура бронзової доби, яка існувала у ХІУ-ХІІ ст. до н.е. (Кіровоградська область).

Сага – у середньовічній Скандинавії прозове оповідання про минуле.

Сажень – міра довжини, яка дорівнює 2,1136 м.

Салезіани – товариство Святого Франца Салезія – спільнота ченців, заснована у 1859 р. в Турині (Італія) з метою опіки над молоддю з убогих родин, а також місіонерська діяльність.

«Салічна правда» - збірник законів, названий на честь одного з племен – салічних (приморських) франків.

- Салтівська культура** – археологічна культура УІІІ-Х ст., залишена населенням Хозарського каганату, відкрита у 1900 р. Поширена в басейнах Сіверського Донця, Дону, в Приазов'ї.
- Самарський Пустинно-Миколаївський військовий монастир** – православний чоловічий монастир (Дніпропетровська область), що виник у кінці ХУІ ст. і підпорядковувався Кошу Запорізької Січі.
- «Самвидав»** – 1) позацензурні твори, нелегально видані або розмножені кустарним способом;
2) підпільна література, яку видавали дисиденти в СРСР.
- Самміт** – ділова зустріч, спрямована на досягнення конкретних результатів з участю кількох заінтересованих сторін.
- Самовиховання** – діяльність, спрямована на засвоєння людиною бажаних духовних, інтелектуальних, моральних, естетичних, фізичних рис.
- Самоврядування** – це право місцевих органів самостійно вирішувати питання, які стосуються територіальної громади.
- Самодержавство** – форма абсолютизму, яка існувала в Російській державі в ХУІ – на поч. ХХ ст.
- Самоїди** – давня назва саамських племен півночі Російської імперії.
- Самміт** – ділова зустріч, спрямована на досягнення конкретних результатів з участю кількох заінтересованих сторін.
- Самоосвіта** – спосіб самостійного отримання знань та умінь у різних галузях науки.
- «Самостійна думка»** - український літературно-науковий та суспільно-політичний журнал, який виходив у Чернівцях з 1931 р.
- «Самостійна Україна»** - друкований орган Української народної партії. Перший і єдиний номер газети вийшов нелегально у 1905 р. у Львові.
- «Самостійник»** - друкований орган Української партії соціалістів-самостійників, виходив у 1918 р. в Києві.
- Самостійники** – 1) учасники, прибічники національного руху, руху за незалежність своєї держави;
2) члени Української народної партії (Української партії соціалістів-самостійників).
- «Самостійність»** - 1) щотижнева газета, що виходила в Чернівцях у 1934-1937 рр.;
2) орган Української головної визвольної ради. Перший номер вийшов нелегально у 1946 р. в Україні і перевиданий на Заході у 1949 р. Другий номер потрапив до рук органів МВС.
- Самураї** – стан дрібних і середніх рицарів, що існував у Японії з ХІІ ст.
- Санація** – 1) авторитарний режим в умовах кризи парламентаризму, спрямований на консолідацію нації, суспільства і держави шляхом досягнення балансу різних верств;
2) назва політичного табору, що утримував владу в Польщі у 1926-1939 рр., створений після травневого перевороту 1926 р. прибічниками Ю.Пілсудського.
- Санітарний кордон** – поняття, що використовується в геополітиці для визначення системи держав, об'єднаних для створення бар'єру між державами, взаємодія яких становить небезпеку для інших.
- Санкція** – дозвіл.
- Санкюлоти** – презирливе прізвисько, яке використовувалося аристократією щодо міської бідноти.
- Санскрит** – мова аріїв, споріднена із багатьма сучасними європейськими мовами.
- «Сараєвське вбивство»** - вбивство у столиці Боснії та Грцоговини м. Сараєво наслідника австро-угорського престолу ерцгерцога Франца-Фердинанда та його дружини 28 червня 1914 р., яке стало приводом до розв'язання Першої світової війни.
- Сармати** – назва кочових іракомовних племен, які в ІІІ ст. до н.е.-ІУ ст. н.е. заселяли територію Степів від Західного Казахстану до Дунаю.
- Сателіт** – держава, яка є формально незалежною, але фактично підпорядкована іншій (більшій) державі.
- Сатрап** – 1) деспотичний правитель провінції в Стародавній Персії;
2) жорстокий начальник, самодур-адміністратор, який не рахується із законами.

Сатрап – правитель провінції в Мідії, Персії і держави О.Македонського.

Сатрапія – адміністративна одиниця в Персії при Дарії I.

Сатурн – бог у римській міфології. Почувши від пророка, що один з його дітей відбере у нього владу, Сатурн проковтнув усіх своїх дітей, щоб залишитися єдиним правителем.

СБ ОУН – спеціальний контр розвідувальний орган українського руху Опору, котрий відповідав за безпеку провідників, організацію нелегальної мережі, теракти проти прихильників радянської влади та виконував вирокі щодо своїх вчорашніх союзників.

Свадеші – масовий бойкот англійських товарів індійцями.

Сварог – головний бог у східнослов'янській міфології – бог неба і небесного вогню.

Сварожичі – у міфології західних і східних слов'ян сини Сварога: бог сонця Дажбог і бог земного вогню – Сварожич.

«Світ дитини» - ілюстрований часопис для дітей, який видавався у Львові з 1919 по 1939 рр.

Світова війна – організована збройна боротьба між державами, у якій брала участь більшість країн світу.

Світова організація торгівлі (СОТ) – міжнародна організація, що об'єднує понад 150 країн світу, які здійснюють торговельні операції за уніфікованими правилами. Україна вступила в СОТ у лютому 2008 р.

Світовий конгрес вільних українців (СКВУ) – громадське об'єднання українців діаспори. Перший конгрес СКВУ відбувся в листопаді 1967 р. у Нью-Йорку. Мета – об'єднання зусиль українців діаспори для допомоги українському народові у боротьбі за незалежність.

Світові релігії – найбільш впливові та поширені серед народів різних країн і континентів релігії.

Святилище – місце культових ритуалів, де знаходився об'єкт поклоніння – ідол.

Святі гори – назва крейдяних виступів на правому боці Сіверського Дінця (біля Слов'янська Донецької області). Вперше згадується в документах в 1620 р. Печери були заселені ченцями-пустинниками. У 1624 р. тут засновано Святогірський Успенський монастир.

«Святоюрський процес» - судовий процес над комуністами, що відбувся в 1922-1923 рр. у Львові. Польська поліція заарештувала учасників нелегальної конференції Комуністичної партії Східної Галичини, що відбувалася на території собору Св. Юра у Львові (звідси назва процесу).

Священна гора – одне з найтипівіших місць поклоніння і справляння культових дійств у язичників України-Русі.

Священна ліга - коаліція християнських держав для протистояння Османській імперії у Великій турецькій війні 1683—1699 рр. Створена 5 березня 1684 р.

Священний Синод Російської православної церкви – орган управління, що діяв у Російській імперії з 1721 до 1917 р., який замінив владу патріарха.

Священний союз – союз європейських монархів, укладений після краху наполеонівської імперії для боротьби проти революційного і національно-визвольного руху і забезпечення непорушності рішень Віденського конгресу 1814-1815 рр.

Сегрегація – різновид расової дискримінації, що полягає у відокремленні кольорового населення від білого.

Сегун – титул верховного воєначальника в Японії з кінця XII ст., який правив країною, опираючись на самураїв.

Сейм – 1) назва станово-представницьких органів влади;

2) назва законодавчих органів у Великому князівстві Литовському та першій Речі Посполитій, Карпатській Україні (1939 р.), Польщі (1945-1990 рр.), Литві та Латвії (після 1920 р.);

3) нижча палата парламенту в Польщі у 1921-1939 рр. та після 1990 р.;

4) в Австро-Угорщині існували крайові сойми Галичини та Буковини.

Сейсмограф – прилад для визначення підземних поштовхів при землетрусі.

Секта – 1) релігійна громада, що відокремилася від панівної церкви;

2) відокремлена група осіб, що замкнулась у своїх вузьких групових інтересах.

Секуляризація – перетворення церковної і монастирської власності на власність державну.

«Село» - українська народна ілюстрована газета для селян і робітників, яка виходила щотижня у Києві з 1909 по 1911 рр. Заснована з ініціативи М.Грушевського.

- Селяни-данники** – категорія залежних селян в ХУ-ХУІ ст. у Великому князівстві Литовському і на українських землях. Займалися мисливством, рибальством, бджільництвом і платили натуральну данину хутром, медом, воском та іншими продуктами.
- Селянська партія України** – заснована в 1992 р. в Херсоні.
- Селянська спілка** – масова профспілкова організація, яка об'єднувала незалежне селянство України. Створена у 1917 р. і перебувала під впливом Української партії соціалістів-революціонерів.
- Селянсько-радикальна партія** – назва політичної організації, що існувала в 1919 р. на Покутті та Гуцульщині.
- Селянсько-робітничий союз** – українська політична організація соціалістичної орієнтації, що діяла на території ЗУНР – ЗО УНР у 1918-1919 рр.
- «Семенові люди»** - рештки орди Саїд-Ахмата, переможеного у 1455 р. кримським ханом Хаджі-Гіреєм. Київський князь Семен Олелькович поселив частину розгромлених ординців у межах своїх волдінь.
- Семигород (Трансільванія)** – історична область на півночі Румунії.
- Семилітня війна** – найбільший військовий конфлікт Нового часу між Великою Британією і Пруссією, з одного боку, та Францією, Іспанією, Священною Римською імперією, Швецією та Саксонією – з другого. Війна тривала у 1756-1763 рр.
- Сен-Жерменський мирний договір** – один із договорів Версальської системи, укладений у вересні 1919 р. у місті Сен-Жермен (поблизу Парижа) з Австрією.
- Сеньйор** – феодалний власник землі.
- Сепаратизм** – прагнення окремих груп населення до відокремлення від даної держави.
- Сепаратний** – договір, укладений окремо від своїх союзників.
- Сераль** – у країнах Сходу – палац і його внутрішні покої.
- Серви** – залежні селяни у Франції.
- Сервітути** – звичаєве чи законом встановлене право користуватися чужою власністю (лісами, пасовиськами, луками та ін.)
- Сердюки** – козаки найманих піхотних полків.
- Сердюцькі дивізії** – назва військових формувань Армії УНР і Збройних сил Української Держави у 1917-1918 рр.
- Сердюцькі полки** – вільнонаймані піхотні полки у Гетьманщині у ХУІІ-ХУІІІ ст. Вперше сформовані у 1660-х рр. гетьманом П.Дорошенком на Правобережжі.
- Середземномор'я** – регіон, що простягнувся довкола Середземного моря та включає в себе саме море та острови на ньому. До Середземномор'я належать прибережні регіони Південної Європи, Передньої (або Західної) Азії та Північної Африки.
- Середнє Подніпров'я** – те саме, що й Наддніпрянина, але в межах середньої течії Дніпра.
- Середній клас** – велика соціальна група, в яку входять переважно представники розумової праці: технічна і художня інтелігенція, менеджери, бюрократія.
- Середньовічна історія України** - період вітчизняної історії, який охоплює період V – XV ст.
- Середньовічне місто** – це поселення з особливим юридичним статусом і певним зовнішнім виглядом: включало ратуші, собори, ринки, адміністративні установи тощо.
- Середньодніпровська культура** – археологічна культура кінця III – першої половини II тис. до н.е.
- Середньостогівська культура** – археологічна культура мідної доби. Поширена в степовому Подніпров'ї, Приазов'ї та Нижньому Подонні.
- Серпневий путч 1991 р.** – державний переворот 19-21 серпня 1991 р., інспірований консервативними силами з метою гальмування процесу суверенізації республік СРСР та збереження прерогатив союзної державно-партійної номенклатури.
- Сертифікатна приватизація** – приватизація будь-яких об'єктів шляхом придбання в приватну власність частини загальнонародної власності лише в обмін на приватизаційний сертифікат.
- «Сестринський союз Св. Ольги»** - перша українська жіноча громадська організація у США, заснована у 1897 р. для добродійної та культурно-освітньої серед українських емігрантів.
- Сецесія українських студентів Львівського університету** – організована акція припинення навчання у Львівському університеті (1901-1902 рр.)

студентами-українцями на знак протесту проти репресивних заходів адміністрації щодо організаторів українських студентських віч та демонстрацій.

- Сєвські чехи** – московська монета, яку карбували у місті Сєвську (Росія) у 1686-1687 рр. Царський уряд здійснив спробу витіснити з грошового обігу поширені у Лівобережній Україні монети Речі Посполитої півтораки (в Україні часто називали «чехами»).
- Сивіла** – так у давньому світі називали жінок-пророчиць, які розповідали про минуле і пророкували майбутнє.
- Сикофанти** – в Афінській державі так називали людей, які були ябедниками, обмовниками.
- Сикхи** – секти в індуїзмі, представники якої виступають за створення сикхської держави Халі стан на території індійського штату Пенджаб.
- Символізм** – одна із стильових течій модернізму. Зосереджувалася на художньому вираженні за допомогою символів та ідей, що перебувають за межами чуттєвого сприйняття.
- Символіка** – відмінна ознака, розпізнавальний знак.
- Симонія** – купівля-продаж церковних посад і церковного сану. Слово походить від імені міфічного волхва Симона, який нібито просив апостолів продати йому дар творити чудеса.
- Синдикат** – один з видів монополій, особливістю якого є угода про спільний збут товарів при збереженні виробничої та юридичної самостійності підприємств, що входять до нього.
- Синклітик** – сенатор у Візантії.
- Синод** – 1) найвища колегіальна церковна установа для вирішення важливіших справ під головуванням ієрарха вселенської, помісної, автономної чи автокефальної церкви;
2) один з найвищих державних органів Російської імперії в 1721 – 1917 р., який керував Православною церквою.
- Синодики** – рукописні книги, до яких записували імена померлих для поминання в церквах.
- Синопис** – «Синопис або стислий опис від різних літописців про початок слов'яно-руського народу» (1674 р.), якому судилося стати першим підручником з вітчизняної історії; його автором вважають Пантелеймона Кохановського.
- Синди** – одне з меотських племен, які у I тис. до н.е. заселяли значну частину Таманського півострова і прилегло до нього узбережжя Чорного моря.
- «Син Русі»** - рукописна поетична збірка, один із перших творів нової української літератури в Галичині, написаний народною мовою, складений у 1833 р. за участю М.Шашкевича.
- Синтез** – поєднання.
- Синто, синтоїзм** – національна релігія японців, що виникла в ранньому Середньовіччі.
- Синьоводівська битва** – переможна битва об'єднаної литовсько-української армії під командуванням князя Ольгерда Гедиміновича проти золотоординських військ на берегах річки Сині Води (Кіровоградська область) у 1363 р.
- Синьожупанна дивізія** – український підрозділ, сформований після укладення Брестського мирного договору з військовополонених російської армії, яких утримували в таборах Німеччини та Австро-Угорщини, що висловили бажання служити Україні. Назва походить від кольору уніформи, яку видали німці.
- Сипаї** – наймані колоніальні війська в Індії. Склали значну частину британської колоніальної армії.
- Система колективної безпеки** – сукупність спільних дій держав із метою здійснення захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз.
- Системна криза суспільства** – довготривала криза, що охоплює всі сфери життя суспільства.
- Сіверяни** - східнослов'янське плем'я, що жило в басейні річки Десни та над верхніми течіями річок Сейму, Сули, Псла й Ворскли, по лівому березі Дніпра в нинішній Чернігівщині й Полтавщині; на правому березі Десни до річки Снов.
- «Сільський господар»** - товариство, засноване галицьким громадсько-політичним діячем Є.Олесницьким у 1899 р., яке мало навчати селян сучасних методів господарювання.
- Сільський тивун** – управитель всіма селами, сільськогосподарськими угіддями.
- «Сім вільних мистецтв»** – набір навчальних дисциплін у середньовічних школах (граматика, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія, музика).
- Сім'я** – це об'єднання людей на основі шлюбу або кровної спорідненості, які пов'язані між собою спільністю побуту та взаємними відповідальністю і обов'язками.

- Сіонізм** – рух серед євреїв за переселення в Палестину і створення там національної єврейської держави.
- Сірожупанна дивізія** – український підрозділ, сформований після укладення Брестського мирного договору з військовополонених російської армії, яких утримували в таборах Німеччини та Австро-Угорщини, що висловили бажання служити Україні. Назва походить від кольору уніформи, яку видали австрійці.
- Січ** – укріплене місто козаків, лежало за дніпровими порогами на островах.
- «Січ»** – молодіжна спортивно-фізкультурна організація, як форма залучення молоді до національно-визвольної боротьби в Галичині, підготовки до воєнного вишколу.
- «Січ» Віденська** – українське студентське товариство, засноване у 1868 р. у Відні за ініціативою А.Вахнянина та Ю.Цегельського.
- Січ Запорізька** – військово-політична організація українського козацтва, яка виникла внаслідок колонізації земель Середнього та Нижнього Подніпров'я в середині ХУІ ст.
- Січневий заколот** - збройний виступ у Києві 29 січня 1918 р., який організував київський комітет більшовиків проти УЦР та УНР під час наступу російських військ на Київ. Заколот тривав сім днів та прискорив окупацію Києва російськими військами.
- Січова Рада** – найвищий орган влади на Січі.
- Січові стрільці** – одне з найкращих військових з'єднань Армії УНР під час визвольних змагань 1917-1921 рр.
- «Січові стрільці»** - товариство, створене у 1912 р., яке займалося військовим навчанням молоді.
- Скальди** – дружинні співці і придворні поети у скандинавів.
- Скіфи** – назва іракомовних племен, які у УІ ст. до н.е.- ІІІ ст. н.е. жили у Північному Причорномор'ї й підкорили племена лісостепової зони України.
- Скіфський курган** – поховання у формі штучно утвореного земляного насипу. Чим більший пагорб, тим більше заслуг і слави в того, хто спочиває в ньому.
- Склавини** – назва, яку вживали візантійські автори УІ-УІІІ ст. щодо слов'янських племен, які мешкали на захід від Дністра на території сучасної південної Польщі, Словаччини, Трансільванії.
- Сколівське селянське заворушення** – один з найбільших селянських виступів у Східній Галичині. Відбувся у маєтку графа О.Потоцького, до якого входило містечко Сколе (Львівська область). Причиною заворушення селян була спроба поміщика запровадити підвищену панщину. Тривало з 1824 по 1826 рр.
- Сколоти** – самоназва причорноморських скіфів.
- Скотарство** – розведення і використання сільськогосподарських тварин.
- Скрижалі** – кам'яні плити, на яких були написані заповіді, які Бог дав Мойсеєві на горі Сінай.
- Скриня Пандори** – вирішивши помститися людям, яким Прометей приніс вогонь з неба, Зевс звелів богам створити прекрасну, але хитру дівчину Пандору. Зевс віддав її заміж за Епіметея – брата Прометея, подарувавши їй скриню, в якій були замкнені всі людські пороки, нещастя і хвороби. Незважаючи на заборону, Пандора з цікавістю відчинила скриню і випустила на волю всі лиха, що їх донині терпить людство.
- Скрипторій** – майстерня, де переписувалися книги.
- Славія** – ранньосередньовічне державне утворення у східних слов'ян, яке поряд з Куявією і Артанією існувало напередодні утворення Київської Русі (ІХ-Х ст.)
- «Славна революція»** - безкровний державний переворот в Англії в 1688 р., у результаті якого було скинуто з престолу короля Якова ІІ.
- Слобідська Україна (Слобожанщина)** – історична територія, що охоплює нинішні Харківську, Сумську та частини Донецької, Луганської областей України, Воронезької, Курської та Белгородської областей Росії.
- Слобода** – поселення селян, що на певний час звільнялося від податків.
- Слободищенський трактат** – угода між Ю.Хмельницьким та Польщею, укладена 27 жовтня 1660 р.
- «Слово»** - 1) газета русофільського спрямування, яка виходила у Львові у 1861-1887 рр.;
- 2) газета, орган УСДРП, яка виходила у 1907-1909 рр.;
- 3) об'єднання українських письменників в еміграції. Діяло в 1954-1997 рр. Центр – у Нью-Йорку.

- Слово о полку Ігоревім** – видатна пам’ятка літератури Київської Русі, присвячена невдалому походу новгород-сіверського князя Ігоря Святославича проти половців у 1185 р. написана у 1187 р.
- Слов’яни** – велика група європейських народів, до яких належать українці, білоруси, росіяни, поляки, чехи, словаки, лужичани, болгары, македонці, хорвати, словенці, боснійці, чорногорці, серби.
- Слов’яно-греко-латинська академія** – заснована у 1578 р. в Острозі, якій судилося стати першим у Східній Європі вищим навчальним закладом.
- Слов’яносербія** – адміністративно-територіальна одиниця в Україні, яка об’єднувала ряд поселень сучасних Луганської та Донецької областей. Існувала з 1753 по 1764 рр.
- Слов’янофіли** – представники одного з напрямів російської суспільно-політичної думки. Вважали, що шлях розвитку Росії відмінний від західноєвропейського. Відстоювали особливу роль Росії в слов’янському світі.
- Слов’янська (автохтонна)** - теорія виникнення держави в східних слов’ян. Засновником був М.Ломоносов. Згідно з нею, у слов’ян існували всі необхідні передумови для створення власної держави.
- Слов’янський з’їзд у Празі** – зібрання представників слов’янських народів Австрійської імперії у червні 1848 р.
- Слуги** – найзаможніші, вільні, служиві селяни, які перебували на службах і за це отримували землю.
- Смальта** – шматочки спеціально виготовленого різнокольорового непрозорого скла.
- Смерди** – вільні селяни, котрі мали своє господарство, володіли землею, виплачували державі данину, виконували на її користь певні повинності.
- Смердій холоп** – раб, що виконує роботу общинника – смерда.
- СМЕРШ («смерть шпигунам»)** – особливий відділ у військах.
- «Смуга осілости»** - територія компактного проживання євреїв, що існувала в Росії в 1791 – 1917 рр., за межами якої їм було заборонено селитися.
- Смутні часи** – період кризи державності в Московському царстві, що супроводжувався народними бунтами, появою царів-самозванців, польською і шведською інтервенціями, розоренням країни.
- «Сніп»** - газета для інтелігенції, яка виходила в 1912 р. у Харкові.
- Собор** – збори, з’їзд представників духовенства християнської церкви.
- Соборність** – рух за возз’єднання націй, народів, котрі з певних історичних причин були роз’єднані.
- Соборно-єпископська церква** – одна з течій українського православ’я у 1920-1930-х рр..
Організована ГПУ для протидії УАПЦ.
- Собор руських вчених** – зібрання діячів науки і культури у Львові 1848 р.
- Собор церковний** – зібрання богословів і єпископів.
- Содом і Гоморра** – староеврейські міста, які були зруйновані Богом за гріхи їхніх мешканців.
- Сойм Карпатської України** – орган законодавчої влади Карпатської України у 1939 р.
- «Сокальський кордон»** - умовна назва лінії, яку польське державне керівництво встановило у міжвоєнний час для розмежування Галичини і північно-західних українських земель.
- «Сокіл»** – молодіжна спортивно-фізкультурна організація, як форма залучення молоді до національно-визвольної боротьби в Галичині, підготовки до воєнного вишколу. Створена у 1894 р. у Львові.
- Солід** – римська монета, яку використовували франки.
- Солідаризм** – філософська та суспільно-політична течія, розповсюджена після Другої світової війни. Виступала як компромісна теорія між різними течіями.
- Солідарність** – єдність думок і дій, співчуття їм.
- «Солідарність»** - незалежне польське профспілкове об’єднання в Польщі, засноване у 1980 р. Л.Валенсою.
- Соловки** – узагальнююча назва групи островів на узбережжі Білого моря, де знаходились концтабори.
- Солоницький бій 1596 р.** – вирішальний бій в урочищі Солониця (поблизу Лубен) під час козацько-селянського повстання під проводом С.Наливайка у 1596 р.
- Солоха** – скіфський курган (царський) кінця У – початку ІV ст. до н.е. Розташований у Запорізькій області. Розкопаний у 1912-1913 рр.

Соляний шлях – 1) торговий маршрут, яким привозили сіль із Криму на Русь;
2) торговий маршрут, яким возили сіль з Коломиї, Калуша у Правобережну Україну в ХУІ-ХУІІІ ст.

Сотник – 1) особа, що очолювала військову і адміністративну одиницю – сотню – у Гетьманщині і Слобідській Україні в ХУІІ-ХУІІІ ст.;
2) військове офіцерське (старшинське) звання в Збройних силах України – Армії УНР та УГА.

Сотні – військові й адміністративно-територіальні одиниці в Лівобережній та Слобідській Україні ХУІІ-ХУІІІ ст. Складова частина полків.

Софісти – вчителі-філософи, які за гроші навчали людей.

Социніани – представники напряму в протестантській церкві, послідовники вчення італійців Лелія і Фауста Социнів. Перенесли головний акцент у християнській релігії зі справ віри на поведінку і етику людини.

Социніанські школи – навчальні заклади при громадах протестантської течії социніан. В Україні діяли у ХУІ-ХУІІ ст.

Соціал-демократична партія України (СДПУ) – політична партія в Україні, створена в травні 1990 р. в Києві.

Соціал-демократична партія України (СДПУ(о)) – політична партія в Україні, установчий з'їзд якої відбувся у квітні 1996 р. у Полтаві. Була правонаступницею СДПУ.

Соціалізація – усупільнення приватної власності.

Соціалізм – учення, ідеалом і метою якого є здійснення ідеалів соціальної справедливості, свободи і рівності.

«Соціалізм із людським обличчям» - вислів, яким характеризували спробу реформування комуністичного режиму в Чехословаччині в 1968 р. під час «Празької весни».

Соціалістична партія України (СПУ) – політична партія в Україні. Виникла у зв'язку із заборонаю 30.08.1991 р. діяльності КПУ (КПРС). Установчий з'їзд партії відбувся 26 жовтня 1991 р. у Києві.

Соціал-національна партія України (СНПУ) – виникла в результаті об'єднання найрадикальніших елементів національного руху Львівщини. Установчий з'їзд відбувся 13 жовтня 1991 р.

Соціалістичне змагання – в СРСР форма трудового ентузіазму робітників, намагання перевершити, перемогти когось у чому-небудь, домагатися кращих, ніж у когось, результатів, показників.

Соціалістичний реалізм – художній метод в літературі і мистецтві, який вимагає зображення дійсності відповідно комуністичній ідеології.

Соціалістичний табір – об'єднання східноєвропейських країн, які обрали «радянську модель соціалізму» на чолі з СРСР.

Соціальна деформація – порушення соціальної структури суспільства у результаті невиправданих соціальних експериментів. Знищення цілих прошарків суспільства. Зокрема, в СРСР було знищено приватних власників, селянство.

Соціальна ієрархія – поділ суспільства на соціальні групи та верстви, які мають вищий та нижчий статус.

Соціальна основа – соціальна верства (клас, стан), яка зацікавлена в певній справі, готова її усвідомлено підтримувати.

Соціальна революція – докорінний переверот у соціально-економічному й політичному житті суспільства, спосіб переходу від одного якісного устрою суспільства до іншого.

Соціальна структура – будова суспільства: внутрішні сутнісні взаємозв'язки між складовими суспільства.

Соціальне ринкове господарство – ринкове господарство, у якому принцип свободи ринку поєднується з принципом соціального вирівнювання.

Соціальне розшарування – поглиблення різниці між багатими і бідними.

Соціальний конфлікт – загострення суперечностей між суспільними верствами.

Соціальний стан – група осіб, члени якої мають закріплені законом права й обов'язки.

Соціальний статус – це певне місце і роль особи в соціальній ієрархії, зумовлені її походженням, рівнем освіти, професією, здібностями, віком, статтю, сімейним станом тощо.

Соціальний устрій – поділ населення певної держави на кілька відмінних за своїм становищем верств і груп.

Соціальні групи – це групи людей, які об'єднані спільними ознаками, інтересами, цінностями, спільною діяльністю тощо.

Соціальні потреби людини – спілкування, громадська діяльність тощо.

Соціанство – напрямок у протестантизмі, сповідувало ідеї свободи і духовної чистоти людини, людську природу Ісуса Христа, неприйняття ікон у богослужінні, необхідність ліквідувати смертну кару.

Соцький – 1) старший над сотнею у військовому ополченні Київської держави;
2) в Україні у ХУІІ-ХУІІІ ст. молодші служителі для доручень у ратушах;
3) на загарбаних Російською імперією українських землях виборна службова особа на селі, яка виконувала здебільшого поліцейські функції.

Союз автономістів – політична організація у Російській імперії в 1905-1906 рр., яка виступала за перебудову Росії на засадах національної автономії і федералізму.

Союз благоденства – таємне товариство декабристів, яке виникло у 1818 р. в Петербурзі.
Організоване колишніми членами Союзу порятунку.

Союз визволення України – політична організація, утворена у Східній Галичині 4 серпня 1914 р., головною метою якої було проголошення самостійності та соборності України.

Союз вільних галичан – таємна польська організація, заснована в 1836 р. у Львові польською студентською молоддю. Мета – повалення австрійського абсолютизму.

Союз друзів народу – таємна польська організація, що існувала у Львові в 1833-1835 рр. і була підпорядкована організації польських карбонаріїв у Галичині.

Союз земельних власників – консервативно-монархічна організація, що існувала в Україні у 1917-1918 рр. Утворилася у травні 1917 р. на Полтавщині.

Союз земств і міст – громадські організації у Російській імперії під час Першої світової війни.

Союз комуністів України – політична партія в Україні, створена після серпневого заколоту 1991 р. і заборони діяльності КПРС-КПУ (грудень 1992 р.)

Союз Михаїла Архангела – чорносотенна організація, що діяла в Російській імперії у 1908-1917 рр.

Союз працюючого селянства – селянська політична організація у Закарпатті, заснована у 1930 р. в Мукачеві.

Союз племен – об'єднання кількох споріднених або сусідських племен на чолі з вождем.

«Союз порятунку» - декабристська організація, заснована у 1816 р. у Петербурзі О.Муравйовим та С.Трубецьким.

Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) – форма об'єднання радянських республік, що постали на теренах колишньої Російської імперії. Утворений 30 грудня 1922 р.

Союз русского народа – масова чорносотенна організація, утворена у жовтні 1905 р. у Петербурзі з метою протистояння будь-яким прогресивним перетворенням у Російській імперії.

Союз синів вітчизни – таємна польсько-українська організація, заснована у Львові в 1837 р.
Мета – визволення Польщі від іноземного гніту і встановлення демократичного ладу.

Союз «Січей» - центральне управління, що здійснював координацію діяльності січових організацій Буковини у 1904-1914 рр.

Союз українок – найбільша українська жіноча організація, створена в Галичині у 1917 р. Мета – суспільна активізація жінок, піднесення їхньої освіти, участь у добровільній діяльності.

Союз українських автономістів-федералістів – політична організація, що існувала у 1917 р. в Україні і підтримувала автономію України.

- Союз української державності** – легальна політична організація, що виникла у травні 1917 р. у Києві і виступала за побудову соборної, незалежної України.
- Союз української незалежної молоді** – нелегальна українська молодіжна політична організація націоналістичного спрямування, створена у Львові в 1926 р.
- Спас** – вид української національної боротьби, відомий від княжих часів і був досить поширений серед запорізьких козаків.
- Спекуляція** – скуповування (як правило незаконне) та перепродаж товарів, цінних паперів тощо за завищеними цінами.
- Спецпоселення** – місце примусового утримання окремих категорій населення та представників народів, які радянська влада вважала політично небезпечними або ворожими.
- «Список міст Свидригайла»** - унікальна пам'ятка, яка містить перелік «замків і земель», які підпорядковувалися великому князю Литовському Свидригайлу.
- «Список руських міст далеких і близьких»** - літописний реєстр населених пунктів України, опублікований у ХІУ ст. в Новгородському літописі.
- Співдружність незалежних держав (СНД)** – міжнародне політичне об'єднання, що утворилось із частини колишніх республік СРСР після його розпаду. 8 грудня 1991 р. у Мінську лідери Росії, Білорусі та України заявили про припинення дії Союзного Договору 1922 р. і про створення СНД.
- Співдружність польського народу** – таємна польська організація, що боролась за визволення Польщі від іноземного гніту. Заснована в 1835 р. у Кракові.
- Спілки визволення України процес** – судовий процес в Україні над українськими інтелектуалами, звинуваченими у приналежності до опозиційної радянському режиму організації – Спілки визволення України. Тривав з 9 березня до 19 квітня у Харкові.
- Спішська угода 1214 р.** – угода, укладена між угорським королем Андрієм II та князем сандомирським і краківським Лешком Білим у Спішу (Словаччина) у 1214 р. за землі Галицько-Волинської держави.
- Спорт** – 1) це організоване за певними правилами змагання;
2) порівняння досягнень фізичного розвитку людей шляхом проведення різних змагань і відповідної підготовки до них.
- «Справа Бейліса»** - політичний скандал в Росії, який викривав антисемітські настрої у вищих ешелонах влади і суспільства.
- Срібляник (срібник)** – назва перших срібних монет, які карбувалися у Київській державі в X-XI ст.
- Стабілізація** – утримання певного процесу, стану речей протягом певного часу на одному рівні.
- Ставка** – місцеперебування верховного головнокомандування та його штабу.
- Ставропігійський інститут** – громадська організація клерикального спрямування, яка діяла у Львові у 1790-1939 рр. Об'єднувала світську інтелігенцію греко-католицького обряду.
- Ставропігія** – самостійність церкви, підпорядкування її безпосередньо патріархові.
- Стагнація** – застій в суспільному або економічному житті.
- Сталий розвиток** – такий розвиток, що задовольняє потреби сучасного покоління без шкоди для майбутніх поколінь.
- Сталінізм** – тоталітарна влада, що була встановлена в СРСР з середини 30-х рр. і тривала до смерті Й.Сталіна в 1953 р.
- Стани** – соціально-правові групи, кожна з яких вирізнялася юридичним статусом, певними правами і обов'язками в суспільстві.
- Станівська культура** – назва локальної групи археологічних пам'яток бронзового віку на території Закарпаття, які належать до ХІУ-ХІІІ ст. до н.е.
- Станова монархія** – форма середньовічної феодальної держави, у якій поряд з королівською владою існує станове представництво.
- Становий сейм** – провінційний, формально представницький орган у Галичині й Буковині, заснований згідно з указом Марії-Терезії від 1775 р. Виконував функції дорадчого органу крайової адміністрації.

- Станово-представницька монархія** – форма феодальної держави, за якої королівська влада поєднується зі зборами представників станів. Ці збори мали дорадчі, а іноді й законодавчі права.
- Станьчики** – польське політичне угруповання консервативного напрямку у Галичині в XIX-XX ст. Представляли інтереси великих землевласників і вищої урядової бюрократії.
- «Стара громада» 1870-х рр.** – відродження громадівського руху на початку 70-х рр. XIX ст. В.Антоновичем, М.Драгомановим та М.Костомаровим.
- Стара Січ (Чортомлицька Січ)** – назва Запорізької Січі, яка в XVI-XVIII ст. існувала на острові Чортомлик (або Базавлук). Заснована у 1652 р. (Дніпропетровська область).
- «Стара Україна»** - ілюстрований щомісячник бібліотеки і музею Наукового товариства імені Т.Шевченка. Виходив у Львові в 1924-1925 рр.
- Стародавній світ** – це частина курсу всесвітньої історії, який вивчає найдавніший період у минулому людства від його появи на Землі до падіння Західної Римської імперії.
- Стародуб** – старовинне місто на Новгород-Сіверщині (Брянська область Росії). Відоме з IX ст. як укріплене місто Чернігівського князівства.
- Стародубський полк** – адміністративно-територіальна і військова одиниця Гетьманщини у XVII-XVIII ст. Створений у 1654 р.
- Староста** – 1) у Київській Русі представник найнижчої ланки князівської адміністрації, що наглядав за певними ділянками в господарстві князя;
2) у Польщі представник короля у воєводстві, старостві або повіті;
3) у Великому князівстві Литовському – представник великого князя у повіті, що здійснював адміністративні, судові та інші функції;
4) у Галичині за часів австрійського панування спочатку представник імператора в окрузі, потім представник уряду в повіті;
5) у Польщі 1918-1939 рр. урядовець, що очолював староство;
6) у царській Росії - голова сільської общини в поселеннях державних селян, а після селянської реформи 1861 р. – і в селах колишніх поміщицьких селян.
- Староство** – 1) адміністративно-територіальна і господарська одиниця в державних володіннях у середньовічній Польщі, Великому князівстві Литовському та на загарбаних ними українських і білоруських землях.
- Старшина** – вище військово-керівництво Гетьманщини, яке здійснювало управління всім козацьким військом і його окремими службами та цивільним населенням.
- Старшинська рада** – формувалася з полковників і генеральної старшини, поступово її склад розширився за рахунок представників міст, шляхти, духовенства; була наділена широкими правами: питання міжнародної політики, затверджувала міські привілеї, смертні вироки тощо.
- Старшинське землеволодіння** – землі Правобережної, Лівобережної і Слобідської України, що перебували у спадковому володінні козацької старшини.
- «Статті для заспокоєння руського народу»** - документ, яким польська влада, хоча й формально, визнала існування православної церкви в Україні, православним надано право будувати церкви, відкривати братства, школи, друкарні, навіть обіймати державні посади. Виданий у 1633 р.
- Статус** – становище, правовий стан.
- «Статут вищого управління України»** - затвердила УЦР 28 липня 1917 р., що визначав основи діяльності адміністрації краю та її відносини з Тимчасовим урядом.
- Статут Володимира Мономаха** – закони великого князя київського Володимира Мономаха, прийнятий на нараді у Берестові (біля Києва) після Київського повстання у 1113 р.
- Статут львівських вірмен** – декретами 1344 і 1356 рр. польський король Казимир III на загарбаних Польщею українських землях надав емігрантам судове самоврядування, яким вони користувалися з 1519 по 1784 рр.
- Стаханівський рух** – масовий робітничий рух за підвищення продуктивності праці, досягнення

високих виробничих показників, пов'язане з діяльністю шахтаря з Донбасу
О.Стаханова.

- Сташинського процес 1962 р.** – судовий процес над Богданом Сташинським – вбивцею діячів українського національного руху Л.Ребета і С.Бандери. Відбувся в Карлсруе (ФРН) у жовтні 1962.
- Стікс** – одна з річок підземного царства Аїд. Вислів «Піти за Стікс» означає померти.
- Сто днів Наполеона** – час другого правління імператора Наполеона I у Франції (20 березня – 22 червня 1815 р. після його втечі з острова Ельба).
- Стоянка** – в археології тимчасове поселення людей кам'яного віку
- Страйк** – форма боротьби робітників за свої права; припинення роботи аж до задоволення вимог економічного або політичного характеру.
- Стратег** – воєначальник у Візантії.
- Стратегія** – мистецтво ведення воєнних операцій, кампаній і війни в цілому.
- Страхова компанія** – фінансова установа, що створює за рахунок своїх клієнтів спеціальний фонд, який використовується для покриття збитків цих клієнтів від нещасних випадків, стихійного лиха тощо.
- Стріла Амура** – бог кохання у давньоримській міфології. Золоті стріли Амура, потрапляючи в серце людини, запалювали любов.
- Стрільці** – воїни регулярного пішого війська в Московському царстві ХУІ – початку ХУІІІ ст., озброєні вогнепальною зброєю.
- Структура суспільства** – наявність у ньому відмінних за правами, майновим становищем та іншими ознаками груп людей.
- Структурна перебудова економіки** – зміна співвідношень основних елементів суспільного виробництва, співвідношення та форм взаємозв'язку між секторами господарства і видами виробництва, що визначають економічне життя суспільства.
- Студентське віче** – форма політичної боротьби в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Зібрання студентів, громадськості з метою засвідчення перед владою вимог, які відбивають прагнення народу.
- Ступа** – буддійська монументальна культова споруда, храм, для збереження реліквій.
- Суб'єктивізм** – напрям у соціології, який твердить, що розвиток суспільства визначається не об'єктивними закономірностями, а суб'єктивними факторами (волею, прагненням окремих осіб).
- Субітики** – рукописні книги, до яких записували імена померлих для поминання в церквах.
- Суверенізація** – процес встановлення української влади на території України у складі СРСР.
- Суверенітет** – повна незалежність держави від інших держав в її внутрішній і зовнішній політиці.
- Судебник** – збірник законів у Московському царстві.
- Судетська проблема** – прагнення німців, які мешкали в Чехії, здобути автономію, а з часом і приєднатися до Німеччини.
- Суд присяжних** – одна з форм участі громадян у суддівстві, суд, у якому крім професійних суддів, беруть участь звичайні громадяни.
- Султан** – титул монарха у деяких мусульманських країнах.
- Суна** – доповнення до Корану, збірка висловлювань Мухаммеда.
- Суніти** – прихильники одного з двох напрямів ісламу, які визнають джерелом вірування священну книгу Суну нарівні з Кораном.
- Супрематизм** – модерністський напрямок у мистецтві, започаткований К.Малевичем. Супрематизму притаманні геометричні абстракції з найпростіших фігур (квадрат, прямокутник, коло, трикутник). Комбінації цих фігур мають відображати «вищі» основи реальності, досягнуті інтуїцією художника.
- Сурми** – військові, полкові та січові клейноди у віданні сурмача.
- Сусідська община** – територіальна спільність людей, члени якої не були родичами, але разом володіли землею, розподіляючи її між окремими сім'ями, сумісно користувалися пасовищами, лісами та іншими багатствами, спільно виконували найважливіші справи.

- Суспільний поділ праці** – процес поділу праці на сільськогосподарську та несільськогосподарську, а також подальше поглиблення професійної спеціалізації.
- Суспільні відносини** – це такі взаємозв'язки між людьми, які виникають у процесі їхньої соціальної взаємодії.
- Суспільні стани** – групи суспільства, які мають закріплені законами права та обов'язки.
- Суспільно-політичний рух** – рух, учасники якого висувають ідеї тих чи інших змін в організації життя суспільства і спрямовують свою діяльність на досягнення цих змін.
- Суспільство** – це історично сформоване об'єднання людей, соціальних груп і спільнот, які взаємодіють між собою та взаємозалежні один від одного.
- Суфражизм** – жіночий рух за надання жінкам рівних із чоловіком виборчих прав.
- Суцільна колективізація** – політика насильницького перетворення сільського господарства наприкінці 20-х – 30-х рр. XX ст. на основі «розкуркулювання» і суцільного насадження колективних форм господарства (колгосп) і усуспільнення значної частини селянської власності.
- Сфера впливу** – частина території (однієї країни або регіону, до якого входять кілька країн), на яку поширюється вплив (політичний, економічний) іншої держави.
- Сфінкс** – у Стародавньому Єгипті статуя фантастичної істоти з тілом лева й головою людини, рідше – тварини.
- Схизма** – розкол християнської церкви у 1054 р., унаслідок якого утворилися православна і католицька конфесії.
- Схизматики** – так у Польщі називали українців і білорусів.
- “Східне питання”** – комплекс проблем, пов'язаний з ослабленням і ймовірним розпадом Османської імперії.
- “Східний вал”** – фашистська назва укріпленого рубежу на правому березі Дніпра.
- Схоластика** – метод навчання і наукового пошуку, який слугував пізнанню світу і Бога в Середньовіччі.
- Сцилла і Харибда** – на скелях Мессінської протоки жили дві потвори – Сцилла і Харибда, що нападали на мореплавців і пожирали їх.
- Сюжет** – сукупність дій, подій, що визначають характер зображуваного.
- Сюзеренітет** – верховенство над чимось (кимось).
- Сюрреалізм** – авангардистський напрям у мистецтві й літературі, який заперечує роль розуму й досвіду в творчості, та шукає джерела її у сфері підсвідомого, інтуїтивного.
- Сьогунат** – форма правління в Японії, коли влада належала великим феодалам-сьогунам, а імператор був позбавлений реальної влади. Існувала в Японії в XII – XIX ст.
-
- Табель про ранги** – російська імперська система, створена Петром I (закон від 24 січня 1722 р.) для встановлення відповідності між різними чинами військової, статської та придворної служб та надання дворянства державним службовцям.
- Табір** – вид бойового порядку козацького війська у ХУІ-ХУІІІ ст.
- Таборити** – частина гуситів, що вимагали спільності майна і повної рівності у суспільстві. Від назви міста Табор, що був центром таборитів.
- Табу** – у первісних народів релігійна заборона певних дій, предметів і слів, порушення яких жорстко каралося.
- Таври** – автохтонне населення Криму.
- Таврида** – назва Кримського півострова, яка вживалась після приєднання до Російської імперії у 1783 р.
- Таврика** – назва Кримського півострова у У ст. до н.е. – ХУ ст. н.е.
- Таврійський університет** – вищий навчальний заклад, відкритий у 1918 р.
- Таврія** – назва Кримського півострова, поширена з ХУІ по ХХ ст.
- Тавроскіфи** – населення гірських та передгірних районів Криму.
- «Тамна дружина»** – гурток революціонерів-народників в Чигиринському повіті Київської губернії,

який існував у 1877 р.

- Тайпіни** – повстанці, учасники антифеодальної війни в Китаї 1850-1864 рр. проти маньчжурської династії Цін.
- Талант** – 1) вищий ступінь здібностей людини, обдарованість;
2) у Давній Греції вагова і грошово-вагова одиниця.
- Талер** – назва великої срібної монети, яка перебувала у грошовому обігу багатьох країн Європи в ХУІ-ХІХ ст.
- Талергоф** – концентраційний табір для репресованих осіб та їхніх родин, що знаходився поблизу Граца (Австрія). Існував з 1914 по 1917 рр. Тут утримувалися українці, яких австро-угорська влада запідозрювала у нелояльності до монархії Габсбургів.
- Талісман (амулет)** – предмет, якому люди приписують надприродну здатність відвертати від його власника хвороби, біду.
- Тамплієри** – члени чернечого духовно-рицарського ордену, заснованого в Єрусалимі під час хрестових походів.
- Танаїс** – давнє місто у дельті Дону, засноване греками з Боспорського царства у ІІІ ст. до н.е.
- Тантал** – син Зевса, правитель багатого міста в Лідії. Через свою зарозумливість захотів перехитрити богів. Убивши свого сина Пелопса, Тантал подав богам м'ясо хлопчика, аби дізнатися, наскільки могутніми провидцями є боги, і за цей проступок був покараний своїм батьком на вічні муки у царстві Аїда.
- «Тарасова ніч»** - знищення козаками під проводом Тараса Трясила (Федоровича) «Золотої роти» з добірних польських вояків у 1630 р.
- Тарашанське збройне повстання 1918 р.** – народне повстання у Тарашанському повіті Київської губернії проти гетьманської влади та німецьких військ у червні-липні 1918 р.
- Тарифна система оплати праці** – офіційно встановлена система оплати праці, на основі якої здійснюється розцінка кожного виду роботи, виходячи з кваліфікації працівника, характеру роботи.
- Татарбунарське повстання 1924 р.** – збройний селянський виступ проти румунської окупаційної влади у Південній Бессарабії у 1924 р.
- Тенденція** – напрям розвитку якогось явища.
- Теологія** – богословське вчення.
- Теорія О.Пріцака** - теорія виникнення держави в східних слов'ян професора Гарварського університету, за якою держава була створена особливою активною групою, що складалася з воїнів-купців, які належали до різних етносів.
- Теребовльське князівство** – удільне князівство, до складу якого входили землі Галичини, Буковини, Поділля. Виникло на території Галицької землі у 1084 р. як уділ Василька Ростиславича.
- Територіальний патріотизм** – участь в українському визвольному русі представників різних етносів – патріотизм неукраїнської частини мешканців України.
- Територіальний поділ світу** – одна з характерних ознак імперіалізму, форма колоніального закабалення, гноблення та експлуатації колоніальних, залежних та економічно слаборозвинутих країн впродовж ХІХ – першої половини ХХ ст.
- Терор** – політика залякування, придушення політичних противників насильницькими методами. Використовується як засіб досягнення будь-якої мети
- Тероризм** – 1) насильницькі дії (переслідування, руйнування, захоплення заручників, вбивства тощо) з метою залякування, придушення противників, конкурентів. нав'язування певної лінії поведінки;
2) здійснення політичної боротьби засобами залякування, насильства, навіть удаючись до фізичної розправи з політичними противниками;
3) дестабілізація суспільства, державно-політичного ладу шляхом систематичного насильства і залякування, політичних убивств, провокацій.
- Тетчеризм** – політика британського прем'єра М.Тетчер, що ґрунтується на засадах монетаризму, саморегулювання економіки, роздержавлення.
- Тетянинський комітет** – громадська організація, котра була створена в роки Першої світової війни для допомоги фронту. Працювала під патронатом великої княжни Тетяни

Миколаївни, дочки Миколи II і опікувалася допомогою пораненим.

Технічний прогрес – поступовий розвиток науки та техніки, який призводить до вдосконалення засобів виробництва.

Техногенний – породжений розвитком техніки.

Тиверці – це східнослов'янське плем'я, яке жило між Дністром і Дунаєм, майже до Чорного моря.

Тивун – княжий прикажчик, управитель.

Тивун огнищний – управитель будинку.

Тимпан – трикутна площа на верхній частині фасаду будівлі.

«Тимчасова інструкція для Генерального Секретаріату» - Тимчасовий уряд відхилив «Статут Генерального Секретаріату і 17 серпня 1917 р. затвердив цей документ. Повноваження Генерального секретаріату обмежувалися лише п'ятьма губерніями і Генеральний Секретаріат ставав органом Тимчасового уряду, а не УЦР.

Тимчасовий робітничо-селянський уряд України – другий уряд радянської України, проголошений у листопаді 1918 р. в Курську для політичного завуалювання інтервенції РСФФР проти УКР. Уряд очолив Ю.П'ятаков.

Тимчасовий уряд – 1) уряд, що створюють під час надзвичайного положення після падіння попереднього режиму;

2) вищий орган влади і управління в Росії з 2 березня до 25 жовтня 1917 р.

Тимчасовозобов'язані – категорія селян за реформою 1861 р., що за користування своїми наділами мали виконувати колишні повинності (оброк або панщину) до укладення викупної угоди селянина з поміщиком.

Тинф (тимф) – низькопробна польська монета. Назва монети походить від прізвища орендаря монетних дворів Речі Посполитої Андрія Тинфа.

Тиранія – форма державної влади, встановлена насильницьким шляхом і заснована на одноосібному правлінні.

Тиссаферн – перський вельможа, один із найвпливовіших людей Греції. Страчений царем Артаксерксом у 395 р. до н.е.

Тисяцький – 1) у Київській державі – воєначальник, який очолював міське військове ополчення (тисячу) в IX-X ст.;

2) у Новгородській республіці – перший помічник виборного посадника з військових і судових питань, якого обирали на вічі із бояр у XIV-XV ст.

«Тисяча» - 1) міське військове ополчення у Київській державі;

2) найвища одиниця адміністративно-військового поділу у Київській державі.

Тиська культура – археологічна культура пізнього неоліту Південно-Східної Європи.

Сформувалася на рубежі V-IV тис. до н.е. на берегах річки Тиса.

Титан – у давньогрецькій міфології титани божества, діти Геї (землі) та Урана (неба), що повстали проти олімпійців, очолюваних Зевсом, але були переможені.

Титул – почесне дворянське звання (граф, князь, барон тощо), надане монархом або отримане у спадок, з яким пов'язані особливі права і привілеї.

Тихонівці – побутова назва духівництва та вірних Російської православної церкви після 1917 р. Назва походить від імені патріарха Тихона.

Тінг – загальні збори племені у германців.

Тіньова економіка – та частина економіки, яка працює поза межами державного контролю, регулювання, не сплачує обов'язкових платежів до бюджету країни.

Тіра – античне місто-державна в гирлі річки Тирас (Дністер) на правому березі його лиману (сучасний Білгород-Дністровський Одеської області). Заснували в VI ст. до н.е. вихідці з грецького міста Мілет.

Тірітака – місто Боспорського царства, що знаходилося неподалік від Пантікапея (сучасної Керчі) на березі Керченської протоки. Засноване у VI ст. до н.е. іонійськими поселенцями.

Тіртеї – старогрецький поет VII-VI ст. до н.е., уславився своїми закликами до єдності співвітчизників, оспівував хоробрість спартанців-воїнів.

«Тітушки» - термін, що виник у травні 2013 р. для позначення молодих людей, яких негласно використовували в політичних цілях як найманців для організації силових провокацій, бійок, інших акцій із застосуванням фізичної сили.

Тіун (тивун) – назва кількох категорій посадових осіб у Київській державі та на українських землях у складі Великого князівства Литовського та Московської держави до ХУІІ ст. – господарські управителі князя або бояр.

Тмутараканське князівство – давньоруське князівство Х-ХІ ст., розташоване на Тмутараканському півострові. Утворилось внаслідок колонізації Північного Причорномор'я східнослов'янськими племенами, насамперед, сіверянами.

Тмутараканський камінь - мармурова прямокутна плита з висіченим на ній руським написом 1058.

Товари – речі, призначені для продажу.

Товаризація – процес, за якого продукти праці виробляються для потреб ринку.

«Товариство галицьких греко-католицьких священників» - створене І.Могильницьким у 1816 р., метою якого було видання книжок для народу рідною мовою та організація народних шкіл.

Товариство імені митрополита П.Могили – культурно-освітнє та релігійне товариство, засноване в Луцьку у 1931 р. Мета – поширення релігійної освіти і православної свідомості.

Товариство історичне – наукове товариство, засноване у Львові в 1886 р. польськими істориками.

Товариство наукових викладачів імені П.Могили – громадська просвітня організація в Галичині, заснована в 1908 р. з метою поширення серед українського населення наукових знань.

«Товариство об'єднаних слов'ян» - декабристська організація, заснована у 1823 р. в Новоград-Волинському братами Андрієм та Петром Борисовими.

Товариство прихильників слов'янщини – таємний польський громадсько-літературний гурток, заснований студентською молоддю Львівського університету. Діяв у 1821-1826 рр.

Товариство прихильників української літератури, науки і штуки – громадська організація, створена у Львові в 1904 р. за ініціативою М.Грушевського. Мета – сприяння розвитку української культури і науки, підтримка інтелігенції з усіх українських земель.

Товариство українських поступовців (ТУП) – міжпартійна організація, створена у 1908 р., лідерами якої були М.Грушевський, С.Єфремов та Є.Чикаленко, які виступали за автономію України.

Товариш – титул рядового козака, повноправного члена січового товариства.

Товарна біржа – систематично функціонуючий ринок, на якому здійснюється оптова торгівля товарами за стандартними зразками.

Товарна продукція – продукція, що виробляється не для власного споживання, а для продажу на ринку.

Товарне виробництво – форма виробництва, при якій продукти виробляються для продажу.

Товмач – той, хто усно перекладає з однієї мови на іншу під час бесіди, офіційних переговорів тощо.

Товста могила – скіфський курган ІУ ст. до н.е. (Дніпропетровська область), досліджений у 1971 р.

Толерантність – ставлення з повагою до іншої точки зору, прагнення зрозуміти відмінну від власної позицію.

Томаківська Січ – військово—адміністративна організація українського козацтва, яка існувала за порогами Дніпра в другій половині ХУІ – 1775 р.

Томізм – вчення Фоми Аквінського, яке було визнане єдино правильним для католицької церкви.

Томос – церковний документ, який визнає незалежність церкви того чи іншого регіону.

Торг – форма організації торгівлі, яка задовольняла місцеві ринкові потреби (кількох сіл і містечок, окремого міста).

Торговицька конфедерація 1792 р. – союз польських магнатів, створений у 1792 р. з метою ліквідації прогресивних реформ державного устрою, ухвалених Чотирирічним сеймом (1788-1792 рр.) та конституції Речі Посполитої 1791 р.

Тордесільяська угода – договір між Іспанією та Португалією про поділ територій у 1494 р.

Торки – тюркомовні племена, які становили частину гузів. Гузи жили в басейні річки Урал.

- Тоталітаризм** – політичний лад, за якого влада зосереджується в руках певної групи (найчастіше політичної партії), котра знищує демократичні свободи повністю підпорядковує всі сфери життя своїм інтересам і утримує контроль над суспільством шляхом терору.
- Тотальна війна** – війна, де використовуються всі засоби для знищення противника, у тому числі мирного населення.
- Тотемізм** – віра в спільне походження і кривну спорідненість між людиною і певним видом тварин.
- Травесті** – гумористична поезія, близька до пародії.
- Трагедія** – драматичний твір, в якому зображуються гострі життєві конфлікти.
- Традиційне суспільство** – суспільство, у якому над людиною панують споконвічні традиції та звичаї, де людина не уявляє себе поза природою.
- Традиція** – звичай, порядок, правила поведінки, які переходять з покоління в покоління.
- Трайбалізм** – племінний або етнічний сепаратизм у суспільстві. На практиці він означає, що всі соціально-економічні відносини обумовлені родоплемінними, етнічними відносинами.
- Трансепт** – поперечний неф або кілька нефів, що перетинають під прямим кутом головні поздовжні нефи будівлі.
- Трансільванія (Семигород)** – історична область на півночі Румунії.
- Транснаціональна корпорація (ТНК)** – міжнародна компанія, що здійснює виробництво промислових продуктів на основі прямих іноземних інвестицій та контролює свої закордонні філії.
- Трансністрія** – назва, яка вживалась німецько-румунськими окупаційними властями щодо земель між річками Дністер, Буг, Рів, Лядова та Чорноморським узбережжям під час радянсько-німецької війни 1941-1945 рр.
- Трансформація** – зміна, перетворення форми, особливостей чого-небудь.
- Трансформація політична** – історичний процес змін і перетворень у суспільстві.
- Траянові вали** – назва стародавніх оборонних споруд, які знаходилися у Південно-Західній Україні, Молдові, Румунії. Приписуються римському імператору Траяну (98-117 рр.)
- Требник** – книга, в якій містяться молитви, що читаються при требах (хрещенні, вінчанні, похованні та ін.).
- Трест** – промислове об'єднання, в якому підприємства втрачають комерційну і виробничу самостійність та підпорядковуються єдиному керівництву.
- Третій поділ Польщі** – відбувся у 1795 р. між Росією, Австрією та Пруссією.
- Третій рейх** – назва Німеччини в 1933-1945 рр. за часів правління НСДАП на чолі з А.Гітлером.
- «Третій Рим»** - ідеологічна доктрина, що існувала у Московській державі в XVI-XVIII ст. Сформулював чернець Філофей, підкреслюючи значення Московської держави як спадкоємиці Візантійської та Римської імперій.
- Третій Універсал Української Центральної Ради** - державно-правовий акт, ухвалений УЦР 20 листопада 1917 після Жовтневого перевороту в Петрограді й повалення Тимчасового уряду. Проголосив УНР.
- Третьочервнева монархія** – назва режиму, що встановився в Російській імперії після придушення революції 1905-1907 рр. Головною його ознакою було самодержавство, яке трималося на армії та поліції.
- Трибунал коронний** – найвищий апеляційний суд для всіх станових шляхетських судів у Польському королівстві, який розглядав скарги щодо рішень судів нижчої інстанції – гродських, земських і підкоморських.
- Трибунал Луцький** – найвищий апеляційний суд для Брацлавського, Волинського та Київського воєводств, утворений на вимогу української шляхти ухвалою сойму у Варшаві в 1578 р.
- Трибунал Люблінський** – найвищий апеляційний суд для Малої Польщі Брацлавське, Волинське, Київське, Подільське, Руське і Чернігівське воєводства). Виділився у 1774 р. як окремий суд з Трибуналу Коронного.
- Тривіум** – три предмети: граматики, діалектики і риторики, з яких складався перший цикл “семи вільних мистецтв” у середньовічній школі.
- Тридцятилітня війна** – перша загальноєвропейська війна між двома великими угрупованнями: габсбурзьким союзом (іспанські та австрійські Габсбурги, католицькі

князівства Німеччини, Річ Посполита) та антигабсбурзькою коаліцією (Франція, Швеція, Данія, протестантські князівства Німеччини та ін.)

Тридцять срібляків – один з дванадцяти апостолів (учнів Христа) Іуда видав свого вчителя первосвященникам, за що одержав від них тридцять срібняків.

Тризуб – геральдичний знак київських князів династії Рюриковичів. З 1992 р. – малий Державний герб України.

«**Трикутник смерті**» - невелика територія, де опинилися збройні сили УНР оточені більшовиками, денікінцями та поляками наприкінці 1919 р.

Трипільля – система обробітку землі, що передбачає поділ землі на три поля, перше з яких засівається озиминою, друге – яровиною, а третє перебуває під паром; щороку посів полів змінюється.

Трипільська культура – археологічна культура часів енеоліту, назва якої походить від назви села Трипільля на Київщині.

Тріанонський мирний договір 1920 р. – підписаний 4 червня 1920 р. у Великому Тріанонському палаці Версалю між державами-переможцями у Першій світовій війні і Угорщиною.

Трієри – грецькі військові кораблі, які мали по три ряди весел з кожного боку.

Тріумвірат – 1) у Стародавньому Римі колегія з трьох осіб, які призначалися або обиралися з певною метою;

2) співправління старших синів Ярослава – Ізяслава, Святослава й Всеволода.

Тріумф – у Стародавньому Римі урочистий вступ у столицю полководця та його армії після переможного завершення війни.

Тріумфальна арка – монументальна споруда у вигляді окремої 1-3-прогонної аркоподібної брами.

Троди – спроба в більшовицькій Росії скасувати грошовий обіг і замінити гроші трудовими одиницями.

Троїстий союз – союз, створений в 1882 р. Німеччиною, Австро-Угорщиною, Італією.

Троїцький собор – у Новомосковську (Дніпропетровська область) – видатна пам'ятка архітектури ХУІІІ ст. Збудований у 1773-1778 рр.

Троянський кінь – величезний дерев'яний кінь, збудований греками за порадою Одиссея після тривалої безуспішної облоги Трої.

Трубадури – 1) мандрівні поети з південно-французької провінції Прованс;

2) поети-рицарі.

Трудова еміграція – явище економічного життя, яке характеризується від'їздом працездатного населення з районів аграрного перенаселення або хронічної депресії для заробітку або постійного проживання до інших територій, країн.

Трудовий конгрес України – 1) вищий тимчасовий законодавчий орган УНР у період Директорії УНР. Скликаний Директорією з метою організації влади в Україні та визначення форми державного правління після повалення влади гетьмана П.Скоропадського. Проходив у Києві 23-28 січня 1919 р.;

2) політична партія, що існувала в Україні у 1993-1996 рр.

Трудові ресурси – наявне працездатне населення на території країни або на підприємстві.

Трудодень – міра затрат праці і міра споживання в колгоспах.

Тульчинська управа – філія Південного товариства декабристів. Створена у 1818 р. за ініціативою П.Пестеля, ад'ютанта командувача російської армії, яка була розквартирована у Тульчині (Вінницька область).

Турбаївське повстання 1789-1793 рр. – один із найбільших антикріпосницьких селянських виступів у Лівобережній Україні в другій половині ХУІІІ ст. Відбулося у селі Турбаях Катеринославського намісництва (Полтавська область).

Турівське князівство – існувало в Х-ХІІ ст. у центрі правобережного Полісся, населена дреговичами і древлянами.

Турки-сельджуки – загальна назва тюркських племен, об'єднаних у Х ст. Сельджуком – засновником однойменної династії.

Тустань – наскельна фортеця у Галицькій землі. (Сколівський район Львівської області). Збудована у ХІІІ ст.

Турнір – змагання рицарів у силі та майстерності, що відбувалося на спеціально влаштованій

арені у присутності глядачів.

«Тушки» - принизлива назва депутатів, які обиралися за списками одних партій, а в парламенті приєдналися до їх опонентів.

Тщинецька культура – археологічна культура бронзового віку. Назва походить від могильника біля села Тщинець у Повісленні. Існувала в XVI-XI ст. до н.

Тяглі селяни – 1) категорія залежних селян на українських землях у складі Російської держави XV-XVIII ст., котрі виконували натуральні й грошові державні повинності – тягло;
2) на українських землях під владою Польщі, Великого князівства Литовського та у Правобережній Україні у складі Російської імперії (до 1861 р.) – категорія селян, які відбували панщину, обробляли панську землю своєю тягловою худобою (кінями, волами) й сільськогосподарським реманентом.

Тьма єгипетська – одне з покарань насланих на Єгипет за знущання над іудеями.

УГА – Українська Галицька Армія (1918-1920 рр.). Збройні сили ЗУНР.

Ужаття – скошене збіжжя на полі.

Уділ – адміністративно-територіальна одиниця у Давній Русі, яка виникла внаслідок поділу більших князівств, що було узаконено на княжому з'їзді у Любечі 1097 р. Удільні князівства поділялися на менші уділи.

Удільне князівство – див. «уділ».

Удільні землі – частина державних земель в Російській імперії у XVIII-XX ст., які на основі указу Павла I в 1797 р. були виділені (разом з селянами) у власність царської родини.

Ужгородська унія 1646 р. – об'єднання православної церкви на Закарпатті з католицькою церквою, укладена у 1646 р. в Ужгороді.

Узольцове – торговельний митний збір у Київській Русі за обв'язування і пакування товару з додатком митних печаток.

Узурпація – 1) протизаконне захоплення влади;
2) привласнення чийось прав на що-небудь.

«Україна» - 1) українське спортивне товариство студентів вищих шкіл Львова, засноване в 1911 р.;
2) українознавчий науковий часопис, що виходив у Києві з 1907 р.

«Ukraina Irredenta» - («Україна уярмлена») – брошура Ю.Бачинського, видана у 1895 р., у якій доводилась історична необхідність здобуття Україною незалежності.

Українізація – політика більшовиків, здійснювана в 1920 – на початку 30-х років комуністами України й урядом УСРР з метою зміцнення радянської влади в Україні засобами поступок національному рухові у вигляді впровадження української мови в школах й інших сферах культурного життя.

Українізація армії – процес формування у складі російської армії влітку-восени 1917 р. українізованих частин.

Українофільство – дослівно “любов до українського”. Уживалося імперськими політиками та російськими шовіністами в зневажливому розумінні.

Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) – православна церква в Україні, створена на Всеукраїнському православному соборі у Києві в жовтні 1921 р.

Українська академія наук – вища наукова організація України, заснована у листопаді 1918 р. і є найбільшим центром наукових досліджень. Першим президентом академії був В.Вернадський.

Українська Бойова Управа – організаційно-координаційний центр Легіону УСС, створена у серпні 1914 р.

Українська військова організація (УВО) – нелегальна військова організація, що існувала в 1920-1930-х рр. у Західній Україні. Мета – продовження боротьби за незалежність України. Створена у 1920 р.

- Українська Галицька Армія (УГА)** – збройні сили ЗУНР на чолі з М.Омеляновичем-Павленком. До 17 листопада називалась Галицькою армією.
- Українська Гельсінська група** – назва дисидентської організації, що існувала і діяла в Україні у 1976-1982 рр. Основна мета – повідомлення світової громадськості про стан дотримання прав людини в Україні.
- Українська Гельсінська спілка** – легальна загальнонаціональна організація партійного типу, заснована 7 липня 1988 р. на зборах членів Української гельсінської групи сприяння виконання Гельсінських угод. Головою обрано Л.Лук'яненка, який перебував на засланні.
- Українська головна визвольна рада (УГВР)** – всеукраїнський представницький орган політичного керівництва національно-визвольною боротьбою українського народу в 1940-1950-х рр. Створена у 1944 р. на Самбірщині.
- Українська господарська академія** – український вищий навчальний заклад політехнічного Профілю, який діяв у Подєбрадах (Чехо-Словаччина) з 1922 по 1935 рр.
- Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод** – перша легальна правозахисна організація в радянській Україні, створена 9 листопада 1976 р. в Києві.
- Українська демократична партія (УДП)** – українська партія ліберально-народницького спрямування, створена у 1904 р. в Києві з членів Загальної української безпартійної демократичної організації.
- Українська демократично-радикальна партія (УДРП)** – партія ліберально-демократичного спрямування, створена у 1905 р. в Києві, внаслідок об'єднання Української демократичної партії і Української радикальної партії.
- Українська демократично-хліборобська партія (УДХП)** – українська політична партія консервативного напрямку. Виникла в 1917 р. у Лубнах.
- Українська держава** – офіційна назва України за часів гетьманування П.Скоропадського (квітень-грудень 1918 р.).
- Українська державна академія мистецтв** – перша українська вища мистецька школа, заснована у 1917 р. в Києві.
- Українська допоміжна поліція** – назва охоронних з'єднань, створених для підтримання порядку серед місцевого населення під керівництвом німецьких поліцейських органів на території України в роки Другої світової війни. Перші підрозділи виникли наприкінці 1939 р.
- Українська економічна рада (УЕР)** – найвищий господарський орган на території УСРР у 1920-1930-х рр., створений у 1921 р.
- Українська загальнонародна організація (УЗНО)** – нелегальне об'єднання національно-самостійницького спрямування на Івано-Франківщині. Утворене у 1961 р.
- Українська ідея** – першим цей термін вжив П.Куліш, позначаючи ним усвідомлення, розуміння людьми приналежності до свого народу, його культури і віри.
- «Українська карта»** - комплекс проблем у міжнародних відносинах, планах окремих держав, пов'язаних із невирішеністю «українського питання» в міжвоєнній Європі.
- Українська католицька народна партія (УКНП)** – політична організація, заснована у 1930 р. у Львові.
- Українська комуністична партія** – українська партія комуністичного спрямування, створена у 1920 р.
- Українська консервативна республіканська партія (УКРП)** – політична партія в Україні, створена у 1992 р. внаслідок розколу в лавах Української республіканської партії.
- «Українська лінія»** - за гетьмана Д.Апостола оборонні споруди від Дніпра до Дінця.
- Українська морська рада** – керівний орган моряків-українців, створений під час роботи третього Всеукраїнського військового з'їзду у жовтні 1917 р.
- Українська Народна Громада** – українська політична партія консервативного напрямку.

Об'єднувала переважно землевласників та колишніх військових.
Була створена у Києві (березень 1918 р.). Сприяла
П.Скоропадському у його приході до влади.

- Українська Народна (Національна) Рада** – створена 18 жовтня 1918 р. у Львові як політичний представницький орган українського народу в Австро-Угорській імперії. Її президентом було обрано депутата австрійського парламенту Є.Петрушевича.
- Українська народна партія (УНП)** – перша українська партія самостійницького напрямку в Наддніпрянській Україні. Заснована М.Міхновським у 1902 р.
- Українська Народна Республіка (УНР)** – українська держава зі столицею у Києві, яка в 1917-1921 рр. контролювала території центральної, східної та південної України. До квітня 1918 р. очолювалася Центральною Радою УНР на чолі з М.Грушевським, після грудня 1918 року - Директорією УНР, яка усунула від влади П. Скоропадського.
- Українська народна самооборона (УНС)** – збройні формування українського національного руху Опору, що діяли в Галичині у 1943 р.
- Українська народно-республіканська партія (УНРП)** – українська партія ліберального напрямку, заснована у Києві в 1918 р.
- Українська народно-трудова партія** – українська політична партія у Західній Україні, створена у 1919 р.
- Українська національна армія (УНА)** – назва, під якою робилися спроби сформування української армії наприкінці Другої світової війни.
- Українська національна асамблея (УНА)** – політична організація в Україні. Створена на базі Української міжпартійної асамблеї, яка виникла у 1990 р. і претендувала скласти «альтернативу» окупаційно-угодовській Верховній Раді.
- Українська національна консервативна партія (УНКП)** – політична партія в Україні, яка виникла у 1992 р. в Києві внаслідок об'єднання Української національної партії, Республіканської партії України та Української національно-демократичної партії.
- Українська національна партія (УНП)** – єдина легальна українська політична партія, що діяла у 1927-1938 рр. на окупованих Румунією землях Північної Буковини.
- Українська національна рада** – 1) представницький орган українського населення Галичини, що діяв у Львові в 1941-1942 рр.;
2) законодавчий орган у системі державного центру УНР в екзилі, який діяв у 1920-1948 рр.
- Українська національна рада ЗУНР-ЗО УНР** – вищий законодавчий орган ЗУНР-ЗО УНР, створена у жовтні 1918 р. у Львові.
- Українська національно-демократична партія** – 1) провідна українська політична партія у Галичині на початку ХХ ст., створена у 1896 р.;
2) політична організація на Волині та Поліссі, що утворилася у 1942 р.
- Українська національно-революційна партія** – назва фракції Української партії соціалістів-революціонерів, що існувала влітку 1917 р.
- Українська партія лівих соціалістів-революціонерів (борьбистів)** – політична організація, що виникла в результаті розколу Української партії лівих соціалістів-революціонерів у 1919 р.
- Українська партія праці (УПП)** – українська політична партія радянофільського спрямування, що діяла в Галичині у 1927-1930 рр.
- Українська партія національної роботи** – українська політична партія, що діяла у Галичині в 1923-1924 рр.
- Українська партія солідарності та соціальної справедливості** – політична партія в Україні,

створена в 1993 р. у Києві.

- Українська партія соціалістів-революціонерів (есери)** – політична партія, яка виникла у квітні 1917 р.
- Українська партія соціалістів-революціонерів-боротьбистів (комуністів)** – українська політична партія, яку створили ліві есери в березні 1919 р.
- Українська партія соціалістів-самостійників (УПСС)** – українська партія національно-радикальної орієнтації, створена у грудні 1917 р. на з'їзді самостійників у Києві.
- Українська партія соціалістів-федералістів (есефи)** – політична партія, що оформилась у червні 1917 р. з колишніх членів Української Демократично-радикальної партії та Товариства українських поступовців.
- Українська партія справедливості** – українська політична партія, створена у 1992 р. із представників ветеранів Афганістану та чорнобильців.
- Українська партія шанувальників пива** – політична партія в Україні, створена у 1992 р.
- Українська повстанська армія (УПА)** – 1) назва повстанських загонів отамана Ю.Тютюнника під час Другого Зимового походу;
2) назва організації і військового формування українського самостійницького напрямку, яке діяло на території сучасних Рівненської, Житомирської областей та Білорусі у червні-листопаді 1941 р.;
3) збройно-політична формація, що діяла в Україні у 1942- 1950- х рр.
- Українська православна автокефальна церква** – одна з православних церков в Україні в 1920-1930-х рр. Оформилась у 1925 р. на соборі єпископів у Лубнах.
- Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП)** – утворена на Всеукраїнському помісному православному соборі, що відбувся у червні 1992 р. в Києві.
- Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП)** – православне церковне утворення, що діє в Україні. Створена як автономна складова частина РПЦ у січні 1990 р.
- Українська радикальна партія** – спершу – Русько-українська партія; з 1926 р. – Українська радикально-соціалістична партія – перша українська політична партія, утворена у Львові у 1890 р. І.Франком та М.Павликом.
- Українська радикальна партія (УРП)** – українська партія ліберально-народницького напрямку, створена у 1904 р. групою членів, що вийшли з Української демократичної партії.
- Українська революція** – складова загальноросійської революції, що почалась у лютому 1917 р., спрямована на національне визволення й повалення імперського панування
- Українська революція ХУІІ ст.** – політичний процес, який розгортався в українському суспільстві в 1648-1676 рр. Він став поєднанням боротьби за національне визволення, соціальних протестів, збройної боротьби та спричинив глибокі зміни в більшості сфер життя.
- Українська республіканська партія (УРП)** – політична партія в Україні, в яку у 1990 р. реорганізувалася Українська гельсінська спілка, стала першою альтернативною КПРС-КПУ політичною партією в Україні.
- Українська робітничо-селянська спілка (УРСС)** – підпільна організація української інтелігенції націонал-комуністичного спрямування. Існувала на Львівщині у 1959-1961 рр. Ініціатором створення був Л.Лук'яненко.
- Українська селянська демократична партія (УСДП)** – політична партія в Україні, створена письменником С.Плачиндою в 1990 р. у Львові.
- Українська соціал-демократична партія (УСДП)** – легальна реформістська соціалістична партія,

що діяла в Галичині й Буковині. Стояла на позиціях незалежності й соборності України. Створена у Львові в 1899 р.

- Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП)** – есдеки – політична партія, що утворилася у грудні 1905 р. з Революційної української партії і визнавала марксистську ідеологію.
- Українська Соціалістична Радянська Республіка** – проголошена 6 січня 1919 р. і проіснувала до 24 серпня 1991 р. Це була комуністична державно-політична формація, що постала як результат збройної агресії більшовицької Росії проти УНР.
- Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП)** – українська партія у Галичині, яка виникла у 1926 р. внаслідок об'єднання Української радикальної партії з групою українських есерів.
- Українська федеративно-демократична партія (УФДП)** – організація поміркованих поступовських кіл, заснована у грудні 1917 р. у Києві кадетами-українофілами.
- Українська трудова партія (УТП)** – політична партія, заснована в жовтні 1917 р. у Києві. Головою був Ф.Крижанівський.
- «Українська хата»** - щомісячний літературно-публіцистичний журнал національно-радикального спрямування, що видавався у Києві з 1909 по 1914 рр.
- Українська християнська організація (УХО)** – українське суспільно-релігійне товариство, створене у 1925 р.
- Українська християнсько-демократична партія (УХДП)** – політична партія в Україні, створена у 1990 р.
- Українська Центральна Рада (УЦР)** – представницький орган українських політичних партій та громадських організацій, створений 4 березня 1917 р. на чолі з М.Грушевським.
- Українська шляхта** – українська родова знать, аристократія. Представники цієї верстви здійснювали державне управління, сприяли розвиткові культури та освіти, підтримували церкву.
- Українське бароко** – назва мистецького стилю, поширеного на українських землях у ХУІІ – ХУІІІ ст., який виник у результаті поєднання місцевих архітектурних традицій та європейського бароко.
- Українське визвольне військо (УВВ)** – загальна назва частини українських національних збройних формувань, що в 1943-1945 рр. діяли на боці німецької армії.
- Українське вільне козацтво** - українські добровільні військово-міліційні формування, створені для захисту інтересів народу й охорони правопорядку в Україні в 1917-1918 рр.
- Українське державне правління** – коаліційний крайовий уряд, сформований після проголошення у Львові 30 червня 1941 р. Акта відновлення Української держави.
- Українське історичне товариство** – незалежна асоціація українських істориків діаспори (США, Канади, країн Європи, Австралія) та України, яка виникла у 1965 р.
- Українське наукове товариство** – громадське наукове товариство академічного типу, засноване у 1906 р. в Києві за ініціативою М.Грушевського.
- Українське національне об'єднання (УНО)** – українська політична організація у Закарпатті, засноване в 1939 р. у Хусті для відстоювання інтересів українського населення.
- Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО)** – найбільша українська політична партія міжвоєнного періоду, що діяла в Галичині у 1925-1939 рр. Стояла на програмних засадах Української національно-трудової партії.
- «Українське питання»** - неврегульованість міжнародним співтовариством права українців на самовизначення.

- Українське правниче товариство** – об'єднання українських правників, учених та практиків в Чехії, що існувало в міжвоєнний період у Празі. Засноване у 1923 р. навколо Українського вільного університету.
- Українське селянське об'єднання** – масова селянська організація, створена у 1931 р. в Галичині і знаходилась під впливом КПЗУ.
- Українське селянсько-робітничє соціалістичне об'єднання (Сельроб)** – українська політична партія раднофільського напрямку, що існувала в Польщі у 1926-1932 рр.
- «Українське слово» - 1) українське видавництво в Берліні з 1921 по 1926 рр.;
2) назва газет, що виходили в Галичині у 1915-1918 рр.
- «Український альманах» - видав І.Срезневський у 1831 р., де публікувалися народні пісні, твори харківських письменників тощо.
- Український визвольний рух** – цілеспрямована, організована боротьба українства за національне визволення і створення незалежної держави.
- Український високий педагогічний інститут ім. М.Драгоманова** – український вищий навчальний заклад, заснований в 1923 р. в Празі.
- Український військовий генеральний комітет** – створений у травні 1917 р. на чолі з С.Петлюрою.
- Український військовий клуб ім. гетьмана П.Полуботка** – створений у лютому 1917 р. на чолі з М.Міхновським.
- Український Вільний Університет** – український вуз, одна з найбільш відомих інституцій української діаспори. Створений у 1921 р. у Відні. Протягом 1921-1945 рр. діяв у Празі, а з 1945 р. – у Мюнхені.
- «Український вісник» – назва збірника самвидаву, який виходив у Львові за редакцією В.Чорновола у 1970 – 1974 рр.
- Український генеральний військовий комісаріат** – таємна військова організація, створена у 1918 р. для підготовки збройного повстання у Львові і встановлення української влади в Галичині.
- Український генеральний військовий комітет** – найвища військова установа в Україні у травні-листопаді 1917 р. для керівництва українським військовим рухом.
- Український генеральний військовий штаб** – вищий орган управління Збройними силами УНР, створений у листопаді 1917 р.
- Український екзархат РПЦ** – церковна адміністративна одиниця Московського патріархату на території України.
- «Український історик» - журнал Українського історичного товариства, заснований в 1963 р. у США.
- Український католицький союз** – суспільно-політична організація у Галичині, заснована у 1931 р. з ініціативи А.Шептицького для забезпечення католицькій вірі та моралі належного місця в суспільному житті.
- Український комітет** – громадська організація, що діяла в 1913-14 рр. у Великій Британії для вивчення українського питання.
- Український конгресовий комітет Америки** – суспільно-громадський координаційний центр українців у США, створений у 1939 р.
- Український крайовий комітет** – у Львові, українська легальна громадська установа у Галичині, яка представляла інтереси українського населення перед німецькою окупаційною владою. Створена у серпні 1941 р.
- Український легіон самооборони** – українське військово формування у складі німецької армії у роки Другої світової війни. Створене на Волині у 1943 р. для боротьби з польськими боївками, радянськими партизанами та УПА.
- Український народний університет** – вищий навчальний заклад, відкритий у 1917 р. в Києві.
- Український науковий інститут у Берліні** – наукова установа, заснована у 1926 р. для поширення знань про Україну.
- Український науковий інститут у Варшаві** – наукова установа, що діяла у 1930-1939-х рр. у Польщі.

- Український національний союз** – координаційний осередок українських політичних партій і культурно-громадських, професійних організацій. Утворився на початку серпня 1918 р. на базі Українського національно-державного союзу і стояв в опозиції до політики гетьманського уряду.
- Український національний фронт** – підпільна організація націоналістичної орієнтації, створена в Галичині у 1964 р.
- «Український національний центр»** - сфабрикована ГПУ УСРР у 1930-1931 рр. «контрреволюційна» організація, яка нібито прагнула повалити радянську владу.
- Український національно-державний союз (УНДС)** – об'єднання поміркованих українських партій та організацій, опозиційних до гетьмана П.Скоропадського. Утворився у травні 1918 р. в Києві.
- Український монархізм** – маловпливова політична течія в українському русі 20-х – 30-х рр. ХХ ст., яка виступала за запровадження монархії в Україні у формі гетьманату.
- «Український П'ємонт»** - таку оцінку дав В.Антонович ролі Галичини в українському русі наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., порівнюючи з роллю Королівства П'ємонт в об'єднанні Італії.
- Український січовий союз** – центральний координаційний орган спортивно-протипожежних товариств «Січ», заснований у 1908 р. в Станіславі.
- Український союз хліборобів-державників** – українське політичне об'єднання монархічного напрямку, заснований у Відні у 1920 р.
- «Український студент»** - 1) орган Головної ради українських студентських громад. Видавався у Петербурзі в 1913-1914 рр.;
- 2) друкований орган земляцтва студентів-українців у Празі. Виходив у 1920-1924 рр.
- Український студентський союз** – товариство українських студентів вищих шкіл у Австро-Угорщині, засноване у Львові у 1909 р.
- Український фронт 1917-1918 рр.** – оперативно-стратегічне об'єднання збройних сил в Україні, утворене у листопаді 1917 р.
- Український центральний комітет** – установа у Кракові, що з 1939 по 1945 рр. відстоювала перед німецькими окупаційними органами влади інтереси українського населення Галичини.
- Українські січові стрільці (УСС)** – українське військове добровільне формування у складі австро-угорської армії, яке було створене з ініціативи ГУР та діяло на російському фронті в 1914-1916 рр.
- Українські студентські громади** – організації українського студентства в Російській імперії, які створювалися в ХІХ-ХХ ст. за національним принципом.
- Українські установчі збори (Сейм)** - виборна законодавча установа, конституанта українського народу, завданням якої було затвердити новий лад і встановити конституцію української держави.
- Українсько-польська війна** – збройний конфлікт між Польщею і ЗУНР (після Акта Злуки – ЗО УНР) на території Галичини, що вилився в широкомасштабні бойові дії з 1 листопада 1918 по 18 липня 1919 р.
- «Украинская жизнь»** - науково-літературний та громадсько-політичний журнал, що видавався в 1912-1917 рр. у Москві.
- Уличі** - східнослов'янське плем'я, що заселяло в УІ -ІХ ст. пониззя Дніпра від річки Росі до Чорного моря.
- Улус** – володіння. Русь була улусом хана Золотої Орди, а руські князі були васалами хана.
- Ультиматум** – категоричні вимоги однієї сторони до іншої. Висування ультиматуму, як правило, супроводжується погрозами.
- Ультиматум Директорії Раднаркому** – документ Директорії УНР, підписаний Головою Директорії В.Винниченком 9 січня 1919 р., у якому перед Радою народних комісарів РСФРР поставлено вимоги негайно вивести свої війська з території України та припинити

війну.

Ультиматум Раднаркому – маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Центральної Ради від 4 (17) грудня 1917 р.

Умити руки – у Біблії розповідається про старовірейський ритуальний звичай умити руки на знак непричетності до участі в якомусь злочині.

Уніатська церква – християнське об'єднання, створене Берестейською унією 1569 р.

Універсал – урочиста грамота, декларація, маніфест.

Універсали УЦР – звернення декларативно-програмного характеру до українського народу, опубліковані в 1917-1918 рр. Українською Центральною Радою:

I Універсал – 23 червня 1917 р.;

II Універсал – 16 липня 1917 р.;

III Універсал – 20 листопада 1917 р.;

IV Універсал – 22 січня 1918 р.

Університет – вищий навчальний науковий заклад, до складу якого входить кілька факультетів, де викладається певний цикл споріднених наукових дисциплін.

Унівська друкарня – видавничий заклад, що діяв при монастирі у Львівській області в ХУІІ-ХУІІІ ст.

Унітаризм – державний устрій, який характеризується централізованим керівництвом адміністративно-територіальними одиницями і відсутністю самоврядних засад.

Унітарна держава – це форма державного устрою, яка базується на верховенстві суверенітету єдиної держави над адміністративно-територіальними одиницями, на які вона поділена.

Уніфікація – зведення різноманітних проявів життя в різних національних районах держави до єдиних, затверджених імперською владою зразків.

Унія – 1) об'єднання частини православної церкви з католицькою церквою під владою папи римського;
2) союз держав.

Урок – за княгині Ольги визначена певною фіксованою нормою данина від кожного господарства.

Урочні літа – термін, протягом якого у Московському царстві власники маєтків мали право вимагати повернення їм утікачів-селян і вивезених іншими землевласниками кріпосних селян. Царським указом від 1597 р. був установлений п'ятирічний термін розшуку селян.

Урбанізація – процес зростання кількості населення міст і посилення їхньої ролі в економічному й економічному й культурному житті суспільства.

Урочні (здольні) селяни – селяни, що отримували від пана щоденне завдання (урок), причому таке важке, що його не можна було виконати й за два-три дні.

Уряд – управитель фільварком.

Уряд УНР в екзилі – орган державної влади УНР в 1920-1948 рр., який після захоплення більшовиками України влади, діяв поза її межами.

Усобиця – незгода, внутрішній розбрат, війна між тими чи іншими суспільними групами або особами в державі.

Устав – доповнення до «Руської правди» В.Мономахом.

«Устава на волоки» - правовий документ, затверджений королем Сигізмундом II Августом у 1557 р. про проведення аграрної та фінансово-податкової реформи на території Великого князівства Литовського.

Устави й уроки – данина, податі, повинності, встановлені княжою владою.

Устав земляний – закон, запроваджений князем Володимиром

Усть-Дунайське буджацьке козацтво – козацьке військо, сформоване у Південній Бессарабії у 1806 р. для підготовки до нової війни з Туреччиною.

Утилізація – 1) використання чого-небудь з користю;

2) переробка відходів.

Утопічний соціалізм – учення про ідеальне суспільство, що ґрунтується на спільності майна, обов'язковій праці та справедливому розподілі її результатів

Утопія – науково не обґрунтований проект створення зразкового суспільства, мрія, що не збувається.

Утраквістичні школи – навчальні заклади, що діяли в Галичині у 1886-1939 рр., в яких частина предметів вивчається однією мовою, а частина – іншою.

Уходники – у ХУ-ХУІ ст. люди із пограничної зі степом смуги українських земель, які ватагами йшли на Середнє і Нижнє Подніпров'я для ведення сезонного промислу.

Учнівське самоврядування – це спосіб залучення учнів до систематичної участі в організації життя шкільної громади.

Фабрика – промислове підприємство, засноване на використанні системи машин; форма великого машинного виробництва.

Фабричні селяни – особисто залежні селяни, що були довічно прикріплені до заводів та фабрик, які належали приватним особам.

Фаетон – у давньогрецькій міфології син бога сонця Геліоса, який випросив у батька на один день дозвіл правити сонячною колісницею. Фаетон не впорався з кіньми і колісниця стала швидко наблизатися до землі, на якій від жару почали горіти ліси і пересихати річки. Тоді Зевс, щоб урятувати землю, убив Фаетона блискавкою.

Фактори – посадові особи в Гетьманщині, які збирали прикордонне мито. Запроваджене у 1654 р. Б.Хмельницьким.

Факторія – торговельна контора або поселення, організоване купцями в іншій державі або колонії.

Фальсифікація – умисне викривлення або неправильне тлумачення чогось; учинена з корисливою метою підробка; надання предмету вигляду, що не відповідає його суті.

Фамільна лінія – лінія прямих предків, без яких людина не могла б з'явитися на світ.

Фанагорія – античне місто на березі Таманської затоки (Краснодарський край).

Фараон – прийняте нині найменування царів Стародавнього Єгипту.

Фарисеї – представники релігійно-політичної секти в Іудеї. Вони відзначалися крайнім фанатизмом і ретельним виконанням правил зовнішнього благочестя.

Фасад – передній бік будинку або споруди.

Фашизм – тоталітарна форма правління, диктатура й культ вождя і підпорядкування йому політичної еліти, ліквідація опозиції, парламенту, інститутів самоврядування і всіх інших партій.

Феб – друге ім'я Аполлона, бога сонячного світла, покровителя мистецтв у старогрецькій міфології.

Федеративна грамота – грамота, видана Гетьманом України П. Скоропадським 14 листопада 1918 р. в умовах поразки Німеччини в Першій світовій війні, що виголошувала прагнення щодо включення України до складу небільшовицької Росії на засадах федералізму.

Федеративна монархія – форма устрою Київської Русі у період роздробленості, за якої вона із слабоцентралізованої держави перетворилася на об'єднання князівств, кожне з яких мало ознаки державності, а найважливіші питання внутрішнього життя вирішувалися на князівських з'їздах.

Федерація – союзна держава, яка складається з державних утворень (республік, штатів, земель тощо), котрі мають певну політичну самостійність.

Федерація українських жіночих організацій – міжнародне громадське жіноче об'єднання, створене у 1948 р. у Філадельфії.

Федоровича повстання – національно-визвольне повстання в Україні 1630 р. під проводом гетьмана реєстрових козаків Т.Федоровича.

Феми – військово-адміністративні округи у Візантії.

Феміда – богиня права і закону у грецькій міфології. Зображувалася з мечем в одній руці і терезами в іншій, а також з пов'язкою на очах.

Фемінізм – суспільний рух, який виступає за рівні права жінки в усіх сферах життя, за захист особливих потреб жінки, які пов'язані з її фізіологічними відмінностями від чоловіка.

Фемінність – якості, які приписують жінкам.

Фенікс – орел з пір'ям вогненно-червоного й золотого кольорів – раз на 500 років прилітав у храм єгипетського бога сонця Ра. Там він спалював себе на вогнищі і знову молодим відроджувався з попелу.

Феномен – виняткове, незвичайне, рідкісне явище.

Феод – земельний маєток разом із селянами, який давав сеньйор своєму васалові за певну службу

(переважно військову) і передавався у спадок від батька до сина, якщо син погоджується виконувати такі ж обов'язки, як і батько.

Феодал – власник феоду, землевласник.

Феодалізм – суспільний устрій Середньовіччя, основою якого є власність феодалів на землю та працю селян; характеризується особливими феодальними відносинами між різними верствами населення.

Феодальна роздробленість – розпад великих держав на дрібні володіння.

Феодальне суспільство – поняття, що виникло для позначення особливих відносин між сеньйором і васалом у зв'язку з наданням феода й володіння ним.

Феодоро (Мангупське князівство) – середньовічна держава, що існувала у Криму в XII-XV ст.

Фермер – орендар або власник землі, який веде на ній господарство головним чином власною, а також найманою працею.

Фермерство – форма господарювання на селі, що базується на приватній власності на землю.

Фетишизм – поклоніння предметам неживої природи, що нібито наділені таємничою силою.

Фіговий листок – за Біблією, після того як Адам і Єва з'їли плід з дерева пізнання добра і зла, вони усвідомили свою голизу й зробили собі пояси з фігового листя, щоб прикрити її.

Фігура – сигнальна вогняно-димовая споруда, що використовувалася козацькою сторожею для передачі інформації про наближення чи напад татарських загонів. Влаштувалася на підвищених курганах.

Фізична культура – це складова частина культури, пов'язана з системою фізичного виховання, організації спорту, суспільної та особистої гігієни, продуманої організації активного відпочинку.

Фізична праця – вид трудової діяльності людини, що вимагає значних фізичних навантажень на організм.

Філантропія – благодійність, допомога нужденним.

Філіппіки – гнівні виступи афінського оратора Демосфена проти ворогів афінської демократії царя Македонії Філіппа.

Філософія – особлива форма пізнання світу, що вивчає найбільш загальні суттєві характеристики і фундаментальні принципи реальності і пізнання, буття людини, відносин людини і світу.

«Філософія серця» - назва напряму філософської науки, в основі якого уявлення Г.Сковороди та його послідовників про те, що у своїх вчинках людина повинна керуватися не розумом, а покликком серця.

Фільварок – 1) садиба з господарчими будівлями у сільській місцевості;

2) багатогалузевий господарський комплекс, що ґрунтувався на постійній щотижневій панщині кріпаків і був орієнтований на товарно-грошові відносини та ринок.

Фіміам – запашна речовина для кадіння, ладан.

Фланг – правий або лівий бік війська.

Флібустьєри – у XVI – на поч. XVII ст. пірати й контрабандисти, які діяли переважно у володіннях Іспанії в Новому Світі та на морських шляхах до них.

Флорин – золота монета, що карбувалася спочатку у Флоренції (1252 р.), а згодом і в інших європейських державах.

Флотилія – 1) з'єднання військових суден;

2) об'єднання сил військово-морського або річкового флоту.

Фольклористика – наука про фольклор – усну народну творчість (казки, прислів'я, пісні, обряди).

Фольксдойче – загальна назва німецьких національних меншин у Європі напередодні та в роки Другої світової війни.

Фондова біржа – систематично функціонуючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами.

Формалізм – напрям у літературі та мистецтві, який визнає пріоритетність зовнішньої форми над змістом творчості.

Формальні відносини – це відносини, що склалися між людьми, які мають певне посадове становище.

Форма правління – це порядок утворення та взаємодії вищих органів державної влади (глави держави, парламенту і уряду). Розрізняють два різновиди форми правління – монархію та республіку.

- Форпост** – 1) укріплений пункт на кордоні;
2) передня варта, передній пост охоронних частин.
- Форсована індустріалізація** – прискорений розвиток промисловості за рахунок надмірної експлуатації населення і природних ресурсів.
- Форсувати** – 1) посилювати, прискорювати;
2) долати в ході бойових дій перешкоду, найчастіше водну.
- Форум** – 1) ринкова площа в Сародавньому Римі;
2) широке обговорення;
3) місце зібрання, спілкування.
- Фракійсько-гальштату культура** – археологічна культура раннього залізного віку, поширена в Карпатах і Подунав'ї у III-I тис. до н.е.
- Фракція** – організована група членів партії, представницького органу (парламенту), органу місцевого самоврядування, що мають свої погляди і платформу, які відрізняються від поглядів і платформи решти.
- «Францисканська метрика»** - перепис і оцінка земельних угідь Галичини, проведені австрійським урядом у 1819-1820 рр.
- Францисканці** – кФранциском Ассізьким.атолицький жебрацький чернечий орден, заснований у 1207-1209 рр. в Італії
- Фреска** – розпис стін водяними фарбами по вологій штукатурці.
- Фриз** – декоративна смуга, що обрамляє площину підлоги, стелі, килима, верх стіни, прикрашена суцільним орнаментом.
- Фритредерство** – напрямок в економічній теорії та політиці, що характеризується вимогами вільної торгівлі та невтручанням держави в економічне життя країни.
- Фронда** – громадсько-політичний рух проти абсолютизму у Франції середини ХУІІІ ст.
- Фронт національної єдності (ФНЄ)** – українська політична організація праворадикального спрямування, що діяла в Західній Україні у 1933-1941 рр.
- Фронт української революції (ФУР)** – українське повстанське з'єднання під час радянсько-німецької війни 1941-1945 рр. Утворилося восени 1942 р. в Тернопільській області.
- Фургонник** – візник фургона, дрібний торговець, який розвозить і продає товар з фургона.
- Фурії** – у давньоримській міфології – богині помсти, що переслідувала злочинців.
- Футиризм** – авангардний напрямок у мистецтві, що заперечував загальноприйняті мовні і мистецькі норми, пропагував крайній індивідуалізм та формалізм.
-
- Хадж** – у мусульман паломництво до Мекки та Медіни.
- Халдеї** – напівкочові племена з берегів Перської затоки, що були при владі у Вавилонії під час її Боротьби з Ассирією.
- Халіф** – титул монарха у мусульманських країнах, що поєднував світську владу з духовною.
- Халіфат** – очолювана халіфом феодальна теократична арабо-мусульманська держава, що виникла внаслідок арабських завоювань VII-IX ст.
- Халупники** – категорія залежних селян на українських землях у складі Речі Посполитої, Австрії та Російської імперії.
- Хам** – син Ноя. Він насміявся зі свого батька, за що був проклятий ним.
- Хан** – вища посада в Кримському ханстві та деяких інших східних країнах.
- Ханат** – обмежена монархія на чолі з ханом.
- Харадж** – поземельний податок, який платили не мусульмани у мусульманських країнах.
- Характерник (химородник)** – назва віщуна, чаклуна на Запорізькій Січі.
- Харизма** – в суспільній масовій свідомості містична природжена властивість, що виділяє її володаря з маси інших людей.
- «Харківські романтики»** - гурток, до якого входили І.Срезневський, О.Шпигоцький та ін., які вивчали українські звичаї, історію, захоплювалися літературною діяльністю.

- Харківсько-київське таємне товариство** – підпільна організація революційно-демократичного спрямування, що існувала в Харкові у 1856-1860 рр.
- Харон** – у давньогрецькій міфології – човняр, що перевозить людські душі через річки підземного світу в царство мертвих Аїда.
- Хартія** – урочиста назва деяких документів, декларацій суспільно-політичного значення.
- Харчування** – це підтримка життя і здоров'я організму за допомогою їжі, зокрема для поповнення запасу енергії та реалізації процесів росту й розвитку.
- Хасидизм** – релігійно-містичний рух серед євреїв, який зародився на Поділлі в першій половині ХУІІІ ст.
- Херсонес Таврійський** – давнє місто-держава на узбережжі Криму (біля Севастополя). Засноване у 422-421 рр. до н.е. переселенцями з Греції.
- Хети** – народ Малої Азії, який створив там власну державу, Боролися з Єгиптом за панування в Сирії.
- Химера** – у грецькій міфології це потвора з головою і шиєю лева, тулубом кози і хвостом змії, що жила в гирлі вулкана і була переможена героєм Беллерофонтом.
- Хіджра** – мусульманське літочислення, яке бере початок з 622 р.
- Хіпі** – міжнародний молодіжний рух, започаткований у 1965 р. в Сан-Франциско в умовах лібералізації і демократизації суспільства, один із найяскравіших проявів контркультури. Рух мав пацифістське забарвлення, значно вплинув на мистецтво, особливо на рок-музику.
- «Хлібороб»** - 1) перший часопис українською мовою у підросійській Україні. Виходив у 1905 р.; 2) український часопис, що видавався у Галичині з 1891 по 1895 рр.
- Хлопомани** – нечисленне відгалуження українського культурно-національного руху другої половини ХІХ ст., яке демонструвало бажання зблизитися з простими людьми.
- Хмельниччина** – всенародне національно-визвольне повстання в Україні під проводом гетьмана Б.Хмельницького у 1648-1657 рр. проти Речі Посполитої, внаслідок якого була відновлена українська державність.
- Хмельницький літопис** – пам'ятка української літератури ХУІІ ст., складена у Хмельнику (Вінницька область).
- «Ходіння в народ»** - програма й рух російських народників у 1860-1870-х рр., метою яких була освітня робота й революційна пропаганда серед селян, а згодом і робітників.
- Хозари** – тюркомовний кочовий народ, який у УІІІ ст. завоював Північне Причорномор'ї до верхів'їв Сіверського Дінця та Дону й Східний Крим, створивши державу Хозарський каганат.
- Хозарський каганат** – державне утворення в Прикаспійських і Причорноморських степах, створене хозарами – тюркомовним кочовим народом.
- Холдингова компанія** – компанія, що володіє контрольним пакетом акцій інших компаній та керує їх діяльністю.
- Холерні бунти** – масові виступи закарпатських селян, спрямовані проти всієї існуючої системи земельних відносин в краю у 1810-1815 рр. та 1831 р. Приводом до них стали обмеження, запроваджені владою у зв'язку з епідемією холери.
- Холмщина** – історико-етнографічна область, що займає територію на захід від середньої течії Західного Бугу (Польща).
- «Холодна війна»** – стан міжнародних відносин, які характеризуються тривалим конфліктом, і, водночас – неможливістю вирішити його шляхом прямого воєнного конфлікту; так називалися відносини між США та СРСР після Другої світової війни.
- Холодний Яр** – урочище неподалік міста Чигирин (Черкаська область), де у 1730-1740-х рр. створювалися гайдамацькі загони для збройної боротьби за національне визволення України.
- Холодноярська республіка** – самопроголошене утворення, що існувало в 1919-1922 рр. на території сучасного Чигиринського району Черкаської області
- Холокост** – переслідування й масове знищення євреїв нацистами в Німеччині та на захоплених територіях протягом Другої світової війни.
- Холопи** – залежні селяни, фактично раби, які працювали у господарстві землевласника.
- Холопство обельнос** – повне рабство.
- Хорвати** – це східнослов'янське плем'я, що жило в УІ-Х ст. на території півдня Польщі, усїєї Чехії й північної частини Карпатських гір.
- Хортиця** – острів на Дніпрі нижче від дніпрових порогів і був важливим стратегічним пунктом

козаків.

- Хорунжий** – 1) у середньовічній Польщі спочатку прапорonosець, який охороняв військовий стяг (хоругву), а пізніше – особа, яка очолювала військовий підрозділ;
2) в Україні у ХУІІ-ХУІІІ ст. – генеральний хорунжий – член генеральної старшини, який відав військовими справами і в урочистих випадках тримав хоругву;
3) у 1917-1921 рр. – військове звання в Армії УНР, що відповідало підпоручнику.
- Хотинська війна 1620-1621 рр.** – війна Османської імперії проти Польщі.
- Хотинське повстання 1919 р.** – національно-визвольне повстання населення Хотинського повіту в Бессарабії проти румунських окупантів у 1919 р.
- Хотинський мир 1621 р.** – мирний договір між Річчю Посполитою і Османською імперією, який завершив Хотинську війну 1620-1621 рр.
- Храмовники** – члени чернечого духовно-рицарського ордену, заснованого в Єрусалимі під час хрестових походів.
- Хрестові походи** – це військові експедиції, організовані західним християнським світом проти мусульман з метою звільнення Єрусалиму і Святої Землі (Палестини).
- Хрещення Русі** – запровадження в Київській Русі християнства. Відбулося за князювання Володимира Святославича у 988 р.
- Християнство** – одна з найпоширеніших світових релігій. Названа за ім'ям її засновника – Ісуса Христа. Виникло на початку І ст. н. е. У ІV ст. перетворилось на панівну релігію Римської імперії.
- Християнсько-демократична партія України (ХДПУ)** – політична партія в Україні, заснована у 1992 р. В.Журавським.
- Християнсько-ліберальний союз (ХЛС)** – політична партія в Україні, створена з частини Християнсько-демократичної партії у 1995 р.
- Християнсько-народна партія** – політична партія народовецького напрямку в Закарпатті, яка діяла у 1924-1938 рр.
- Християнсько-суспільна партія** – поміркована консервативна галицька партія, заснована в 1911 р. у Львові.
- Хроніка** – літопис подій за певний період історії країни, міста, монастиря тощо.
- «Хроніка з літописців стародавніх»** - рукописний твір Феодосія Софоновича, написаний у 1672-1673 рр.
- Хроновірш** – вірш, підпорядкований певному числу.
- Хронологія** – 1) часова послідовність історичних подій;
2) допоміжна історична дисципліна, що встановлює точні дати джерел історичних подій, їхню послідовність у часі.
- Хунта** – 1) назва громадсько-політичних об'єднань в іспаномовних країнах (Іспанія та більшість країн Латинської Америки);
2) хунта військова – військові союзи й організації, які приходять до влади шляхом військових переворотів (путчів) і встановлюють зазвичай режим військової диктатури.
- Хутір** – окреме поселення однієї чи декількох родин, що виділилося з сільської громади для ведення господарства.

Царський курган – поховальна споруда ІV ст. до н.е., розташована неподалік Керчі.

Целібат – обов'язкова безшлюбність, запроваджена папою Григорієм УІІ у 1076 р. для всього католицького духовенства.

Ценз – фіксована грошова плата за землю.

Цензура – контроль за змістом публікацій, видовищ, кінофільмів тощо спеціально створеними установами.

Централізована держава – держава, у якій визнано єдину владу, єдині закони, органи управління тощо.

Централізм - система управління, за якої центральні органи підпорядковують собі місцеві, не враховуючи особливостей і інтересів регіонів та областей.

Центральна рада народова – представницький орган поляків у Львові, створений 13 квітня 1848 р.

Центральна Руська (Українська) Народна Рада – політична організація закарпатських українців, що постала 1919 р. з об'єднання місцевих народних рад. Заснована 8 травня 1919 р. з ініціативи А.Волошина.

Центросоюз – українська господарсько-економічна інституція на західноукраїнських землях наприкінці XIX – першій половині XX ст. Заснована у 1899 р. в Перемишлі.

Цербер (Кербер) – триголовий пес у грецькій міфології, що охороняв вхід у підземне царство.

Церква – об'єднання віруючих, які мають спільні релігійні погляди й обряди.

«Церква й життя» - журнал, друкований орган УАПЦ, який видавався в 1927-1928 рр. у Харкові.

«Церковна газета» - релігійна православна газета, що видавалася у 1906 р. в Харкові.

«Церковная газета» - релігійний часопис русофільського спрямування, що видавався у 1856-1858 рр. в Будапешті угорським католицьким товариством.

Церковна десятина – десята частина від прибутків, яку сплачувало церкві населення країни.

Церковний розкол – 1) відокремлення від російської православної церкви частини вірних, які не підтримували нововведення в церковному житті, започатковані патріархом Никоном у середині XVII ст.;

2) явище церковного життя, коли з єдиної церкви формуються дві (або більше) церкви з власною владною ієрархією та догмами.

Церковні братства – релігійно-громадські організації при православних парафіях на українських і білоруських землях у XVI – XIX ст.

Церковні селяни – категорія феодально залежних селян на українських землях, які належали монастирям і церквам починаючи з X ст.

Цесароград – Константинополь, столиця Візантії.

Цех – об'єднання ремісників однієї спеціальності в середні віки.

Цехін – з XIII ст. назва золотих венеціанських дукатів масою 3,49 г високопробного золота, що були в обігу на українських землях у XVI-XVIII ст.

Цеховий майстер – у Середньовіччі власник майстерні з усім її устаткуванням та інструментом.

Цеховий статут – правила, обов'язкові для всіх членів цеху.

«Цеховик» - підпільний підприємець у СРСР, який організував виробництво дефіцитних у країні товарів широкого споживання.

Цецорська битва 1620 р. – битва польських військ із турецько-татарською армією поблизу Ясс (Румунія) у 1620 р.

Цивілізації доколумбової Америки – цивілізації, які існували на материках Північна і Південна Америка й зникли після появи там європейських колонізаторів

Цивілізація – сукупність політичних, економічних, соціальних засобів, за допомогою яких суспільство забезпечує свою життєдіяльність та усталеність у просторі і часі.

Циклоп – їх ще називали кіклопи. Це були велетні, що населяли в давнину землю.

Циркуляр – письмове розпорядження наказового змісту для підлеглих.

Цистеріанці (бернардинці) – члени католицького ордену, заснованого у Франції бенедиктинцями у 1098 р.

Цірцея – прекрасна і підступна чарівниця, яка обернула супутників Одисея у свиней, а його самого цілий рік тримала на своєму острові.

Чайка – безпалубний човен запорозьких козаків XVI-XVIII ст. завдовжки близько 18 м у вигляді видовбаної колоди, по бортах обшитої дошками.

«Чайковці» - київська та одеська групи російських народників в Україні, які існували у 1872-73 рр.

Чартизм – перший масовий політично оформлений рух британських робітників у 30 – 50-х рр. XIX ст., що проходив під гаслом боротьби за здійснення “Народної хартії”.

«Часопись правнича» - перший український правничий журнал, який виходив у Львові з 1889 р.

«Часопись правнича і економічна» - український науковий юридичний та економічний журнал, створений у 1900 р. на базі реформованої «Часописі

правничої».

- Чашники** – 1) представники вищої князівської адміністрації у Київській Русі, які керували відомством у господарстві князя, що займалося бджільництвом і медоварінням;
2) частина гуситів, яка вимагала причастя як хлібом, так і вином з чаші усіх мирян, а не тільки духовенство.
- Челядь** – залежні селяни, фактично раби, які працювали у будинку князя.
- Червенські городи** – група міст у Волинській землі в X-XIII ст. з центром у місті Червен.
- Червінець** – 1) російська назва іноземних дукатів. Назва походить від кольору високопробного золота;
2) грошова одиниця радянської Росії, а згодом СРСР, запроваджена у 1922 р.
- Червона гвардія** – добровільні військові формування, що виникли під час Лютневої революції 1917 р.
- Червона Русь** – історична назва Галичини, що зустрічається в іноземних писемних джерелах ХУІ-XIX ст.
- Червона українська галицька армія (ЧУГА)** – військове формування, створене у 1920 р. з частин УГА, що змушені увійти до складу Червоної армії.
- Червоне козацтво** – назва військ, сформованих більшовиками на протигагу збройним формуванням Вільного козацтва. Перший підрозділ організовано у грудні 1917 р. у Харкові.
- Червоний терор** – арешти або знищення противників більшовиків із метою залякування і фізичного усунення.
- Чернечий термін** – у давнину мінімальний термін чернецтва тривав від одного до кількох років; бували навіть випадки, коли монах одягався лише на кілька годин.
- Чернігівське воєводство** – адміністративно-територіальна одиниця, створена у складі Польського королівства у 1635 р. на місці Сіверської (Чернігівської) землі.
- Чернігівський Єлецький Успенський собор** – чоловічий монастир на Болдиній горі у Чернігові, заснований в XI ст. князем Святославом Ярославичем.
- «Чернігівський листок»** - щотижнева газета Чернігівської громади (1861-1863 рр.), яку редагував Л.Глібов.
- Чернігівського полку повстання** – збройний виступ проти царизму в Україні 29 грудня 1825 р.
- Черняхівська культура** – археологічна культура II-У ст. поширена в лісостеповій і степовій смугах Правобережної і Лівобережної України. Назва походить від могильника біля села Черняхова (Київська область).
- Четверний союз** - союз, створений в 1882 р. Німеччиною, Австро-Угорщиною, Італією як Троїстий. У 1915 р. Італія приєдналася до Антанти, а союз поповнився Болгарією та Туреччиною.
- Четвертий Універсал УЦР** – державно-правовий акт УЦР, що проголошував незалежність УНР від Росії. Прийнятий 22 січня 1918 р. в Києві.
- «Чигиринська змова»** - практичні дії членів народницького гуртка «Південних бунтарів», спрямовані на підготовку і здійснення збройного повстання селян у Чигиринському повіті Київської губернії у 1877 р.
- Чигиринські походи** – два походи (1677, 1678 рр.) турецько-татарського війська разом з військом Ю.Хмельницького із метою завоювання Правобережної України.
- Чиновники** – державні службовці, яким присвоєно певний чин і які виконують накази верховного правителя або верховних органів влади.
- Чинш** – податок, найчастіше грошовий.
- Чиншове право** – за середньовіччя система правових норм, що регулювали тимчасове або безстрокове спадкове землекористування вільних селян і городян (чиншовиків).
- Чиншові селяни** – категорія особисто вільних селян на українських землях під владою Великого князівства Литовського, Польщі й Російської імперії у ХІУ-ХІХ ст., які сплачували за безстрокове спадкове користування орними землями та іншими угіддями державі або феодалу податок - чинш.
- Читальня** – сільська культурно-освітня установа, найнижча ланка українських просвітніх організацій. Перша читальня була заснована в Коломиї у 1848 р. під час революції.
- Чомпі** – наймані робітники вовноткацької промисловості у Флоренції.
- «Чорна дошка»** - статус села або району на території УСРР, який передбачав застосування владою

репресивних заходів. Це означало припинення торгівлі й постачання продуктів до цієї місцевості, стягнення виданих кредитів, чистку органів влади тощо.

Чорна рада – рада, в якій брали участь не лише козаки, а й селяни і міщани, тобто “чернь”, які у червні 1663 р. під тиском московського війська обрали гетьманом Лівобережної України І. Брюховецького.

Чорнобильська катастрофа – найбільша техногенно-екологічна катастрофа сучасності. У ніч з 25 на 26 квітня 1986 р. вибухнув реактор четвертого енергоблоку ЧАЕС.

Чорноліська культура – археологічна культура IX-УІІ ст. до н.е. поширена в лісостеповій смузі Правобережної України між Дніпром і Дністром.

Чорноморське військо – засноване з дозволу російського уряду у 1787 р. військо формування козаків, яких офіційно взяли на військову службу

Чорносвітники – назва мобілізованих до лав Червоної Армії воїнів, котрі перебували на окупованій території.

Чорносотенці – спільна назва членів крайньо правих організацій у Росії в 1905-1917 рр., які виступали під гаслами монархізму, великодержавного шовінізму та антисемітизму.

Чортківська офензива – назва наступальної військової операції УГА, здійсненої в період з 7 по 28 червня 1919 р.

Чортомлик – один із найбільших скіфських курганів ІУ ст. до н.е. (Біля Нікополя Дніпропетровської області).

Чортомлицька Січ (Стара Січ) – назва Запорізької Січі, яка в ХУІ-ХУІІІ ст. існувала на острові Чортомлик (або Базавлук). Заснована у 1652 р. (Дніпропетровська область).

«Чотирикутник смерті» - невелика територія, де опинилися збройні сили УНР оточені більшовиками, денікінцями, поляками та епідемією тифу наприкінці 1919 р.

Чугуївське повстання 1819 р. – повстання військових поселенців Чугуївського уланського полку (Харківщина) у 1819 р. Причина – нестерпні умови військової муштри і побуту військових поселенців.

Чумацтво (чумакування) - купецький, торговельно-візницький промисел українців на землях Великого Степу від ХУ століття до середини ХІХ століття.

Чумацький шлях – торгово-візницький шлях, яким чумаки в ХУІ-ХІХ ст. возили сіль з Чорноморського узбережжя Криму, а з України – хліб та інші продукти.

Шаг – 1) срібна монета Польщі і Литви;

2) розмінно-паперовий знак періоду УНР, введений в обіг у квітні 1919 р.

Шадуф – пристрій для подачі води на поля.

Шаман – чаклун-знахарь.

Шаманізм – підтримка зв'язку з духами через наділеного надзвичайними якостями шамана – чаклуна-знахаря; духи забезпечували вдале полювання, зцілення тощо.

Шантаж воєнний – погроза воєнною розправою з метою отримання певної вигоди.

Шапка Мономаха – один із символів влади московських князів, а пізніше російських царів. За легендою, її подарував візантійський імператор Костянтин своєму онукові, київському князю Володимирі Мономаху.

Шарварки – додаткова повинність селян працювати на будівництві й ремонті доріг, мостів, гребель тощо.

Шаріат – правила поведінки та релігійно-обрядових настанов для мусульман, розроблені на основі Корану.

Шахтарський страйк 1989 р. – масштабний виступ гірників у Донбасі в липні 1989 р., що зумовив появу на політичній арені незалежного робітничого руху.

«Шахтинська справа» - перший політичний процес в СРСР, під час якого засуджено велику групу

керівників вугільної промисловості Донбасу. Проходив у 1928 р. в Москві.

Шварцбарта процес – судовий процес над С.Шварцбартом, вбивцею С.Петлюри, що проходив у Парижі в 1927 р.

Шебелинське повстання – виступ селян слобідсько-української губернії проти перетворення їх царським урядом на військових поселенців у 1829 р.

Шедевр – у Середньовіччі зразковий виріб ремісника, який претендував на звання майстра.

Шеляг – назва срібних та мідних монет, що в різні епохи перебували на грошовому ринку українських земель.

Шериф – королівський представник у графстві середньовічної Англії.

“Шестидесятники” – рух української інтелігенції, яка виступала речником українського національного відродження на початку 60-х років.

Шестопер - відзнака полковника полку й паланки.

Шіїти – прихильники одного з релігійних напрямів, що існують в ісламі, які визнають джерелом вірування лише Коран.

Шкільна громада – об’єднання педагогів, учнів та батьків, характерною рисою якого є взаємодія всіх учасників заради досягнення спільної мети.

Шкільна драма – драматичні вистави релігійного змісту, побудовані у формі діалогу без авторської мови, що виконувалися учнями слов’яно-греко-латинських шкіл.

Школа січова – система навчальних закладів, відкритих на кошти Війська Запорізького Низового. Перша школа відкрита у 1576 р.

Шляхетська демократія – політична система, що існувала в середньовічній Польщі, за якою шляхта мала широкі права в управлінні державою.

«Шлях з варяг у греки» (Грецький шлях) – назва основного водного торгівельного шляху Київської Русі, що зв’язував скандинавські країни з Візантією. Виник наприкінці IX ст.

«Шляхи» - 1) студентський журнал, орган студентського союзу, виходив у Львові з 1913 по 1914 рр.; 2) літературно-науковий і суспільно-політичний двотижневик, з 1917 р. – орган Легіону УСС.

Шляхта – суспільний стан, рицарі, основним заняттям яких була військова служба, за що вони отримували землю і різні пільги.

Шовінізм – одна з агресивних форм націоналізму. Це поняття означає також проповідь непереможності й винятковості своєї нації, її зверхності над усіма іншими.

Шнурової кераміки культура – велика етнокультурна спільність пам’яток, створених племенами, які жили в Східній, Центральній і частково Північній Європі у кінці III-першій половині II тис. до н.е.

«Шокова терапія» - система заходів для стабілізації економіки та становлення ринкових відносин, які передбачають лібералізацію цін, фінансово-кредитної системи, скорочення державних витрат на соціальні потреби.

Шос – прямий податок, що платили міщани у Речі Посполитій, в тому числі на українських землях у ХУ-ХУІІІ ст.

Шостак – назва польської срібної монети вартістю 6 грошів, запроваджена в обіг польським королем Сигізмундом I у 1528 р.

Шпитальний Троїцький монастир – чоловічий монастир, складова частина Києво-Печерської лаври, заснований на початку XII ст.

Шпіцрутен – довга, гнучка палиця, якими били засуджених проганяючи їх крізь стрій солдатів.

Шудри – слуги, створені з ніг Брахми; повинні слугувати представникам вищих варн.

Щеп’юрно – село у Польщі, де у 1921-1924 рр. знаходився табір для інтернованих бійців Армії УНР.

- Югославські війни** – низка збройних конфліктів, що відбувалися на території колишньої Югославії в 1991 – 2001 рр.
- Юнацька спілка** – безпартійна молодіжна організація у підросійській Україні, утворена в 1915 р. у Харкові.
- ЮНЕСКО** – міжнародна організація при ООН з питань, освіти, науки і культури, створена у 1946 р.
- Юнкер** – дворянин-землевласник.
- Юнона** – дружина верховного бога Юпітера, богиня, покровителька жінок. Зображувалась у вигляді високої, стрункої жінки з величною поставою й суворим поглядом.
- Юпітер** – верховний бог Давнього Риму, бог неба, світла і дощу, громовержець.
- Юридики** – ділянки землі з жителями на території міста, які належали магнатам і шляхті, не підпорядковувалися міській владі і не виконували на користь міста ніяких повинностей.
- Юрисдикція** – підсудність, право здійснювати правосуддя, вирішувати правові питання.
- Юхнівська культура** – археологічна культура ранньої залізної доби, поширена у УІІ-УІІІ ст. до н.е. у басейнах річок Десни і Сейму.
-
- Яблука Гесперид** – подарувала Гері в день її весілля з Зевсом, росли золоті яблука. Яблука охороняли за допомогою дракона Ладона Гесперида - дочки божества вечірньої зірки Геспера. Геракл убив дракона і забрав золоті яблука.
- Яблуко розбрату** – у Давній Греції богиня розбрату Еріда, ображена тим, що її не запросили на весілля Феміди і Пелея, кинула в натовп гостей яблуко з написом «найпрекрасніший». Гера, Афродіта й Афіна посварилися за це яблуко і звернулися до троянського царевича Паріса з проханням розсудити їх. Паріс присудив яблуко богині кохання Афродіті, яка за це допомогла йому викрасти Прекрасну Єлену.
- Ядерна зброя** – зброя масового знищення з використанням ядерної енергії.
- Язиги** – сарматські племена, що розселились у ІІ ст. до н.е. в Північному Приазов'ї.
- Язичіє** – зневажлива назва мови, якою користувалися москвофіли на західноукраїнських землях наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.
- Язичництво** – віра в багатьох богів. Язичницькі боги уособлювали сили природи.
- Ялтинська конференція 1945 р. (Кримська конференція)** – зустріч глав урядів трьох союзних держав – США, СРСР і Великої Британії, що відбулася поблизу Ялти у лютому 1945 р.
- Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин** – система міжнародних відносин, яка існувала в Європі у другій половині 1940 – 1990-х рр., закріплена договорами й домовленостями Ялтинської і Потсдамської конференцій.
- Ямково-гребінцевої кераміки культура** – археологічна культура неоліту Північно-Східної Європи. Поширена від Прибалтики до Уралу та Зауралля.
- Ямна** – археологічна культура на території України (ІІІ – поч. ІІ тис. до н.е.), яка була поширена в лісостеповій частині півдня Східної Європи від Дністра до Зауралля. Характерні ямні поховання під курганом.
- Яничари** – турецька піхота, що набиралася з полонених хлопців, яких навчали військової справи.
- Янівський концтабір** – нацистський табір у Львові, створений у листопаді 1941 р., де перебувало близько 11 тис. військовополонених та політ'язнів.
- Ярило (Ярун)** – один з язичеських богів у східних слов'ян – бог Сонця, весни, плодючості й кохання.
- Ярлик** – грамота-дозвіл на володіння землями, який видавався підлеглим руським князям ханами Золотої Орди.
- Ярмарки** – щорічні торги, в яких брали участь купці з різних країн.
- Ярмарки контрактів** – ярмарки, на яких укладали контракти (угоди) на гуртову купівлю-продаж. Існували, починаючи з ХУ ст. у містах Польщі та України.
- Ярославська битва 1245 р.** – битва між військами галицько-волинського князя Данила Романовича

Галицького та об'єднаною угорсько-польською армією, що відбулася у 1245 р. біля міста Ярослава (Польща).

Ясак – податок у Російській державі, який стягувався з неросійських народів, які займалися мисливським промислом.

Ясир – захоплені в полон татарами і турками мирні жителі для використання на різних важких роботах та продажу в рабство.

Ясський мир (1791 р.) – мирний договір між Росією та Туреччиною в результаті війни 1787-1791 рр.).

Ятвяги – плем'я, етнічно близьке до литовців, яке жило між річками Німан і Нарев. Вперше згадується в документах в II ст. н.е.